

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 2. (143.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyvárad Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon SZABÓ RÉKA és CĂTĂLINA MOȘ munkái láthatók

Szabó Réka: Folyamat, installáció, részlet

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

- 3**
SZŰCS LÁSZLÓ
Kétszáz bizony
- Irodalom** **4**
CSONTOS MÁRTA
Epilógus. Költőtársam, Balázs Tibor emlékére (*vers*)
- 5**
FÁBIÁN JUDIT
Ahogy mindig (*próza*); Fotók félhomálya; Gyászol a hét (*vers*)
- 9**
BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
Hogyan adott pityókafődet a Jóisten a szé-
kelynek; János és Ábel (*próza*); Vitairat (*vers*)
- Társadalom** **13**
OZSVÁTH ZSUZSA
A kartela; Sanyi (*próza*)
- 16**
JOCK EVELIN
Erdélyi magyar viasz (*próza*)
- 17**
KEMENES HENRIETTE
Erdélyi plasztelin (*próza*)
- 19**
ADDLEMAN BORZÁSI JOHANNA
Vágy; Börtelen vers; Az orosz táltos felesége
(*vers*)
- Művészet** **26**
TAR KÁROLY
Északi fényben. Részlet a szerző *Voltam* című
emlékiratának 4. kötetéből
- 44**
KÁNYÁDI IRÉNE
Nők a művészetben – nőművészet. Szabó
Réka és Cătălina Moș egyéni tárlatáról
- 58**
KÁNYÁDI IRÉNE
Pengeélen élő és élettelen között. Gerendi
Anikó sepsiszentgyörgyi kiállításáról
- Esszé** **62**
BAKCSI BOTOND
Erőszak és politika. Gondolatkísérlet
- 68**
BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
Bevezetés a transzilvanológiába
- 72**
PÉTER I. ZOLTÁN
A jezsuiták váradi építkezései
- 78**
MOZOG NAGY IMRE
Jár a baka, jár (15) Részlet a *Fújnak a fák, Ides*
című önéletírásból
- 82**
KUPÁN ÁRPÁD
A nagyvárosi református iskolák államosítá-
sának története levéltári források tükrében
(*helytörténet*)
- 89**
PÉTER I. ZOLTÁN
Amikor a Páris-patakot beboltozták (*helytör-
ténet*)
- Kultúra** **93**
TÓTH HAJNAL
A nagyvárosi nyomdászat 450 esztendeje
- 97**
TÓTH HAJNAL
Gittai István *Létezzenciája*
- Kritika** **99**
SIMON JUDIT
Színpadon a 66. szonett

A CÍMLAPON Szabó Réka: Szimbiózis, akciófotó

A HÁTSÓ BORÍTÓN Cătălina Moș: Férfi kérdőzők IV,
szítanyomat

A *Várad* folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Kétszáz bizony

Bevallom, fogalmam sincs, mit jelent ma Arany János életműve betűket ismerő kortársainknak, túl az iskolai kötelező olvasmányokon, leckéken, múzeumi látogatásokon, koszorúzásokon. Mennyire, milyen széles körben jelent élő olvasmányélményt, rendszeres szellemi táplálékot, forrásanyagot, hivatkozási alapot, találkozást a magyar nyelv 19. századi nagy mesterével az iskolakapukon innen. Vagy csupán fejezet az iskolatörténetben, ha egyik legfontosabb is, szép betűhalmaz az emléktábla hideg márványlapján.

Mire lehet jó, mire lehet alkalmas ez a bicentenárium, a maga mindenféle eseményével, túl azon, hogy a politikusok megfogalmazzák alkalomhoz illő veretes gondolataikat, a kerek évforduló szimbolikájába csomagolva üzeneteiket az irodalmon kívüli világnak. (Ősszel majd a 140 éves Ady kínál hasonló alkalmat; ez ha nem is olyan kerek, de talán még több közéletiséget is elbíró lehetőség rejlik benne, kár ugye, hogy semmi kampány a láthatáron.)

Tényleg, mit lehet ma az Arany-életúttal és -életművel kezdeni, mit lehet kihozni belőle, milyen formában lehet érdekes, 21. századi figyelmünkre méltó? Nyilván a legegyszerűbb válasz, a leginkább kézenfekvő

lehetőség kézbe venni a költői termés valamely darabját – ha más nem, valami Aranytól a legtöbb magyar családban akad azért – s keresni, újrafelfedezni, ízlelni. Elismerem, nem valószínű ennek tömeges gyakorlása. Ugyanakkor értő kézzel nyúlhat hozzá, némi kortársiasítással, a színház, teret kínálhat a felidőzéshez a világháló, s közösségi élménnyé is tehető a költői univerzum, ha mindez nem is írhatja felül a könyvekkel, versekkel kettesben eltöltött percek, órák intimitását. Én most, miután leírom ezt az utolsó előtti mondatot, leveszek a polcra a szegyzemre talán már kissé poros Arany összesből találomra egy kötetet. Méltó emlékezéséért, netán azt helyettesítve, tegyenek Önök is így!

CSONTOS MÁRTA

*Epilógus**költőtársam, Balázs Tibor emlékére*

*Nem hallom a rohamkocsi jajszavát,
a napsütötte üvegen megcsúszik a fény,
most csend van és tél és hó és halál,
most a híd pillérei összetörtek,
most vannak, akik csak jönnek-mennek,
de a hangok körtánca már nem érint meg,
szétszóródtak az összegyűjtött verssorok,
csak én botorkálok tovább, próbálom
feltárni, hol lépted át a csend-sivatagot.*

*Odafönt ad acta került egy korszak,
szemed befagyott, kiszökött belőled a sugár,
s nem maradt más, csak az evidencia,
letört lepkeszárnyak, zuhanó, vak
madarak lebegnek a házak között.
A láthatatlan küszöbéről még visszaint
nekem a pillanat, s nyikorogva rád
csukódik az Éden-kerti lakat.*

*Kint kavarog a szélben a hó, csak a
templomtorony áll magában, csak a
harang szól ütemesen, hogy utat
törjön érted Isten udvarában.*

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: *Szerzők, műzsák, szenvedélyek* (esszé, *Accordia – Littera Nova* közös kiadása, 2011); *Egografia 3* (aforizmák, *Littera Nova*, 2012), *A Sehol szélén* (*Littera Nova*, 2014).

FÁBIÁN JUDIT

Ahogy mindig

– Rémes vagy, ébredj már, ne aludj nyitott szájjal! – kiáltotta kétségbeesetten Rudolf, élettársának álmát kettéfűrészelve. – Minden utas minket néz... mintha egy hullával lennénk egy térben... kritikán aluli...

Elvira (kerek tizenöt éve élt Rudolf oldalán) unottan bámult a férfitra és a többi hat meggémberedett utasra, majd újabb, szundikálásra alkalmas testhelyzetet keresett és melegítőjébe fúrta arcát.

Minden évben kettesben utaztak a tengerre: kikapcsolódás, nyugalom, unalom, gyermek nélkül...

Elvira beletörődött a helyzetbe, Rudolf pedig úgysem veszi észre hogy szeme könnyes, ha újszülöttet lát. Persze sajnálja, tiszta szívből, ahogy mondani szokta, de neki már van, három... akkor minek utánajárni, ha a Fennvaló így akarta, ásítózott folyton.

Elvira ennek ellenére természetesen alaposan kivizsgáltatta magát, és mint kiderült, abszolút alkalmas az anyaságra. Az elmúlt pár évben nem is beszéltek már a témáról.

*

Rudolf érintőképernyős telefonjáról zenét hallgatott, fülhallgatóval próbálta kizárni a külvilágot, elfelejteni, hogy nincs helye kinyújtani a lábát.

Tadam-tadam, tadam-tadam, kontrázott a vonat Eric Clapton zenéjére, amit a rossz fülhallgató miatt a többi utas is élvezhetett.

Elvira felébredt a hangzavarra:

– A zene jó, de mindenki hallja... hiába tetted fel a fülhallgatót.

– Mi a baj? – értetlenkedett Rudolf, majd legyintett és tovább élvezte a slágereket.

Másfél óras késéssel érkeztek az üdülőhelyre, Uránuszra. Taxiba ültek, egy perc sem telt bele, a kocsit megállt a Hűs-Hotel szép, magas, fehér épülete előtt. Eddig minden évben ugyanabba a szállodába mentek, de Elvira most talált egy olcsó ajánlatot a neten, rávette Rudolfot, fogadják el.

Beléptek, köszöntek. Semmi válasz.

Nyalka, zselézett göndör hajú recepciós ült munkába merülve a hotel előcsarnokában.

FÁBIÁN JUDIT (1978, Nagyváradi német-angol szakon végezte egyetemi tanulmányait. Versei és prózái váradi napilapban, egri irodalmi folyóiratban, antológiában jelentek meg. Önálló kötete: Edzés kábelben (Éden Művészeti Hálózat – Lícium-Art, 2015).

– Itt vannak a papírok, minden, ami kell – vette át a szót Elvira.

A recepció gépiesen futotta át a papírköteget:

– Nincs kész a szobájuk, még legalább két óra, a takarítónők keményen dolgoznak.

– Huszonhárom órája utazunk... Letusolnánk...

– Nézzék, itt hagyhatnak minden csomagot, az étterem kétszáz méterre van, csak egyenesen előre!

Elvira fáradtan pillantott Rudolfra, aki szúrós tekintettel nézte a recepcióst, de nem szólt egy szót sem.

Az asszonyka vette a papírokat, elrohant megkeresni az éttermet. Be volt zárva. Kopogott.

Testes, szimpatikus idős hölgy vette el tőle a panziós ellátásról szóló dokumentációt.

– Jó, kifizették a nyolc napot... számla rendben... de hol a szobautalvány?

– Ott kell lennie – simított végig izzadt homlokán Elvira.

– Nincs itt! Kornél biztos megint nem készített fénymásolatot, az eredetit pedig magánál tartotta, utalvány nélkül sajnos nem lehetnek itt! – csapta le dühösen a papírokat az idős hölgy. – Elegem van!

Golyóstollat ragadott, hogy pár sort az egyik lapra firkantson.

– Vigye vissza neki ezt a levelet, mondja meg, hogy Mária néni üzeni, ne spóroljon a fénymásolóval, tudja mindenki, hogy nem romlott el!

Elvira korgó gyomorral kóválygott vissza a hotelbe.

Rudolfot tajtékzó homlokkal, szikrázó szemekkel, a recepcióssal farkaszemet nézve találta az előcsarnokban. Mondta a magáét Kornélnak, aki már védőoltást kaphatott az efféle kirohanásokra, meg sem rezzent, robothangon védekezett.

– Menjünk enni, Elvira!

– Nem, még nem lehet, nem vittem az étterembe az utalványt, nem tudtam elintézni...

– Mi van?? Mégis hogy felejthetsz el mindig mindent?! Ez volt az utolsó közös utazásunk! – kiabálta Rudolf.

– De... – próbált védekezni Elvira, de nem jöttek a szavak. A többi ott várakozó turista szánakozva nézte. Odanyújtotta Kornélnak Mária éttermi levelét.

– Na, majd válaszolok én erre a levelére! – dohogott Kornél, s már nyúlt a toll után, majd meggondolta magát és a fénymásolóhoz ment.

Elvira visszaszaladt az étterembe a papírlappal, mindent elintézett, mehettek vacsorázni.

Öt széket találtak az asztaluk körül. Épp falatoztak, amikor egy háromtagú család, köztük egy testes hölgy, telepedett melléjük. Ők is ezt az asztalt kapták...

Rudolf néhány percig összeszorított fogakkal várt a menüre, majd felpattant, és elrohant. Felhívta Elvirát az utcáról, megkérte, csomagoltassa be a vacsoráját.

*

A fiatalasszony egyedül úszkált a tengerben, matracként ölelték a langyos habok. Minden évben megfogadott valamit a hullámoknak, elszégyellte magát, amikor eszébe jutott előző évi fogadalma.

– Az idén lesz erőm, lennie kell, annyi minden összegyűlt.

Utolsó nap odaállt Rudolf elé:

– Nem megy ez. Nekem gyerek kell! Hazamegyek a szüleimhez, kiadom a garzont, te is menj egyenesen édesanyádhoz.

– Rendben! Váljunk el barátságban, ahogy értelmes emberek teszik – felelte unottan Rudolf, aztán hazáig hallgattak.

A garzonba érve Rudolf a tévé elé ült, Elvira a számítógéphez.

Újabb és újabb alkony szürkítette tömbházuk falait.

Ahogy mindig..

Fotók félhomálya

*Nagymama elcsitítja
az alkonyatot a szobában, az alkonyt, ami
bágyadt-szürkén, lustán nyúlik el,
fekszik a garzon csendjében.
Nem ereszkedik alább,
míg a családi fotókat nézegetjük.
A szürkület kíméletesen simítja el,
kozmetikázza a fényképek kráter-ráncait.
Egy ernyedő napsugár utolsó hajrája:
ablaküvegen megtört sugara
hegeszti össze a képek repedéseit,
kohéziója az emlékezet.
Lassan előhívott emlékek súlytalanságában
lebeg az alkonyat.
Amikor mégis megadja magát a sötétségnek,
nem moccanunk,
képzeletünk szolgája a szó,
a villanyfény, mint sötétkamrában
fotósok átka,
szétfoszlatja a további emlékelőhívást.*

Gyászol a hét

Nem írok üzenetet Neked.
Hétfévégén felizzott akarat hűl ki
az irodai teáscsésze hétfői álpirosában.
Műszínfelszín a hétfőn.
Teám festékanyagaiban fuldokló ötlet-parányok.
Minden tervem gúzsba köti a Kedd.
Várom, hogy írj.
A Szerda: rozsdá. Korróziója a hétnek.
Sem előre, sem hátra nem moccan az elme,
tudom, ezért nem írsz.
Fájdalmam nyikorog a számítógép
zajos ventilátorában.
A Csütörtök – Péntek-mágnes.
Irodaasztalon, fekete mobil-kijelzőn
gyászol a hét.
Meg nem írt üzeneted:
telefon-vázban tetem.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Hogyan adott pityókafődet a Jóisten a székelynék

Ne keresd eztet a mesét sem az Óperencián túl, sem hetedhét országon túl, sem pedig a bédőlt kemencék kidőlt ódalába, sem pedig vénasszonyok szoknyájának hetvenhetedik ráncán tanyázó bolhák köllős közepibe, mert eztet a mesét biza senki le nem jegyezte eddigelé. Nem szörnyű titkok, de fajtánk súlyos természete vón ennek veleje; az, hogy hunnan jövének vala és huvá tartunk.

Mert amikor a Jóisten az embert teremté vala, s eszet adott nekijek, rendes sorba állította őket. Megpihent vala a Jóisten szeme e szép renden, bólingatott vala, mert látá, hogy jó, aztán pedig szerre hívta őket maga elibe, hogy meghányja-vessék, kinek milyen erényekre lenne szüksége a bódoguláshó’.

Jamesnek adott óceáni levegőt, mellé zöldellő legelőket, kellemes kontinentális éghajlatot, s különös jó hajlamot a diplomáciára. Francois-t kiváltképpen jó ízléssel áldotta meg, s adott neki mellé levendulaillatú mezőket, Fritz éles eszet, technikai érzéket meg jó pénzügyi alapokat kapott a Jóistentől, melléje pedig iparnak való altalajkincsököt. Már-már a világ tájai kezdtek elfogyadozni, mikor Ábel lépett oda elibe. Mondja neki a Jóisten:

– Székelynek teremtettelek, Ábel. Adok neked gyönyörű büszke bérceket, fenyveseket, jó borvizet.

– Jó, jó. De mire való nekem mindez?

A Jóisten igencsak megszeppent a kérdés hallatán.

– Teleszívod a tüdejed azzal a kellemes ájjerrel, s ha ez nem lenne elég, csodatévő forrásokban enyhítheted, ha itt-ott fáj.

– Jó, jó. De mire való a bércek?

– Hogy nézzed őket, és fejleszd a szépérzéked – mondotta vala megindulásában a Jóisten.

– Én csak egyet nem értek. Jó húsban vagyok, adtál nékem ippeg elég erőt, hogy sokáig élhessek, s egész hosszú éltembe egyebet se csináljak, csak a bérceket bambuljam s a szépérzékelem ápolgassam?

Hí, haragra gerjedt a Jóisten az ilyen beszédre! Nem számolt avval, hogy a székelny furfangos esze járása így túljár a saját esze járásán.

– Igazad van, Ábel – mondotta vala furmányosan. – Adok neked mívelni való fődet, hogy legyék mivel lekösd aztat a jó erődet. S adok belé neked

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyváradi) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés másodéves hallgatója és a nagyváradi Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játéktér és a Várad közölte. Morzsák című első dramolettjét az Oberon Csőszínház vitte színre (2012), Szent László csudatettei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

pityókát, hogy soha ne éhezzen se a te szájad, se pedig fiaid szája se hetediziglen.

Megörült Ábel, hogy se neki, sem pedig fiainak hetediziglen nem kell azon egyék az eszeket, hogy mivel tótsék el erejeket. Immár léssen mit csinálni, s léssen mit enni. Nem mondja már a világ szája a székelyre, hogy ingyenélő!

Tudta vón, minek örül lelke, nem sirült vón ki oly bazsalyogva a Jóisten eliből! Mert akkor a Teremtő Atya úgy megharagudott vala a székelyre, hogy büntetésből az soha éltibe nem élvezheti a büszke bércek szépérféjlesztő jellegét, mivelhogy az többet ki nem lát a munkából. Azóta csak akkor tekint fel a székely a pityókafőbű, mikor ereje fogytán a Jóistenhez fohászcodik.

János és Ábel

Egy alkalommal félúton Biharvajda és Székelyszentkirály között vásárt tartottak vala. Válogatott szép népség gyűlt öszve e jeles alkalommal, ki-ki hozta a maga portékáját. Ottan vót vala János, az érmelléki gazda, s Ábel, a háromszéki pityókaúr es. Egyik cifrább, mint a másik, de mondanom sem kell, Pityókás Ábel uramnak fidresebb-fodrossabb vót a gúnyája nevezetes János gazdáménál, mert érmelléken hamar polgárosodott vala a társadalom, s kimént a divatbul a népi cifraság. De a bajszuk egyazonmód pödrött vót vala. Köszöntötte egymást a két gazda, de uram-teremtőm, mintha egy nyelvet beszéltek vón s mégsem!

Méregette Ábel uram a diftongusokkal ejtett ó-kat, ingatta a fejét János gazda is a zárt e dallamára. Erőst tetszett vala mindkettőnek a másik fonémakészlete, de egyiknek sem jött, hogy elhiggye, biza mindenikőjük magyar. Kisebb vita után arra döntött e két becsületes gazda, hogy itten csak a Jóisten tud igazságot tenni, avagy Szent Péter.

Mivel ippeg akkor Szent Péter szokásos esernyős sétáját tette vala Palócfődön, a Jóistenhez kért bebocsátást a két gazda. Meghallgatta vala a Jóisten Ábelt, meghallgatta vala Jánost es. Erősen figyelmeztetett mindkettejök beszédjire, s közben azon gondolkozott vala, hogy mi lehetett az ő fejiben, amikor ilyen sokfélére teremtette vala egyazon nemzetet.

Meg is kérdezte aztán Ábel:

– Jó, jó. De melyikünk a magyarabb?

Hí, erre a kérdésre igencsak felbosszankodott az egyébként nyugodt természetű Jóisten. Akkor eszibe jutott, mi járhatott a fejiben akkor, amikor

ilyen sokféle teremtette vala egyazon nemzetet! Hiszen kellett valami intrika is a földre, túl egyszerű lett vón, ha mind megérti egymást. Akkor aztán oly haragra gyúlt a Jóisten, hogy mánis visszaküldte a két gazdát a vásárba, várják ki a válasz idejit. Vártak is vala azok, nem es keveset. Négy kerek év háborúskodás után el is felejtették mán a másik fonémakészletit, mind-egyik megjárta a háborút, de mindhejába. A hegyen túl, a vlah ördögök szörnyű tervet eszeltek ki, s hatba hasították a drága nemzet egységét!

Hivatta akkor a Jóisten Ábelt és Jánost.

– Na lám, most ki a magyarebb a magyarnál? Válaszolhattok erre mán tenmagatok!

Nevetett a Jóisten a két bamba gazda láttán: jól megviccelte őket akkor. Pedig a csel, amit bevetett, régi vót. Bölcs Salamon vágatta vón így széjjel a két anya előtt a gyermeket.

– Kár, hogy ti nem adtatok idejibe választ! – kacagott a Jóisten.

Nézett egymásra a két gazda, pironkodva néztek a Jóistenre es. Szégyenökben megfogadták, soha senkinek nem mondják el, micsoda butasággal zavarták meg a Teremtő Atyát s a világ folyását.

Vitairat

Ahol az autópálya aszfaltból van, nem papírból

*Ahol a medve nem játék,
S az asszony nem ember.
Ahol egy kupica kisüstivel
Kezdődik a reggel.
Ahol a gyermek
Anyanyelvén tanul,
És mégis alig beszél
Valaki magyarul.
Ahol a zsebpénzt
Euróban adják
Senkinek sem találjuk
Itthon anyját-apját.
Ahol a hálát
Borítékban mérik,
És részegen imádják
A könnyező Mary-t.*

Ahol nem sétálni
Mennek az erdőbe
Tájvédelmi körzet –
Jó lesz tüzelőbe.
Ahol mindegy,
Csak mai rãu sã nu fie,
Ahol azt angazsálják,
Aki a fõnök valakije.
Ahol nem emberek,
Turulok nevelnek
Magyarnak, székelynek,
Sefnek, papnak, melegnek
Ahol ha tudjuk is,
Hogy férfi férfit
Nõ nõt szeret,
Inkább elfordítjuk a fejet
Mert
Nem a lényeg a lényeg,
Hanem, hogy mit mond majd a szomszéd.
Ahol magyarból mondják meg
Ki kivel hadakozzék.
Ahol áldott is, vert is a Mindenható,
S ahol a sor még hosszan folytatható.

OZSVÁTH ZSUZSA

A kartela

Azt tudtad, hogy a szemeteshez ilyen izé, ilyen kartela kell? Kicsi sárga műanyag kártya, amit lehúzol a pittyegős részen és kinyílik a szelektív szemetes rácsajtaja, és akkor be tudsz menni az elkerített térbe, és akkor így ki tudod dobni a szemetet. Jó, mi? Én erről eddig nem is tudtam, akkor esett le, amikor mentem le a szeméttel és odaértem a rácshoz és az meg be volt zárva és az istennek se tudtam kinyitni. Illetve előbb csak nem értettem, hogy hol van ezen a fogás, a kilincs vagy akármi, amivel kinyissam. Főleg, hogy eddig mindig nyitva volt. Az ajtaja! Na, és már folyt a rohadó szilva leve, mert ezek olyan szar kis szemeteszásokok, gyengék, mint a harmat, egykettőre szétmállanak szinte a kezekben, ha kötsz rá egy görcsöt, szóval folyt az a nyomorúság és nem tudtam, mi a szart csináljak. A rácson meg nem fért volna be a csomag, mert kicsik a négyzetek. Már hogy a rácsnégyzetek, hogy a szarba hívják azt?! Igen. Akkor aztán kitaláltam, hogy kilyukasztom a zsákot, kicsorog rajta az a bűdös lé és akkor kicsit összébb nyomom a nejlont, átdugom a rácson és kis lendülettel – amennyit a csuklóm bír – behajítom a kukába. Aztán arra is gondoltam, hogy ez hülyeség, a lyukasztással valószínűleg összemocskolnám magam, pedig eléggé siettem volna. Úgyhogy stornó az egész, megfogtam a cuccot és ott hagytam a rácsházás kuka mellett, azt’ vigye el, aki akarja, meg akinek a reszortja.

Na, és akkor másnap megtudtam a szomszédától, attól a román mikrofonfejű mamától, hogy kell a kartela. Az az izé, most mondtam, tudod, sárga műanyag kártya, várj csak, megmutatom, ilyen, ni, szóval ez kell hozzá, ha szemetet viszel, mindig legyen nálad, mert máskülönben te is pofára esel a kuka előtt, mint én. Érted? Hát így jártam. Máskülönben veled minden oké? Látom jó formában vagy. Na de ez a kartela, hát megszívottt rendesen. De érted, ilyen kis szarságok, lehúzás kártya a kukához, hát mi van, tán attól félnek, hogy ellopják a szemetet? Valaki felkel az éjszaka közepén, hogy te Bözsi, megvilágosodtam, mostantól rendbe jön az életünk, kapjad össze magad, megyünk s kipakoljuk a szemetest, de még mielőtt a csórék, hajh, na, és akkor így vagy mittomén. Aztán, hogy ez kinek jó, én nem tudom. Sőt, tuti, hogy egyenesen a kukát akarják majd elvinni. Te Bözsi! Kapjad csak a hátadra a kukát! Mától ebbe pucoljuk a krumplit! Vagy mittomén, hogy mire gondolhatnak. Na, jó, ez szar volt, ne törődj, csak mondom: legyen

OZSVÁTH ZSUZSA zs-vel és th-val. Echte nagyváradi. Nyert már irodalmi (Kortárs Hangan) és dal-szövegíró (MR2 Petőfi rádió) pályázatot is. Publikál a kolozsvári Heli-konban, valamint magyarországi (Agria) megjelenése is volt már.

nálad kartela. Ez fontos. Értesz? Na de várjál már, tényleg, máskülönben minden oké veled? Na, majd beszélünk, most rohannom kell, aztán ha mész a szeméttel, legyen nálad kártya, de ne a magyar, höhő, érted, magyar kártya! Na, csó!

Sanyi

A lónak a pöcsét! Gondolja Sanyi és már húzza is a lóbórt.

Mit kell neked itt böcsködni, he? Há bolon' vagy-e? Mondja Sanyi fejében egy érces hang. Ez egy álom. Ugyan már!

Te, Sanyi! Ember! Há' mi vagy te? Hát vagy te eszednél? Nem vagy te székel, hülye gyerek! Ez egy álom, Sanyi. Ugyan már!

A lónak a pöcsét! Gondolja Sanyi, aztán gyorsan nem is akar gondolni, mert minek. Álom a világ. Na, ez meg már túl költői. Bár annak rossz, mert elhasznált. Akkor giccs. Annak meg nem elég mázas. Vagy nem is álom? Hát tényleg nem lennék székel? Hát hol élek?

És Sanyi nekiáll a Gondolatnak. Pontosan szembe vele. Jól megnézi a homlokát.

– Szóval. Férfi?

– Igen.

– Nő?

– Igen.

– Hm. Férfi is meg nő is.

– ...

– Fiatal?

– Igen.

– Nem fiatal?

– Igen.

– Művész?

– Ajaj!

– ...kedik?

– De még mennyire.

– Iszik?

– Persze.

– Vízet?

– Dehogy.

– Szeszél, mi?

– Mint a kurva élet.

– Szexel?
– Mint egy kurva.
– Kurva?
– ??
– Na jó. Munkája van?
– Francokat.
– És akkor miből él?
– Ezt fogalmazd át, kérlek.
– Na, hát csak dolgozik valamit???
– Persze.
– Művész?
– Igen.
– És dolgozik?
– Ne viccelj.
– Na, kiestél a szerepedből. Székely?
– A lónak a pöcsét!
– Partiumi?
– Menj el, hülye gyerek.
– Szóval mégis székely?
– Neeem!
– Akkor román, tutira!
– Az pont fix nem.
– Egyetemista?
– Ó, igen.
– Nem székely?
– Nem, bazmeg.
– ...de ismeri az összes székely tájszólást?
– Abszolúte.
– Aha.
– Ja.
– Oké. Akkor várj.
– Sanyi.
– Igen.
– Sanyi, te tudod.
– Én?
– Te.
– Én.
– Sanyi, te vagy...
– Én??? Én vagyok az erdélyi magyar???
– Nem, Sanyi. Te vagy a...
– Úristen...
– Te vagy a faszagyerek!
Várj, Sanyi. Erdélyi magyar? Az meg milyen? Há bolon' vagy-e?

JOCK EVELIN

Erdélyi magyar viasz

Erdélyország a mi falunk, összeér a kard a kaszával, míg a vén történelem szakállán sercegve szövődnek az idő hófehér szálai össze a hazával.

Édesanyám melléből gulyásleves eredt, s már háromévesen kívülről fújtam a magyar hadvezéreket, egy néptáncfigura volt az első lépésem, és turul a jelem az oviban. A magyarságot, mint egy szöget verik belém, és ha azt mondom, román, kiveszik a számból a pörkölt-nokedlit, de rögtön. Nekem minden szülinapi tortám kizárólag egy hangszerről elnevezett édesség lehetett, és álmomban is mindig imádkoznom kellett, Isten, áldd meg a magyart, ha már mi nem tehetünk semmi szentet.

Árpád szent bércén leejtettem a tejfeles lángosom, és széles karimájú kalapom a Marosba dobtam. Kész vagyok mindenre a hazámért, de kiutálni mást nem fogok, megmondtam. Aki engem egy szálkás faléccal verne, néha úgy megértem az okát, hisz egy olyan céhbe születtem, amiben mindenki a hazafiságtól okád.

Itt, ha megdobnak kővel, dobd vissza delikátos zsíros kenyérrel és fokhagymával. Itt még eddig mindenki életét le tudták írni szájról szájra hagyományozott mondával. Itt még mindig van, akit a saját pálinkája kerget a halálba, és van, aki négykerekű szekéren ered a metál-fekete jeep nyomába.

Ünnepelnem kell a március idusát, hiába nem akkor születtem, és csak akkor bölintanak véreim, hogy ez igen, igaz magyar lettem, ha székely kapuban, a székely himnuszt dúdолоm. Ha felnövök, az esküvőmre húsleves és töltött káposztát hoznak, verik a mellüket, milyen nagy magyarok, én meg az asztalt, hogy éhes vagyok, és megfáradtan, mert senkit sem érdekel, kiáltom: önbizalom, bár sovány vigasz, még mindig miénk az eredeti erd.magyar viasz.

Nem vagyok székely, de ki tudja, merre visz a végzet, Csaba királyfi a szőke hercegem, pedig már rég elvágatott a csillagösvényen.

JOCK EVELIN Érmihályfalván született, 18 éves, az **Ady Endre Elméleti Líceum** végzős tanulója. Gyerekkora óta ír több műfajban, felcseperedve viszont a versekkel kötött életre szóló barátságot.

KEMENES HENRIETTE

Erdélyi plasztelin

A gyerek mindent szeret, amit elébe raksz, főleg, ha kábé vele azonos méretű dologról van szó, és/vagy mosolyog rá. Ebből a kategóriából, értelemszerűen, a spenót szorul ki. A napközi első napjaiban megtanultam a *monkey* szót, bár akkor még nem tudtam, román vagy angol nyelven van-e. Beletettek egy tál színesen és érthetetlenül kavargó gyerekegyvelegbe, s lassan kezdtük megszokni egymást. Multikulti volt minden, a napon lebarnuló néger babámat minden gyerek irigyelte, ugyanabból a merőkanálból ittuk sorban mind a madártejjet, amikor belopóztunk a főzőkonyhába, és felváltva őrködtünk az ajtónál. A játszótéri siska ugyanúgy megvágta a román gyerek ujját, mint az enyémet, gondoltam, az arcukon se lehet vastagabb a bőr, mint nekem, igaz, sose néztem. Az anyukák egyforma plasztelint vettek a kölyköknek, hiszen a végén úgyis egybegyúrtuk. Jártuk a órát a karácsonyi szérbárekon, Ionuț volt a párom, hozott a Mikulás narancsot meg foszforeszkáló szövegkiemelőt mindenkinek. Sose tettem különbséget, a lopotédusnál nem mondtam én rață-t se, récé-t se. Legjobb barátnőm kerek kis óvodás arcát kémelve, mosolyogva állapítottam meg, hogy az anyukájára ütött. Ezt ő nagyon nem vette jó néven, „én soha, de soha nem ütném meg se anyukámat, se apukámat!”, felelt vissza, összeráncolt szemöldökkel. Én nem voltam lebozgorozva soha, nem éreztem a nagy hírhedt elnyomást, amiről az öreg és ráncos emberek folyton kérdezgettek. „És hogy megy az ovi? Vannak barátaid? Nem vertek meg a román gyerekek?” Te, dédi, jól. A kaját illetően nincs okom panaszra, bár a virágmintás kanalakért néha kitör a balhé az étkezőben. Két pofára tömjük magunkba az uzsonnára kapott hagymás zsíros kenyeret, amit otthon soha meg nem ennék, anyu örül neki, azt mondja, biztos, jó a társaság. Senkit nem érdekel, hogy otthon gulyáslevest vagy puliszkát eszel, itt ugyanazt kapja mindenki. Eső után csigát és gilisztát gyűjtünk, aztán cserélgetjük őket egymás között, egy nagyobbért két kicsit, tudod, hogy megy ez. Nem, nem vertek meg a román gyerekek. Én több gyereket is vertem már meg, de azt már nem tudom, hogy milyen nyelven beszéltek. Kiabáltak, az biztos. Ha véletlenül mégis kaptam, az nem azért volt, mert én magyarul beszéltem, hanem mert összemarakodtunk egy mozaikkockán, vagy valami. Nem vagyok szívbajos, megmondom én nekik, ha nem hagynak békén, hogy „Ești rău și te spun la

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) a Nagyvárad Állami Egyetem jogi karán szerzett diplomát. Érdeklődési köre a büntető törvénykönyvtől a verseskötetek felé tolódott, különösen a kortárs költők verseit olvassa előszeretettel. Verset és rövidprózát ír.

maică-tău!" Képzeld, már több román szót tudok, mint te! Mindenki el kellett énekeljen valamit, amit otthon tanítottak neki, én elénekeltem a Kossuth-nótát, amit tőled tudok, megtapsoltak. Mondtam, hogy a dédimtől hallottam, mert mikor kicsi voltál, neked ezt tanították, és most is folyton mondod, hogy fáj neked, hogy már nem ezt szoktuk énekelni. Mert most más világ van. Ez a más világ most az én világom is, hidd el, dédi, neked se Trianon fáj már... Köszvény az.

ADDLEMAN BORZÁSI JOHANNA

Vágy

*Hogy is mondjam, ha mondani kell? ...
Ősi vízisiklók egymásra préselt pikkelyeiből,
vagy egyetlen nyúlszájú hal síkos uszonyaiból,
nem is, repdeső kopolyák réteges hártyaiból
szüntelen lüktető, hangtalan vijjogás.
Ez a vágy. Ez a vágy?
Nem is. Réteges és három, ez biztos.*

*De nem biztos, mégsem. Egyetlen harcsa
három madárfeje.
Ez a vágy. Három réteg, réteg rétegen.
Harcsás madárhártya.*

*Hangtalan, mint a makranc szája;
hangos, mint részeg kaszárnya.
Egy habzó szél feltorlódott gyűrődéseiben üveges fodrok fodrokon,
lebegő szárnyak hárttyás nedvei, vizenyős lepkék, buborék-tolluk sós visítása.
Ez a vágy. Ez a vágy?*

*Az első réteg honvágy.
Nagyon vékony, messzi.
Egy ázott sirály néma borzongása.
Kitátja csőrét, de még semmi.
Felvillan egy ház, egy borzas család,
itt-ott egy szilágysági domb.
De aztán megszáritkozik,
önmaga árnyékában sütkérezik,
leönti naptejével az óceán moraja.
Az első réteg vékony, messzi.*

*A második réteg vaskosabb.
Vedlik, bőre fel-felszakad.
Egy fényes holló haldala.
Nem károg, mégis megrebeg a lég.*

ADDLEMAN BORZÁSI JOHANNA (1988, Zilah) költő, fordító. Tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarának magyar–angol szakán végezte, jelenleg az Egyesült Államokban él. Első kötete, Angyalszemközt címmel, a Várad gondozásában jelent meg 2014-ben.

*Mondani akar, mindig csak magyarul.
Úszik a szó, a gondolat, halmadár csak,
hártyákkal ugrál a szárnyaló ég alatt.
De aztán bevonja fátyolával
az óceánból felkúszó köd. (Egyik nyelv a másik után.)
A második réteg vedlő anyanyelv.*

*A harmadik réteg minden.
Mint Isten utáni vágy, legfelsőbb szinten,
mégis alant, mélyen, minden gyökér mögött.
Jóllakottan éhes, szunnyadóan éber,
lompos-fürgén kúszik sziréndalával.
Nyughatatlan örökbéke-tervezet,
aranyalmát harapó gondviselés,
forrongó biztonság, lázas hidegvér,
nyitott szemmel csókoló álom.
Tengeribeteg madár idegen szirteken.
A harmadik réteg a szerelem.*

(Bandon, Oregon Állam, 2016. március 22.)

Börtelen vers

*előntött az öröm
megfeszült a bőröm
nem bírtam benne maradni
kibújtam verset szavalni
hasam cipzárja mentén kidugva
csupasz nyakam ütemre ingatja
skalpolt fejemet
benne az eszement
esze-vesztett eszemet
előntött az öröm
levedlettem bőröm
csuri csigolyám
ritmusra csörög
ropja a táncot a
lógó lábizom*

*nyiff-nyaff!
nyifog a hátizom
két csattogó szárny
bújik elő bordámból
szárnyra kelek
elszelelek
szállok a vidék felett
meglát Isten a felhők alatt
megöntöz esővel
megszárít sugárral
megfésül fenyővel
nyakon csíp bánattal
végül bőrömbé
visszagyömöszöl
szobámban ülök
egyes-egyedül
(ismerős szomorúság)*

(Kraszna, 2015. szeptember-október)

Az orosz táltos felesége

Évforduló

*– Emlékszel még arra a napra?
Aznap láttam, nem láttam, édes mindegy,
Moszkva alatt a nappali ködben
látnokok, rémek, lidércek és ősz süvegek
csatája dúlt-fúlt a morcos délig.
Kit érdekel, láttam-e vagy csak képzeltem,
de hogy miért, az máig is fúrja oldalamat.
Kábultan bámultam bányák kincseit,
bősz csatarendben viharzottak alant
a karmoló, nyávogó csatatér képe fölött.
Amint megláttalak, egyből lenyeltem
a forró kortyot, köhögve böktem diáktársamat,
de ő csak intett a pincérnek egyet,*

s hóna alá csapta könyvei rongykupacát.
Senki se látott, csak én egyedül,
s kínos magánykór tespedt fejemre,
de akkor már te is engem szemeztél,
s egybezárt minket a titkos tudás félelmes leple.
A Boldog Vazul-székesegyház monstruma
életre kelt, megpörgött mindenik színekupolája.
És zöldes szemed harmadik szemet
nyitott csukott szemhéjadra,
hogyan visszanézhess rám, bár
tetszhalott bábként vitt egy babuska,
s a tér recsegve nem bírta
visszatérni önmaga árnyát
az árnyékvilágba, csak azért,
hogyan vizslathass még egy darabig.
S arcomra küldtél az éteren át
egy tolvaj, mihaszna szélsimogatást.
S fel se pofozhattam rótszín szakálladat,
mert épp tizenkettőt ütött a székesegyház
sosem épített csonka tornya,
s csattogva csukta rémanyagát vissza a valóság héja.
Aznapi minden megváltozott.
Nem is baglyok, koboldok, s rút fenebőrök
örjítő zacca miatt, hanem miattad.
Mert tudtam, én buta, hogy megszerettelek.
Te meg csak levedletted igazi önmagadat,
s eljöttél hozzám az ebédszünet végén,
megjátsoztad, hogy mindig így lesz,
s én színleltem, hogy hiszek neked.
Emlékszel még a rusnya fákra
a vén egyetem falának repedése mögött?
Emlékszel még a hörgő cárra,
a bütykös botú rettegett Ivánra,
vagy a szórszovjet katonákra, kiket
szénnel betonra és mészre firkáltál?
Vadludak röpte követte a professzorokat
a folyosó huzatos labirintusaiban,
s Anasztázia csontváza sikoltott a takarító nénire.
Aztán délután ötre mind eltűntek nyomtalanul.
Neked is mehetnéked támadt, mint azóta mindig,
kegyetlen törvénye ez minden férfinak.
Az angol szakosok lementek teázni,
én meg ismét magamban.

*S fájt a valóság minden perce,
mert nem voltál ott, senkiben és semmiben.*

*– Kedvesem, hangod úgy zsong most,
bármit is mondasz, olyan zeneszó,
ami jobb, mint varázsfuvola regeszója,
szólj csak, te édes, bár sosem értettelek.
Kedvesem, most is vihog hajad csokra,
úgy, ahogy akkor, s csend bizsereg
minden ujjperced és körmöd alatt.
Te vagy az álmom, és te vagy a nyugtom,
te vagy kandallóm, szobám meleg fénye,
te vagy, mint akkor a kápolna-padsor népe előtt,
kék egem holdja, zöld füvem rétje,
mint akkor fehérben az eskü előtt.
Most is úgy vágylak, most is kívánlak,
jőjj a karomba ide mielőbb!*

Búcsú

*– Kedvesem, nézd, már nem vagyok lányka,
bírom a kint és bírom a jajt,
hadd menjek veled, ne hagyj egyedül!
Készen a bárdom és fényes a kardom,
és látom az árnyakat épp úgy, mint te.
Hadd jöjjenek én is, ne hagyj egyedül!
Minden olyan keserű tested illata nélkül,
nézd, már nem vagyok lányka és bírom a harcot!
A bársonyos éjjel ölmelegében azt hiszem mindig:
mi ketten örökre egyként, sose félként már,
mint fehérje hárttyája sárgája köréhez, egyetlen héjban,
mi ketten örökre.
Éjjel vörös bajuszod pernyeként fogja keretbe forró ajakad,
pedig minden reggel cudar hideg zúzmaratolluk
borzonganak orrod alatt,
s bár sokszor észre sem veszed, mire hazaérsz,
sötét árnyak sétálnak át szemed kútján.
El sem köszönsz, félálomban hallom, hogy
koppán a pikkelyes, díszes, kecses szamovár.
Hol lehetsz, kérdem könnyezve, míg felforr a scsi,
uborkát szelek és saslikot sütök, de csak rajtad jár eszem,
hogy hol küzdesz: tajgán vagy a metrók alatt?*

Ki ontja véred? Ma ki sebzí térded? Lesz-e barátod,
ki mossa sebed és elrejtí férges kalasnyikov fegyveredet?
Látsz-e a ködben és tudsz-e a szélben a bányarém-mel
küüzdeni sáros csatornák fölött?
A héten prémes verébcső-nyomatok
maradtak a hűtő falán minden pirkadatra.
S ha matrjoskák szívéből ömlík a véred,
tűzlilán csöppen a szőnyeg rojtjaira,
onnan tudom csak, hogy nagy a veszély.
S forrong a vérem a bőröm alatt,
hisz sosem érhetem lépted utol,
hogy letöröljem izzadó homlokodat,
vagy ha széjjeltépnek halálkutya-szőrnyek
rémtemetésen elsírjam hiányzó életedet legalább.
Aztán hazaérsz, messziről hallom ütemét bocskorodnak,
nyakadba ugrom a konyhapulton,
mielőtt még szólnál: privjet.
Minden jó pár másodpercig, de aztán látom,
hogy nincsen senki szemedben, csak önmagad tükre, s
nyüzött vízisiklók úsznak fáradt tekinteted mézüvegén.
S nem lellek többé senkiben és semmiben.

– Kedvesem, benned van életem,
eszemben sincsen legnagyobb kincsem
magammal vinni az árnyékvilágba!
Maradj te itthon, bizton és titkon,
főzz, moss, olvass és zenélj,
miattad életre kelnek edények meg pókhálós söprűk,
vidrákként nyüzsögnek a talpas poharak,
veled a konyhában is mindig történik valami!
Élj helyettem, s éljek én benned,
hadd járjam külön a félholtak közt utamat!
Ami fontos, azt őrizd, míg hazatérek,
maradj nekem otthonom őre, úgy kérlek!
Dászvidányá, ljubov mojá!

Panasz

Dermedten ültem a legelején,
jégkezű mórmanók sötét derében feküdtem,
nem bírtam a gyászt, legyúrte a lelkem a Bánat.
Szárazon csípte szemem a könnyek hiánya, s a horda

beköltözött őslelked fészke helyébe, Szibéria pokla.
Nem enyhült a kín még több ezer gölem dögfeje árán sem,
csatabárdom bár egy percig sem nyugodott,
szüntelen irtottam régi ellenfeleid maradékát,
de nem enyhült bennem a félelem és kétségbeesés.
Sosem lesz vége, és sosem mosolyog már rám többé
régi cimbora-társam, Boldogság, gondoltam akkor.
Tudtam, hol ropja a táncot napfényű bálban, Szentpétervárott,
tőled tanultam, hogy ne csak árnyakat, de őt is lássam,
ahogy sárga sipkáját farzsebbe dugja és fúrja a Bánat kőfalait.
De sosem jön vissza már hozzám, nélküled gyűlölném úgyis,
gondoltam akkor, s dermedten ültem a legelején.
De jobb lett, egyre jobb, ezért hogy utáltam magam...
Törként véstem szófarkasok tompora közepébe
halszálkáidat, mikkel te tanítottál szellemhajókra vadászni
Moszkva alatt a nappali ködben, mint te egyedül valaha,
mielőtt összebogozódott volna szemünk sugara.
Mi haszna mégis a győzelemnek, ha téged már mind elfeledtek,
s nekem is nehezemre esik felidézni mélyharang hangodat?
Fülem cseng, azt hiszem, hallom mélyharang hangod,
torzít a gyász, ahogy így szólsz hátam mögül:

– Te vagy az életem, benned van kincsem,
menj csak és harcolj szabadon, kedves amazon!
Te voltál erőm titka, s ma is csak benned létezem,
nem érhet fel kőboszorkák, rémkomornák együttes hatalma
szerelmes szemeddel, s rajtunk kívül nem található
igaz szerelem senkiben és semmiben.

Ó, én buta! Nem lehetsz te, hisz testedet rézkeselyűk vájják,
s én ismét magamra maradtam!
Nem érthetsz engem a halál hótava túlsó partján,
hisz míg éltem, se tudtad, mire vágyom,
s végső soron sose voltunk együtt igazán.
Most már önmagad tükre vagy bennem, így bár
adtál a végén magadból nekem is egy keveset,
táltos tükrömön kívül nem vagy ott senkiben és semmiben...

(Bandon, 2017. január)

TAR KÁROLY

Északi fényben

részlet a szerző *Voltam* című emlékiratának 4. kötetéből

Katalin napján érkeztem a dél-svédországi Lundba. A késő ős borúja helyett, az évi plusz két fokos átlaghoz igazodva, a langymeleg biztonság tiszta levegője vett körül. Fellélegeztem, búcsút mondtam otthoni gondjaimnak.

A nyugdíjazásom óta eltelt esztendőik alatt szabadságérzetem kiteljesült. Csak magamnak tartoztam elszámolással. Napjaim beosztása azelőtt sem okozott különösebb gondot, hiszen Apáczai figyelmeztetése, miszerint „iparkodnunk kell az időt hasznosan eltölteni”, a miatyánkot gondolkodás nélkül mormoló hívők imájánál jobban belém rögződött. A felelősséggel vállalt élet nyugalma örököltöm szüleimtől, és a magam fecskéfészek-építő igyekezetével építgettem meggyőződésem: magam vagyok életem, sorsom, világom, boldogságom legfőbb alakítója. Minden hibámért, minden melléfogásomért szenvedés a jutalmam. Magam büntetem magam, mert senki sem ismerhet jobban, mint saját magam. A jó és a rossz keveréke vagyok, mint minden ember. Két örökké vitatkozó és viaskodó részem két negyed-részem csupán. Mert társ vagy feleség nélkül félemberek vagyunk, csak negyedrészen jók, jóra törekvők, valóban emberségesek. Úgy éreztem, ez a felismerés az a fix pont, amelyről, ha kell, kimozdítható az örökös javulás ösvényein az én világom is.

Ez a bizonyosság lehetett az alapja nyugalmamnak, amikor hatszáz éves kolozsvári gyökereimtől távolodva, unokám nevelésére Svédországba indultam. Bánatos hetykeségemmel az egyszerű ember kényszeredett örömét utánoztam, amikor munkában fáradt napja után markába köpve, az újjá-születést ígérő kiadós alvásra készülődik.

Két nekikeseredett negyedem, talpig felemás érzésekkel vívódva, a szigorú magány hétköznapi öltözetében állt a sokadik próba előtt. Tudtam, hogy kiszolgáltatva a kíváncsi idegeneknek, és azoknak is, akik torzult hallomásokból, kiszínezett pletykákból alkotott előítéleteikkel fogadják a jövőbeneket, az eddig megszokottaktól eltérő, kiszámíthatatlan küzdelmek várnak reám. Megvallom, a kezdeti időszakban úgy tettem, mint akit egyáltalán nem foglalkoztat, miként fogadnak ebben az országban. Az itt megtelepedett magyaroktól sem vártam sok jót, talán csak annyit, hogy valamenynyire elismernek, megbecsülnek írástudásomért.

TAR KÁROLY író, szerkesztő (1935, Kolozsvár), fémipari technikus, újságírói és tanári, majd sajtóvezetői diplomát szerzett. **Publicista, főszerkesztő, aranytollas újságíró. Fél száz (regény, vers, riport stb.) kötet szerzője. 1995-től unokái nevelésére Svédországba távozott, magyar irodalmi és családi lapot, rádióadást alapított és szerkeszt. Munkásságát a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével és a Pro Cultura Hungarica díjjal jutalmazták.**

Benjamin unokám, akit fiamra emlékezve Zsoltnak is kereszteltek svéd apja családjának protestáns szokásai szerint, másfél esztendő volt, amikor családgyesítés címén lányomhoz költöztem. Böröndnyi, éppen csak a legszükségesebb holmival érkeztem. Donát negyedi, évek szorgos munkájával berendezett lakásom, tekintélyes könyvtáram, felszerelt garázsom és családi sírhelyem maradt Kolozsváron. Vagyontalannak mondhattam volna magam, ha nem számítom rengeteg ismerősöm, számos barátom és számatlan ellenségem, akiket büszkeségem nem engedett számon tartani, mert a velem szembeni ellenérzésüket nyíltan alig, inkább csak a hátam mögött vállalták. Valamiféle dac munkált bennem öt álló esztendőn át a rendszerváltáskor nyílt sisakkal meghirdetett lelkiismeret-vizsgálatra való felhívásom kifordított fogadtatása miatt.

A sunyik nem képesek magukba nézni, hiányzik belőlük a gyónás bátorsága. Az előrelátott változásra csak annyiban készültek fel, hogy az esetleges felelősségre vonáskor elsápadtan feletteseikre mutogassanak, egészen a legfőbb vezetőig, akit feleségestül golyózáporba állítva magukat felmenthetőnek gondolták, és mindent elkövettek, hogy embertelenségük bűne alól felmentsék magukat. Igyekeztek elhitetni a világgal: mindenkinek egyforma adag vaj van a fején, ne bolygassuk, majdcsak elolvad magától... Nem tudtam, hogy az ilyenek lelkiismeretlenül, elveiket, ha voltak ideig-órákig, akár a köpenyegüket váltogatták, forgatták, ugrásra készen arra vártak, miként simulhatnak az új hatalom szolgálatába és léphetnek a változás hőseinek uszályában a maguk alkotta dicsfénybe. A mindenáron karrierre vágyók klikkekbe húzódva a kivárás mellett döntöttek, de ha valamelyik közelállójukat túlbuzgó fullajtkodással, emberéletet veszélyeztető árulkozással, ügybuzgó feljelentésekkel és a folyamatos besúgás bűnével vádolták, bolhacsípésre beidegződött indulattal, hazug rágalomokkal odacsapva, elhallgattatták a zsigerileg igazságot kutató kellemetlenkedőket. A rendszerváltozás utáni hetekben és hónapokban megjelent lapszámokban számos írás bizonyítja a kisemberek elszámolást óhajtó igyekezetét és elhallgattatásuk mikéntjét is. Napvilágra kerültek ismert nagyjaink, íróink, közembereink versben, prózában, díszelvényekről elhangzott szavakban elkövetett hozsannái és hűségnyilatkozatai is. Hallgattak ők is, példamutásuk elmaradt, lelkiismeret-vizsgálatuk magánüggé silányult.

A bukaresti magyar napilap akkori ötös fogatú vezetői lelkiismeret-vizsgálattól való félelmükben – kettőjüket próbált jó barátomnak tudtam – a szocialista érában megszokott elhallgattatás módszereit is bevetve, rágalmazással válaszoltak, vagy megengedően viszonyultak a beszervezett rágalmazók nyilvánvaló ferdítéseivel és hazugságaihoz. Három évtizedes szakmai tapasztalataim birtokában, teherbírásonak meg sem kottyant volna ez az árulás. De amikor kolozsvári barátaim, egykori kollégáim, jó ismerőseim szótlannul hagyták becsmérlésem, elkeseredtem. Nem vártam, hogy írásba foglalt véleményükkel álljanak mellém, de jólesett volna, ha

megbeszélük velem lelkiismeret-vizsgálatról szóló javaslatomat. Kerültek, mint a rühös kutyát. És én sem igyekeztem velük találkozni. Az ezután következő öt esztendő alatt lefoglalt az *Erdélyi Kiskönyvtár* könyvsorozat és az Erdélyi Szépmíves Céh lábra állításának aprómunkája, és mindenekfelett feleségem egy nyáron át tartó budapesti haláltusája. Végül elbúcsúztam mindenkitől, akitől el kellett búcsúznom, és azzal a gondolattal ültem repülőre, hogy új életet kezdek a kilencvenes évek elején tett utazásaim alkalmával békés, nyugodt vidéknek tapasztalt Skandináviában.

Este bálba vitt a lányom. A helyi magyar egyesület hagyományos Katalin-bálgját a kisváros népfőiskolájának egyik, a város központjához közeli termében tartották. Újságírói feladatomból beidegződött szokásom szerint, néhány pillantással felmértem a „terepet”. Lehetek vagy kétszázan a tornaterem hosszúságú helyiségben. A félszuterén terem ablakai alatti fal hosszában sorakozó asztalok mellett idősebbek ültek és poharazgattak családias hangulatban. Bernádékkal, lányom kolozsvári ismerőseivel kezdtem az ismerkedést. Sorban, megnyerő mosollyal, érdeklődő tekintettel fogadtak mások is. Annyit tudtak rólam, hogy Zsuzsa apja vagyok, akit család-egyesítés címén befogadott Svédország. A táncter szélén álló egyik asztalnál telepedtünk le, lányomat mindjárt felkérte valaki táncolni. Másvalaki borral kínált. Legeltettem a szemem, próbáltam kitalálni, milyen társaságba jutottam. Lemezjátszóról vagy magnetofonról szólt az erdélyihez hasonló kisvárosi táncmuzsika, de a báli hangulat sehogy sem akart kialakulni. Meglepett, ahogyan lányom, amolyan foghegyről, kurtán visszautasított egy ismeretlen fiatalembert, mert elment a kedve a táncról. Nyegle határozottsága tetszett is, meg nem is. Tőlünk távol töltött évei önállóságra szoktatták, meg kellett küzdenie a bevándorlók sorsában általánosnak mondható megaláztatással. Egyetemi hallgatóként érkezett, de nem fogadták el érettségi bizonyítványát sem. Azt hiszem, három év megfeszített tanulással sikerült visszakerülnie arra a szintre, amit otthon elért, főiskolai tanulmányait folytatva szerzett az akkoriban még csak az Egyesült Államokban és Svédországban ismert foghigiénikus képesítést. Örvendtem a maga erejéből szerzett önbizalmának, felnőtte válását csodáltam, de féltettem is az elbizakodottságtól. Férje, tipikusan svéd, szőke és hosszúkás ember, a lányom biztatására végzett képzőművészeti főiskolát, majd a malmói egyetemen tanult grafikát és szobrászatot. Svédországba érkezésem után még sokáig újságkihordóként dolgozott. Gyenge fizikai ellenálló képessége miatt, a hajnali munkát, különösen télen, nagy megerőltetéssel végezte. Házasságukban a lányom akarata volt a mérvadó. Jó lett volna, ha vejem velünk tart a bálba, de nem tehetette éjszakai munkája miatt. Vejem egy apró, tengerparti halászfaluból származott. Tizenhét éves kora óta önálló életre kényszerült. Számunkra nehezen érthető módon, a szüleivel való kapcsolata havonként csupán egy-egy kávényi időre korlátozódott. A sölvesborgi

bevándorlási hivatal tisztviselőjeként ismerkedett meg lányommal. Jártam ezen a városházán, amelynek folyosóját vejem, még műkedvelőként, nagy felületekre szabott, élénk színű falfestményeivel díszíthette.

Első svédországi látogatásunk idején, még 1991-ben történt, valamiért összeszólalkoztak lányommal. Levélben kért bocsánatot tőlünk és bevallotta, nem volt alkalmja megismerni a családi élet melegét, innen időnként furcsa viselkedése. Azóta számos alkalommal tapasztalnom kellett az északi emberek kimértségét. A civilizált kisvárosokban, melyeket semmiképpen sem nevezhetek falvaknak, köszönnek egymásnak az emberek, köszönnek az idegeneknek is, de távol áll tőlük a nálunk szokásos, rögtön szíves vendéglátás gyakorlata. Ösztönszerűen arra figyeltem, mi az, amit a svédektől tanulhatunk, és mely sajátosságainkról nem szabad lemondanunk akaratlan beolvadásunk folyamatában. Hagyományaink megőrzésében gondoltam magamat hasznossá tenni a szórványokban élő magyarok között, a szövetségbe tömörült különféle magyar egyesületekben. Hagyományaink éltetése rajtunk múlik. Ezt tapasztaltam azon a nehezen induló lundi Katalin-bálon is, ahol az éjszakai újságkihordás miatt vejem nélkül vettünk részt.

Éjfél felé érkezett Erzsébet. Mondták, hogy kutatóvegyész, munkája egy ideje Hollandiához köti, ezért le kellett mondania a lundi magyar egyesület vezetéséről. Erzsébet mikrofont ragadott, néhány vidám mondattal teremtett báli hangulatot. Táncoltam. Nem éppen viháncoló örömmel, hiszen némi kételkedés munkált még agyamban a svédországi megtelepedésről szóló döntés helyességét illetően, de éltetett a remény, hogy akár otthon, itt is szolgálhatom valamiképpen azt a kisközösséget, amelyhez, azt gondoltam, jó lesz tartoznom.

Rövid idő alatt egyházi nyilvántartásba kerültem. 1526-tól 2000-ig az evangélikus egyház Svédországban államegyház volt. 1995-ben még az egyház tevékenységi körébe tartozott a lakosság nyilvántartása. Az ezredfordulóig az evangélikus családban születettek hivatalból az evangélikus egyházba tartoztak. A svédek most is a keresztény értékek szerint élnek, de a lakosság ötven–nyolcvan százaléka nem gyakorolja vallását, istentiszteletre csupán két százalékuk jár, az iskolai vallásoktatáson nem egy, hanem a nagy világvallások mindenikéről – az iszlámról is – tanulnak. Újabb adatok szerint az itt 230 helységben élő kb. hetvenezer magyarból mindössze 5400 személyt tartanak nyilván a magyar egyházi közösségek, a meglévő, szám szerint 12-15 gyülekezetben istentiszteletre összesen alig félezren, havonta egyszer járnak, saját templomuk nincs.

A bevándorlók szociális ügyeit minden városban külön iroda intézi. Meglepetésemre hivatalból rendelt tolmácsom az a nő volt, akinek a hangját a Kossuth rádióban elhangzott tudósításaiból már ismertem. Amikor

bemutatkozott, szóltam, hogy ismerősömként üdvözlöm. A kérdőív, amit ki kellett töltenünk, terjedelmes volt, de nem okozott gondot. A gondozómként kijelölt svéd tisztviselőnő ráérős beszélgetésünkből leszűrt adatokkal sűrűn teleírta. Ilyen körütekintő aprólékosságot tapasztaltam akkor is, amikor a bevándorlók igényeit felmérő kérdőív került a kezembe. Akaratlanul is eszembe jutott mindaz, amit a szocialista és a kommunista társadalom álomszerű meghatározásaként tanultunk a középiskolában. „Mindenkinek *munkája* és majd valamikor *szükséglete* szerint.” A bevándorlók szükségleteinek egyénre szabott hosszú listáján például havonta három szappant írtak elő a fémiparban dolgozóknak. És az értelmiségiek járandóságai között, magától értetődően, szerepelt egy-egy színház- és operajegy is. Önkéntelenül felsóhajtottam. Ha ezt láthatták volna az én kommunista valóság szülei! Milyen nagyot néztek volna a jóléti állam csodás furcsaságain, hiszen ehhez a mesés életszínvonalhoz nem kibékíthetetlen osztályharcban és az embertelen proletárdiktatúrán át vezetett itt az út, hanem egy olyan leegyszerűsített királyságban, ahol minden polgár tegező viszonyban lehet magával a királlyal is.

Öt esztendővel azelőtt, lányom látogatására érkeztünk Svédországba, és másfél hónapot töltöttünk Sölvesborgban, ebben a dél-svédországi patyolat tiszta és barátságos kisvárosban. Ugyanennyi csodálkozni jó időt töltöttünk barátaink vendégeként, a szigetekből is egységes várossá kovácsolt, patinás és mindenben élhető kert-fővárosban, Stockholmban. Akkor inkább csak az utak kifogástalansága, a rend és a tisztaság, a békés emberi kapcsolatok, a mindent bearanyozó nyugalom, a kiegyenlített gazdagság volt szembeütő. Nem láttam koldust, nem találkoztam a nálunk már a ruházatáról felismerhető szegény emberekkel. Vallom ma is, hogy akkor nem a felületes, a hirtelen lelkesedés íratott velem riportot *Svédország dicsérete* címmel. Megjelent az *Erdélyi Naplóban*, majd a *Magyar dolgok* című kötetemben, és svédül is a terjedelmes dél-svédországi napilapban. Ma már árnyaltabb képet festhetek az itteni, évszázaddal ezelőtt kezdődött jólétről, a rendezettségben és kiszámítható biztonságban kissé elpuhult svédekről. És arról a mindenütt észrevehető igyekezetről, hogy az újra és újra megújított versenyküzlemben lendületesebbé kívánják tenni minden részében a svéd társadalmat.

A társadalombiztosító hivatalban otthoni nyugdíjamról beszélgettünk tolmácsom segítségével. A szigorúan is anyáskodó tisztviselőnő gyors fejszámolás után intett, hogy szóra sem érdemes. Koronára átszámolva a legszerényebb svéd nyugdíj tizedére sem értékelték közel fél évszázados otthoni munkám után kapott juttatásom. Időnként, valamilyen belső szabályzatnak megfelelően, rendszeresen találkoznom kellett mindenben készséges gyámolító felügyelőmmel. Olykor a lányom tolmácsolt, és a svéd nyelvtan-

folyamon apránként szerzett tudásomat próbálgatva fokozatosan egyre többet értettem a bevándorlóként reám háruló jogaimból és kötelességeimből. Legfőbb tennivalóm a nyelvtanfolyamon való részvétel volt. Naponta huszonhat koronát kaptam azért, hogy tizenvalahány társammal együtt svédül tanultam. U alakban elhelyezett keskeny asztalok mellett ültünk. Nagydarab afrikai fekete fiú ült mellettem, aki mindenre sűrűn igenelve és vigyorogva okézott. Jobb oldalamon középkorú iráni ember. Bölcsen hallgatott. Mellette egy nehéz felfogású bunyevác tanító. Velem szemben két rendkívül okos orosz lány, gondosan kozmetikázott szőkeségek, és egy fiús kinézetű budapesti fiatalasszony, aki munkavállaló férje révén került Svédországba. Egy magas és izmos szerb fiú ült az asztal végén. Nem fért a bőrébe. Sajátos angolságával mindegyre belekotyogott tanárnőnk magyarázatába, nevetlen kisiskolásokhoz hasonlóan nyüzsgött, időnként magyarázat nélkül kiment és visszatért az osztályterembe. A tanárnő türelme kifogyhatatlan volt, de a fiatalember napról napra egyre izgágább lett. Az egyik orosz szőkeség nem bírta minősíthetetlen viselkedését, oroszul figyelmeztette. Szópárbajukat nehezen szenvedtük. Mindnyájan a lány védelmére keltünk. Bábeli hangzavar keletkezett. Végül közmegelegedésünkre a tanárnő kiutasította az izgága fiatalembert a teremből. A beiskolázást végző hivatallal is meggyűlhetett a baja. Hallottuk, hogy néhány nap múlva visszatért szülőföldjére. Valószínűleg a polgárháborújukban elhatalmasodott, sokakat megfertőzött totális gyűlöletbetegsége tette összeférhetetlen természetűvé.

Mi magyarok már a sorban kötelező hangos olvasás-gyakorlatokkor bizonyítottuk előnyünket a többiekkel szemben, mert nekünk nem okozott nehézséget az *a*, az *ö* és az *ü* kiejtése. Három hónap elteltével sikeresen vizgáztunk és az orosz lányokkal együtt átkerültünk a haladók csoportjába, ahol apró kínai nő mellett ülhettem. Bőre, mint a kínai porcelán, huszonvalahány évesnek gondoltam, mint kiderült, közel járt az ötvenhez. Kedves volt, unalmas óráinkon a kínai nyelvről kíváncsiskodtam.

Egy idősebb svéd úriember kitartottja volt, angolul kiválóan beszélt. Találkoztam vele véletlenül a városi buszon is, éppen csak bólintott. Kedvességét irántam csak az osztályteremben gyakorolta. A fekete fiú is átkerült a haladók csoportjába, hiszen angolul ő is folyékonyan beszélt. A svéd és az angol nyelv szerkezetének hasonlósága és az angolból átvett szavak sokasága nagyban megkönnyítette előrehaladását nyelvtanfolyamunkon. Középkorú, svéd-szőke tanárnőnk kedvelte, mert a beiktatott ismerkedési foglalkozásokon, amiket a kávézásra és kellemes együttlétre alkalmas iskolai társalgóban tartottunk, az iskolai felszerelések között talált afrikai páros dobot ritmikusan püfölve, felvillanyozta a többnyire szeppent és magába forduló egyedekből alakult, különféle nemzetiségű nyelvtanfolyamosokat. A dobos biztatására nekem is sikerült valamennyire élvezetes rongyrázó ritmust kicsalogatni a fehér-fekete színű, bója formájú dobok-

ból. Ezt nem várták tőlem, a csoport legidősebb tagjától. Szívesen megmártóztam rokonszenvükben, de amikor csoportvezetőnek választottak, átadtam ezt a tanári karral való kapcsolattartással járó feladatot a huszoneves Verának, aki nálam könnyebben rakosgatta pesti magyar szavai mellé naponta gyarapodó svéd szavainkat. Fergeteges ütemben haladtunk a nyelvtanulásban. Naponta – fejcsoválva számoltam – 150-170 új svéd szót jegyeztem szószedetembe. Csoportunk minden tagja habzsolta a svéd nyelvet. Nem titkolt céljuk a sikeres másodfokú nyelvvizsga, amely munkavállalásuk elengedhetetlen feltétele volt. Nyugdíjasként nekem erre nem volt gondom. Ezért aztán félbehagyhattam a mindennapos intenzív tanfolyamot, hogy unokámra felügyelve tegyem magam hasznossá. Az intenzív tanfolyamról átraktak a heti kétszer két órás tanfolyamra, ahol egy idősebb tanárnő ráérős ütemben foglalkozott velünk. Dolgozatokat íratott, amiket rendre felolvastunk és megvitattunk. Tetszett neki, hogy kevés szóval is sikerült kisebb karcolatokat alkotnom és felolvasnom, amelyeket a svéd iskolai oktatásban unalomig, de többnyire oktalanul hangoztatott „Jätte bra!” (Nagyon jó!) agyondicsérő kifejezéssel honorált.

De akkoriban ennél nagyobb büszkeséggel töltött el, hogy unokámat szólásra bírtam. Egy egész héten át az ablakba állítva, az előttünk menetrendszerű pontossággal elhaladó autóbuszra mutatva serkentettem:

– Mondjad szépen: busz! Látod, az ott a busz! Mondjad: busz!

Nem autóbuszt mondtam. Azért csak „busz”-t, mert azt gondoltam, könnyebben elbánik ezzel az egy szótaggal. Egész héten makacsul hallgatott, miközben folyt belőlem a szó. Mintha csak magamnak beszéltem volna. Anyám mesélte, hogy későn érő gyermekként, négyéves koromban szóltam meg először. Nem anyanyelvemen, hanem románul, mert egy román öregasszony vigyázott reám. Nagyapaként hittem, unokám reám hasonlít.

– Értelmesen hallgat – meséltem a lányomnak. – Majd, ha összegyűjti a tőlünk hallottakat, megszólal és ömlik belőle a szó! – biztattam mindenkit. Magamat legfőképpen.

A buszokra várva, egyszer elrobogott ablakunk alatt egy teherautó. Hangsúlytalanul nyugtáztam:

– Látod, ez egy teherautó. Mögötte jön, látod? Ott jön a busz! Mondjad szépen: busz!

Hiába ismételtam számolatlanul: busz, busz, busz...

Benjámin összeszorított szájjal sajnálkozva nézett reám. Nyilván gyengeelméjűnek nézett. Örömmel konstatáltam, hogy makacsságomat is egy az egyben örökölte.

Eltelt néhány nap. Továbbra is teletömtem a fejét a busz szóval. Aztán valahonnan hirtelen felbukkant az úton egy teherautó. Nem érdekelt, legyintettem.

De Benjámin vidáman rikkantotta:

– Teherautóóóó!

Ez volt az első szava. Nagypapai büszkeségem máig emlékezetes forrása, amit mindig kedvvel mesélek, és szívesen színesítek, annak ellenére, hogy tanítóskodásom csődjét mutatja. Nem tudom, miként került önkéntelenül a számra a jó édesanyját sem kímélő csodálkozásom. Így dicsértem merszét, hogy az egy szótagos busz helyett az összetett szóval nyílt meg beszélőkéje. Két évtizede hasznosítom unokáim heti magyaróráin az akkor gyűjtött tapasztalatot: a tanítónak nem szabad lebecsülnie tanítványa képességeit. Ma is a legnehezebb feladatok megoldására biztatom őket.

Városunk határán táblák hirdetik: „Lund – a nagy kisváros”. Valóságos parkváros. Neve találóan: Liget. Az öt perc alatt bejárható, ezredév előtti időkben alapított patinás belváros, központjában a 12. évszázadban épített patinás dóm, csodálni való. A körülötte épült, Kis- és Nagy Szürkebarátok, Kis- és Nagy Halászházok, Kolostor és néhány szentről elnevezett utcák középkori hangulatot árasztanak. Az erdélyi ember nagy tisztelettel gondol a város elöljáróira, akik ezer esztendeje nem változtatták a politikusok kénye-kedve szerint a város utcáinak nevét, hanem magától értetődően ezer éve őrzik a hagyományosakat. A mai Lund lakónegyedei csupa zöldövezetbe ágyazott, sokfelé grändnek (köz) nevezett utcácskáikkal, a kellemes sétateretek és bokorsorok között futó kerékpárútjaikkal üdülőtelepi hangulatot sugároznak. Feltűnő a játszóterek sokasága. Messzire világító színes felszereltségük irigylésre méltó gyermekkorom szürke óvárosi és sivár külvárosi utcáinak és az elhanyagolt Nádaspatak-part szegénynegyedi világához képest. Nehéz feladatra vállalkoztam, amikor szülővárosom hat évtizeden át reám gyakorolt erős mágnesként működő levegőjéből a hivalkodásmentes jólét megnyugvást ígérő csöndes világába léptem.

Lányom lakása a város déli részén terebélyesedő Linero negyedben volt, ahol mindenfelé apró, takaros családi házak sorakoznak, otthoni szemmel a tehetősek villanegyedébe illőek, a főutak mentén pedig kétemeletes tömbházak, amelyekben többnyire bevándorlók élnek. A második emeleti, háromszobás, minden szükségessel felszerelt, korszerű, nagy konyhás lakásba már unokám megszületése előtt beköltözhettek a lányoméék, amikor a gyermekes vagy gyermeket váró lakásjogosult házaspárok listájáról sorra kerültek. Tömbházuk előtt virágoskert és biciklitartó. Az épületet széles sövény választja el a gyér forgalmú főúttól. Két szobájuk ablakaiból látni, amint a menetrendnek megfelelően percnyi pontossággal haladnak el a várost kelet–nyugat irányban átszelő autóbuszjárat kocsii. A tömbház túlsó oldaláról, teraszosan terjedelmes erkélyükről, az erdősáv mögötti kerékpárút kereszteződésére látni. Távolabb az ugyancsak fasorral rejtett autóútról sem a gépkocsik zaja, sem a kipufogógáz szaga nem árulkodik. Egyébként a város levegőjére különös gondot fordítanak. Az ólommentes benzinnel közlekedő gépkocsisok adókedvezményben részesülnek. A városi autóbuszforgalmat lebonyolító gépkocsikat nemcsak azért festették zöldre,

mert felirataikkal a „zöldek” mozgalmát hirdetik, hanem mert ezek a járművek biogázzal működnek. A biogázt pedig a lakosságtól aprólékos gondtal és szakszerűen összegyűjtött ételmaradékból nyerik.

Amióta zsebtelefonom van, nem hordok karórát, hivalkodásnak tartom a pecsét- és másféle nemesfém gyűrűket is, és ha kedvem tartja, az itt észa-kon gyorsan bolyongó, furcsa rajzolatú felhők mögül kibukkanó Nap járásából és a buszok menetrendszerű járatait figyelve is tudom, hány óra. És mert háztájamban nem tartok hízót és kutyám sincsen, rábeszéléssel arra szoktatom magam, hogy erdélyi éhezős koromban szokottan, de makacsul hozzám ragaszkodó túlsúlyom csökkenése végett se zabáljak meg minden ételmaradékot, hanem gyűjtsem inkább a számomra is kiosztott papírzacs-kókba, és hordjam időnként a lakóházaktól alig ötven-száz lépésnyire épített, minden lakó lakáskulcsával nyitható hulladékgyűjtő kamarába (minden szükségessel felszerelt, tiszta és bűzmentes kis raktárak ezek, amelyekhez nem fér a Svédországban ritka házi légy vagy egér, patkány sem), ahonnan a papír-, karton-, műanyag-, fémhulladék-, elektromos elemek, megunt elektromos- és elektrotechnikai gépek és általános szemét kukák mellett, az élelemmaradék-kukák rendszeresen kiürített tartalma a gázgyárba kerül. Így minden, önmegettartóztatással meghagyott falatomról könnyebben lemondok: ami elvész zsír-pacniimból, hasznosan átalakul, és a szagtalan közszállítás miatt kellemesebb levegőzést tesz lehetővé nemcsak számomra, hanem városunk minden polgára számára is.

Unokám kötelezően mindennapi sétáltatása idején fedeztem fel a környéket, a lakóházak közelében is otthonosan sétafikáló rigókkal, varjakkal, nyulakkal és őzikekkel együtt. Erkélyükön is élt egy nagytestű barna nyúl. A lányom nevelte. Nyár lett, amire megfogadtuk jóakaróink tanácsát: „Kisgyermekkel egy lakásban nem tanácsos házinyulat tartani.” Az egyik nap vejem karjára öltötte a nyuszi fészkének használt fonott kosarat és benne az ijedt tapsifülessel kilométernyire sétált velünk együtt a város szélétől, egy hangtalanul forgó, óriás szélkerék irányába. Kövér cukorrépafield közeli bokorban raktunk fészket a nyuszinak és búcsút intettünk neki.

Vasárnap volt. A családukat ért veszteség miatti búslakodásunkat, vejem tanácsára, búcsúvacsorával enyhítettük. Csirkepaprikás volt a kívánsága. Aznap vágott friss és kövér csirkét vásároltunk a lakónegyedi önkiszolgálóban. Fél óra alatt szépen terített asztalunkon párolgott a paprikás. Nagy tál galuskát is főztem mellé. „Bánatunkban” degeszre ettük magunk.

Néhány nap elteltével vejem már csak hűlt helyét találta az ijedt tapsifülesnek. Azzal vigasztaltuk magunkat, hogy bizonyára barátokra lelt, és befogadták föld alatti tágas lakásaik valamelyikébe. Svédországban rengeteg a nyúl. Egyszer lakásomtól alig száz méterre, egy bokrok karéjában húzódó csendes ligetben, huszonkilenc boldog vadnyulat számoltam. Nem

félnek az embertől. Farkas, róka, kutya nem háborgatja őket. Ebben az országban évszázadok óta láthatatlanná törpült a félelem.

De tapasztalnom kellett, hogy magyar barátaink közül huzamosabb ideje többen is ijedt nyúlként viselkednek. Emeleti szomszédunk, egy középkorú, jó megjelenésű vajdasági magyar nő, érkezésem utáni hónapokban, azt hiszem, hirtelen felindultságból, levedlette magyar nevét. Megmagyarázhatatlan volt, hogy miért választott francia hangzású új család- és keresztnevet magának. Töpörödött öregasszony anyja a város túlsó végén lakott, hetenként látogatta. Anyám hangját hallottam panaszkodásában. „Nem értem én ezt a világot... Nincs már nekem ebbe beleszólásom.” Lánya huzamosabb ideje írta dolgozatát az autópályák környékének esztétikus díszítéséről. Vejem segítségét kérte a svéd szöveg ellenőrzésében. Belenéztem a terjedelmes dolgozatba. Nem értettem honnan és hogyan szerzett kutatásához pénzt. Furcsa érzések kerülgettek. Maradiságom fájt, amikor kidobott pénznek gondoltam a munkájára fordított időt. De csodálkoztam és lelkesedtem is, amikor arra gondoltam, hogy lám, itt erre is van pénz. Lám, itt ez is fontos. A jóléti államban elérhető végtelen lehetőségekről akkor még keveset tudtam.

Képzőművész vejem, miután sikerrel befejezte malmői tanulmányait, számos kisebb helység költségvetésében szereplő, művészetpártolásra fordítható összeget nyert, feltehetően jó kapcsolatai révén. Az is megesett, hogy az egyik neki ítélt huszonötezer koronás csekélységnek mondott jutatás ünnepélyes átadására el sem ment, megtelefonálta, hogy utalják a pénzt számlájára. Egy stockholmi egyetemi épület lépcsőházának díszítésére nyert pályázat megvalósítására pedig egy bő esztendőn át utazgatott a fővárosba. Úgy tudom, közpénzen.

Az apja szobrászmesterségét bátran követő, Kolozsvárról menekült Benczédi Ilona svédországi hírnevét és szilárd anyagi helyzetét egy gyógyszergyári épület homlokzatának és egy úszómedencének a kerámiadíszítésével alapozta meg, miután groteszk és bátran erotikus kerámiafiguráira felfigyelt az egyik nagy nézettségű svéd tévéadás. Hasonló példákra gondolva, meggyőződésem, hogy a sikeres bevándorlók nem félnek megmutatni magukat. A helyüket félve keresők és a helyüket nem találók, különféle okokból, rejtekeznek. Az otthonról hozott félelmüket itt sem tudják levetkezni. Olyan ez, mint amikor valamilyen bűncselekményt követő csendben továbbdagad a szemtanúknak a pánik.

Arról az emlékezetes bárról hazatérőben, a reggeli autóbuzson ismerkedtem meg azzal a vállalkozó szellemű erdélyi asszonnyal, akit pedikűr foglalkozása miatt tréfásan „lábpedagógusnak” neveztem. Rendelőjét, állami támogatással, a helyi kórház közelében nyitotta. Később kapcsolatot próbált kiépíteni a szakma svéd és erdélyi művelői tapasztalatcseréjének elősegítésére és a romániai érdeklődők svédországi iskoláztatására. Támogatott a helyi magyar lapom indításában, de elzárkózott attól, hogy nevét és elér-

hetőségét közöljem. Telefonszámát is titkolta. Egy ugyancsak kolozsvári származású vegyészmérnök jópofa svédországi történeteket írt, s azokhoz egy erdélyi származású kedves fiatal lány készített humoros rajzokat. Az írások szerzője mániákusan ragaszkodott ahhoz, hogy nevét szerzőként ne közöljem. Másfél évig győzködtem, hogy nincs mitől tartania. Végül női nevet választott, így rejtekezett. Ismerősei, akik humoros történeteiben magukra ismertek, nem bántották. Közel az ötvenhez az otthonról hozott félelem dolgozott benne. A fiatal képzőművész lánynak, aki gyerekként került Svédországba, nem kellett megküzdenie ezzel a betegséggel.

A bevándorlók ügyeit intéző első hivatali interjú után tolmácsommal együtt léptem ki az utcára. Ismerkedni próbáltam. Tisztázni való kérdést tartogattam magamban a svédországi életismeretemet gyarapítandó, tolmácsom segítségére számítottam. Riadtan menekült előlem. Néhány odavetett szóval mentette magát, és eltűnt a járókelők között. Később, mert férje jó ideig a lundi magyar gyermekek magyartanára volt, és hasznos iskolai honlapot is szerkesztett az anyanyelvi oktatást elősegítő tanügyiiek portálján, érdeklődésemnek engedett, felkerestem lakásán, és nálam is megfordult férjével együtt. Feltűnt, hogy nem vettek tudomást a helyi magyar egyesületről. Rákérdeztem. Kiderült, hogy a kezdetekkor, mint minden ideérkezett magyar ember, tevékenyen részt kívántak venni a magyar egyesület munkájában, de az évtizedekkel ezelőtti „ötvenhatosokból” álló vezetőség fenntartással fogadott minden menekültet. Azokra, akik nem szakították meg kapcsolataikat a Kádár vezette országgal, könnyen rásütötték a kollaborálás vétkét. Tolmácsnőm és férje magyar egyesületi munkáját talán azért kezdték ki, mert tudósításokat küldtek az otthoni magyar rádióknak. Az őket ért sértésekből máig elégük lett, azóta gyógyíthatatlanok.

A múlt század nyolcvanas éveinek végén Svédországba menekült nagyszámú erdélyi magyar jelenléte csak fokozatosan változtatott a magyar egyesületek alapszabályzatába rögzített kirekesztő felfogáson. Emlékszem, két-három esztendeig hiába küzdöttem magam is azért, hogy a lundi magyar egyesület alapszabályzatából kikerüljön az az öt oldalon megfogalmazott tiltásson, miszerint ki nem lehet tagja az egyesületnek. Nem értettem, miért ragaszkodott a vezetőség ezekhez a tiltásokhoz a rendszerváltás után is. Nyilvánvaló megszokásból. A lundi vezetőség öregjeinek megcsontosodott felfogása szerint még évekig hangoztatták: „Úgy jó az alapszabályzat, ahogyan van! Nem kell azon változtatni!” Miután a magyar egyesületek aktív tagságának többségét az erdélyi bevándorlók alkották, a változtatások ellenzői előszeretettel a svéd szabályokra hivatkoztak. „Nem lehet, mert a svéd szabályok ezt nem engedik meg...” Ezt az indoklást szívesen használták az újonnan érkezett és demokratikus változtatásra kiéhezett bevándorlókkal folytatott vitákban. Nyelvismeretük fölényére utalva kívánták megtartani vezető szerepüket. Volt egy néhány esztendeje családostul

érkezett nő, aki a svéd nők önállóságra törekvését másolva, sietve elvált keletről származó muzulmán férjétől, és a civilizáltabb svéd élet ámulatában, mint a magolós jó tanuló, szó szerint követett minden svéd szabályt, előírást, tanácsot. Tíz pontba foglalt, egy oldal terjedelmű új alapszabálytervezetemet ellenezve, előkapott egy könyvet, mely az egyesületek szervezéséről szól, és azzal érvelt, hogy az ott ajánlottaktól nem lehet eltérni. Hiába bizonyítottam, hogy nem valamely törvényi rendelkezéseket tartalmazó szabályzatot tart a kezében, hanem a civil szervezetek szervezését elősegítő tanácsadó kézikönyvet, és szerzőjének tanácsai alapján, de a magyar egyesületek sajátosságainak megfelelően alakíthatjuk szabályzatunkat. Szemléltető példái nem sablonok, hanem ajánlatok, senki sem tiltja, hogy a saját fejünkkel gondolkodjunk. A kézikönyv mankó, segít abban, hogy a saját lábunkon járjunk.

A helyi egyesületben eluralkodott az a nézet, hogy olyan vezetőre van szükségünk, aki közel áll a svéddekhez, szorosan kötődik hozzájuk. Egy-két évig olyan nő vezette a magyar egyesületet, aki a bevándorlók teljes asszimilációját vallotta ésszerűnek. A magyar egyesület elnöki tisztségére azért volt szüksége, mert a helyi egyetem finnugor fakultásának hallgatójaként nyugdíjba vonuló neves tanárának helyére pályázott. Az egyesület pénzén, két felnőtt gyermekével együtt kocsikáztunk a Svédországi Magyar Egyesületek Szövetségének évi tanácskozására Tångagärdébe. Egyetemi hallgató gyermekei nem beszéltek magyarul. Furcsállottam. Felajánlottam, hogy heti néhány órában szívesen foglalkoznék velük anyanyelvüket gyakorolva, ha ellenszolgáltatásként egy órányit svéd társalgással töltenének velem. Anyjuk ezt ellentmondást nem tűró hangon ellenezte. A két fiatal három napig ténfergett a svédországi magyar protestáns gyülekezőhely épületei környékén, nem barátkoztak magyar fiatalokkal. Visszautunkon a tanácskozás részvevőivel együtt elköltött, nekik különben nem járó, ingyenesen kapott kosztra panaszkodtak. Az elnöknő, miután elérte, hogy a svédországi magyarok képviselőiben a szórványmagyarok anyanyelvápoló iskoláztatásának budapesti tanácskozására is kiküldték, aztán tanársegédként, kb. nyolcosztályos elemi tudással, elfoglalta az üresen maradt magyar katedrát a lundi egyetem finnugor fakultásán. A minősítés nem tőlem származik, a finnugor katedra professzora mondta, miután nem volt szava utódja kinevezésében. A történetek azért sajnálatosak, mert egy esztendő múltán, indoklás nélkül, megszűnt a finnugor fakultás a lundi egyetemen.

Ilyen és hasonló esetek máig erően elidegenítették a magyar egyesületek tagságát a közösségi együttlétektől. De nem engem. Ott buzgólkodtam mindenütt, ahol „két fedőt összeütöttek”, abban a hitben, hogy közösség nélkül fokozatosan és egyre inkább kevesebbek leszünk. Akkor fogalmazódott meg bennem tömörített célkitűzésként a *Beilleszkedni igen! – Beolvadni nem!* jelszó. Az a sejtés is riogatott, hogy hiába tanítom anyanyelvükre unokáimat, ha évtizedek múlva nem lesz, kivel magyar szót váltsanak ebben az

északi országban. Nem a magyarok száma csökkent az eltelt évtizedek alatt, hiszen egyre többen vagyunk, számolatlanul érkeznek a különféle munkavállaló honfitársaink, akik néhány évre tervezik itt létüket, amíg eleget keresnek otthon megkezdett házuk építésére, vagy lakásszerzésre, hogy aztán beilleszkedve a környezetbe, a magukkal hozott szorgalmuknak megfelelően előrehaladva karriert építsenek, és lemondva a hazatérésről, beolvadjanak a svéd társadalomba. Ebben az évekig tartó, fergeteges iramban lejátszódó folyamatban kevesen fordítanak gondot anyanyelvük ápolására, gyermekeik kétnyelvűségét a svéd–angol tanulással szorgalmazzák, jó, ha „konyhaanyanyelvüket” megőrzik. A harmadik generációjuk aztán már csak nevében őrzi magyarságát, azt is csonkítva, mert lemond nevének ékezetéről, nevet változtat vagy vegyes házasságban svédül el végérvényesen.

Most, amikor a huszonegy esztendővel ezelőtt megéltekből a tanulságos történeteket próbálom számítógépbe vetni, óriási szalmaboglyában kutakodom, hogy a lényeges szalmaszálakat megtaláljam a svéd sajátosságok és az otthonról hozott beidegződések egymással ütköző sokaságában. Ebben a zord északot alig sejtető, kiegyenlített hőmérsékletű, különleges, európai embernek ideális dél-svédországi tájban, ahol a téli hónapban is üde zöld a fű, a nagyot akaró szarkák, a szelíd vadnyuszik, a fényes fekete varjak és a nehézbombázó repülőket utánzó kövér galambok kézzel elérhető békés közepességében jólesik az élet szépségeit pásztázó csodálkozás. Az azúrkék égen sebesen gördülő, mesevilág-rajzolatú patyolatfelhők alatt, a kifogástalanul sima autó- és kerékpárutak, a tiszta városok és az aprólékosságig ésszerűen rendezett polgárvilág bámultában pehelykönnyűnek tűnt számomra az élet. Erre gondolva boldog sóhajtásként hosszú mondatok születnek bennem, a végtelennek képzelt élet zsongító habfürdőjében lubickolok, a máskor szégyellnivaló romantikus hangulat álomként reám telepszik, visszavisz a századokkal korábbi ellágyulás regényes világába. Nem tudom, miért jó megfelelni a mai érzelemfogyatékos világról, a zsugorított lélek riadt szárnycsapásaitól szüntelenül bolygatott, a saját maguktól menekülő emberek érzéseit feldaráló, fagyos levegőt kapkodó jelenből átrándulni valamennyi időre a képzelt vágyvilágunkba.

Ha mesterségemről kérdeznének, legszívesebben, némi elbizakodottsággal, emberismerőnek mondanám magam. Van ilyen mesterség. Bizonyára ez is tanítható, de nem jár érte diploma, nem foglalkozik vele mesterképzés, nem találkoztam megnevezésével munkaadóknál, nem hirdették munkavállalók sem. Mert nem lehet megélni belőle. Mégis ezt a kedvtelésnek is jó mesterséget választottam nyugdíjazásom után, mert munkára a reklámkihordáson kívül másra nem számíthattam, elégtelen nyelvtudásom miatt sem. A svéd állam társadalombiztosítása lehetővé tette, hogy az Erdélyben megszokott szerény életmódomat zavartalanul folytathassam. Sorsom úgy akarta, hogy kedveljem a szakácskodást, magam süthetem a kenyereket,

időm is akad, hogy megkeressem a leszállított árú élelmiszereket, mosni, varrni, vasalni, takarítani is tudok. Így, mert nem szorulok másra, a „tedd meg magad” tanácsát megfogadva elkerülöm a rendkívül magas munkadíjakkal járó szolgáltatásokat és szigorúan takarékoskodva nyári vakációzásokra, kirándulásokra is telik érthetően szerény, szociálisan támogatott nyugdíjamból. Bő két évtizede művelhettem választott mesterségemet. Igyekeztem, de kevés sikerrel, hogy az „anyagtól”, amit magamban feldolgoztam, távolságot tartsak, de hát milyen az iparos: tárgyilagos, ha akartam is, nem lehettem, az embernek ember általi változása miatt. Tapasztalom, hogy az ember, mint valamiféle sugárzó anyag, hol gyógyít, hol rombol azokban, akiknek a közelébe kerül. Védőruhának sokan használják a nyegleséget, a megjátszott érzelmenélküliséget, a hideg fejjel való szívtelenséget és más hasonlókat. Próbáltam ezt is. Azt hiszem, nem sok sikerrel, mert olykor elragadtak az indulatok, a túlzott szeretet, a hirtelen harag és a makacs elutasítás. Befolyásoltak a pletykák, a célzott rosszindulattal terjesztett valótlanosságok, az akarnokok mérgezett nyílzápora, a klikkeknek a maguk védelmében egymásra zúdított rágalmi. Amikor sikerült valamilyen más dimenzióból figyelnem az emberi hangyabolyt, mesterségem haszna sokféle alkalmazható tanulsággal gyarapodott. Úgy élünk a világban, hogy a magunk tükrébe vetített képzeletbeli jó ember tulajdonságaival méricskéljük magunkat, ilyenkor elválnak belőlünk a rossz, erősebb kontúrt kap minden, ami hasznosítható, és rávetülve a magunkról önérzetesen alkotott képre, javíthatunk magunkon. Mesterségem tehát olyan joggyakorlat, amely leghozzáférhetőbb orvosságom. Mi gondja lehet a nyugdíjasnak? Hátralévő idejében önmagát embertársai tengerében megmártva, az archimédeszi törvényekhez hasonlóan saját, minden társas kapcsolatban változó fajsúlyát méricskélni, s ezzel önbecsülését gyarapítva élhetővé teszi egyre kiszámíthatóbb hosszúságú életkorát, alig észrevehetően szürkülő maradék napjait. Emlékiratom ilyenformán olyan szubjektív portrészorozat, amely rögzíti az általam megélt jót és rosszat, a körülöttem feltűnt arcok tükrében láthatom magam. Mindig vidám, bohóckodásra mindig kész grafikusunk nagyméretű, Kolozsvárt megörökítő festménye jut eszembe, amelyet Kismező utcai, negyven négyzetméteres és majdnem öt méter magas egyszobás lakásukba kölcsönzött, mert a kiállítótermekhez hasonlóan nagy falfelületen élt ez a kép igazán. Kompozíciója városunk híres épületeinek egyvelege és a Rembrandt *Éjjeli őrjázatán* vagy *Dr. Nicolaes Tulp anatómiája* című alkotásán látható portrészorozatra emlékeztet. És egy kicsit Ludvig Valentin kolozsvári mesés képeire is. Abban az egyszobás nagylakásban azért éreztem otthon magam, mert körülvettek az ismerős házak, templomok, paloták és az ismeretlenül is ismerős emberek. Mert Túrós Laci nem híres embereinket örökítette meg nagyméretű festményén, hanem a városban élő kortársaink típusait, jó volt belegondolnom, hogy egyik-másik arcvonásában benne vagyok magam is.

Lundban az újonnan érkezőknek kijáró figyelmességgel fogadtak mindenhol. Vendégként bántak velem. A lányoméék háromszobás, alig bútorozott lakásában is elvoltam. Vejem Malmöbe ingázott, lányom egy fogorvosi magánrendelőben dolgozott a város központjában. A nyelvtanulás mellett unokámra vigyáztam és estebédek főzésével tettem hasznossá magam. Ott-tartózkodásom harmadik hónapjában, amikor a lányom nem volt jelen a konyhában, a vejem számon kérte, hogy „tulajdonképpen miből élek, miből tartom el magam”. Sajátosan nyávogós skåneai tájszólása ellenére értettem és nem is, hogy mit akar. Rosszulesett, hogy nem a lányom előtt faggat, mert akkor könnyebben megmagyarázhattam volna, nem kívánok a terhükre lenni.

A svédországi lakások konyhája kifogástalanul bútorozott. A főző-, mosogató- és hűtőszekrény fölött fejmagasságban sorakozó szekrényekben minden elfér, amire a lakóknak szükségük lehet a konyhai munkához. A lányom az egyik kis szekrényben tartotta minden pénzét, és azt a néhány ezer keletnémet márkát is, amit érkezésemkor, megnagyobbodott kiadásaiik fedezésére, adtam. Lejt nem hozhattam, milliókban számolt egyre híguló pénz volt. Akkoriban a német márka volt Erdélyben a hozzáférhető valuta. Ajándékba kapott öreg Passatomért is márkában fizettek. Hákan nem tudott erről a pénzről. Nem esett jól, hogy holmi ingyenélőnek gondolt. Egyébként ez a pénz addig hevert ott, a konyhai kis szekrényben, amíg semmivé lett. Nyugatnémet márkára való átváltására nem találtunk senkit, magam pedig román útlevelemben az egyetlen Svédországba jogosító belépést megengedő pecséttel, nem hagyhattam el az országot. Végül nehezen összekapart keletnémet márkám beváltatlan maradt.

Néhány hónap teltével egyre feleslegesebbnek éreztem magam a lányom lakásában. Egyik szobájuk berendezetlen volt, bútorok hiányában nem sikerült legalább egy kis sarkot berendeznünk számomra, hogy kissé otthon érezzem magam.

Később, amikor jobban megismertem a várost és elcsodálkoztam a jóléti államokban szokásos, „minden használható jóval” tele kukák tartalmán, tetszés szerint válogattam a sokféle megunt holmiból. Került onnan könyvespolc, konyhaasztal, edény, burkolt vállfákon öltöny, vasalt ing, tévé, táskarádió, villanyvasaló, hajszárító, forgólábú karosszék, virágváza és minden más apróság, amit kis javítással használhatóvá tettem. Ezeket a konyhai szeméttől különálló, konténer nagyságú kukákat raktárnak neveztem el, s ha valamire szükségem volt, egy-két hét alatt megérkezett. Aki érdeklődött, hol vásároltam például azt a tejfehér burás, sarokba való állólámpát, vidáman válaszoltam: Most érkezett a raktárba! Később, amikor külön lakásba költözhettem, a pincében kis raktárhelyiséget is kaptam, odagyűjtöttem mindent, amit az időközben megszorodott munkavállaló magyar fiataloknak ajándékozhattam, hogy gyors beilleszkedésüket segítsen. Emlékszem, egy meleg nyári napon virágos kanapé érkezett a „raktárba”.

Megvizsgáltam, vadonatúj IKEA gyártmány volt. Nem értettem, miért került a „szemétbe”. Nem hittem a szememnek. Ülőkéjén elmaszatolt rágógumi éktelenkedett. Hazacipeltem. Többszöri nekibuzdulással és mosószerrel sikerült eltávolítanom a foltot. Egy Debrecen mellől érkezett fiatal házaspárnak szereztem vele örömet. Ráadásul két pár olyan márkás, botokkal felszerelt sílécet is ajándékoztam nekik, amiről fiatalkoromban álmodni sem mertem.

De amikor a lányoméknál laktam, még nem tudhattam a bevándorlóknek kukákban nyújtott „segítségéről”. A többnyire bevándorlók által lakott Linero negyedben laktunk. A kétemeletes tömbházak környékén a személtre rakók különösebben nem árulkodtak a jóléti állam gazdagságáról. A lányomat segítve a reklámterjesztésben, végigyalogoltam a negyedünk melletti, a középosztály gazdagságát mutató, takaros családi házakkal övezett sétányokon, az ottani rend és tisztaság nem tűrte, hogy csak úgy kidobják felesleges vagy megunt holmijukat. Ha akadt ilyen, azt a bútoroknak, a ruházati cikkeknek, a műszaki eszközöknek fenntartott gyűjtőhelyekre szállították. Sölvesborgban egy csendes kis utcában elhagyatott Lada állt egy ház előtt. Gazdája érdeklődésemre ötszáz koronát kért érte. Azért ennyit, mert ennyibe került volna elszállítása a roncstelepre. Az, hogy javítóba vigye és kicserélje meghibásodott kuplungtárcsáját, fel sem merült a szerelési munkák fantasztikus díjszabása miatt. (Első svédországi látogatásomkor ajándékba kapott Passat Volkswagen sportkocsim mását kolozsvári ismerősöm 3500 koronáért vásárolta. Ugyanott a nekem ajándékozott kocsival megegyező márkájú, de az enyémnél fiatalabb, javítható apróbb hibás három kocsiból, potom áron, kiszerezhettem néhány, Romániában aranyat érő pótalkatrészt.) Csodálkoztam eleget, hogy micsoda pazarlás folyik ebben az országban. Baráti körömnök köszönhetően, akiktől sokat tanultam, a kisebb javításokat magam végeztem bogárhátú autómon és a műszaki szempontból sokkal egyszerűbb Trabantomon. A nagyobb javításokat pedig együtt, többnyire a szentlászlói tiszteletes tágas csúrféjében, Putyuri barátunk vezetésével. A kocsijavítás felsőfokát Nits Árpai kollégám mutatta. Attól sem riadt vissza, hogy dugattyúgyűrűket cseréljen feleúton Bukarest és Kolozsvár között, valamelyik parkolóban. Az ilyen hozzáállásnak feltétele az erős hit abban, hogy minden megtanulható. De szerszámok nélkül nem megy. A szerszámok és a pótalkatrészek pedig olyan drágák voltak, hogy le kellett mondanom a maszek gépkocsijavítás kínálókozó lehetőségéről. Hiányzik itt a szükséges háttér, az vasesztergával, gyaluval, marógéppel felszerelt szerszámgép-műhely, ahol javíthatók és elkészíthetők a kisebb gépkocsialkatrészek. Nálunk a szükség termelt sok maszek szakembert, itt a pótalkatrészek kikapcsolták a gépkocsi-tulajdonosok műszaki érdeklődését, elégséges, ha annyit tudnak, hol kell betölteniük az üzemanyagot járgányukba.

Fellélegezhettünk, amikor a lányom – mindenben rámenős és nagyhangú barátnője segítségével – szerény kis garzonlakást járt ki számomra.

Amikor erről kérdezett felügyelőm a társadalombiztosítónál, a befogadott polgár hálájával és a hálás bevándorlóhoz illő szerénységgel, nem a felajánlott kétszoba-konyhás lakást, hanem a lehető legolcsóbb garzonlakást választottam. Így jutottam a lundi egyetemi kórház által üzemeltetett emeletes épületének egyikébe. Többnyire egyedülálló öregek laktak ezekben az épületekben. Lakásom meleg és kényelmes. Hemingway mondataihoz hasonlóan egyszerű. Lassan, adományokból és jómódú svédek által lecserélt bútorokkal egyszerűen berendezett. A szobák, a konyha, de még a fürdőszoba is tele volt derékmagasságban felszerelt piros gombokkal. Gombnyomásra, a kórházi ügyelő percekben belül érkező orvost és ápolót küldött a helyszínre. Nagy dolognak véltem, hogy Svédországba érkezésem ötödik hónapjában, földszintes szoba-konyhás-előszobás lakáshoz jutottam. Azóta is itt lakom az Országbíró utcában. Kötelező katonáskodásom után, anyám ócskástól vásárolt néhány bútordarabbal rendezett be ehhez hasonló lakást nevelőapám megüresedett, öt lépés hosszú mézeskalácsos raktárában, ahol szalmazsákos ágyamon és zsemleszínű ruhásszekrényemen kívül zöldposztós íróasztalom és fürdőtálas asztalkám is volt. Akkori önállóságom ismétlődött itt, ebben a csendes kisvárosban, összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között.

Lakbérem több mint felét a társadalombiztosító fizeti. Nem tudtam, hogy a nagyobb lakásba került kis jövedelmű bevándorlóknak több ezer korona lakbér-kiegészítés jár. A svéd tanfolyamon megismert társaim közül nem egy két-háromszobás lakást választott. Nyugdíjasként érkeztem ebbe az országba, ittlétemmel nem hoztam hivatalosan is kiszámítható hasznot az országnak. Innen magától érthető szerénységem.

Kicsi otthonomnak számos előnye van. Ajtóm, ablakaim füves-virágos, államilag gondozott kertre nyílnak, amit gondosan nyírt sövénykerítés választ el a gyér forgalmú utcától. Csendes hely, nagyszerű volt, hogy cseperedő unokámat szemmel tarthattam, amint ki-be futkározott. A négy pályás gyorsforgalmi utat keresztező út alatt átsétálva az Emlékoszlophoz jutunk, amelyet 1876-ban állítottak annak a kétszáz esztendővel azelőtt vívott dán-svéd csatának az emlékére, amelyben kilencezer dán és ötezer svéd katona pusztult el itt, és Dániának végleg le kellett mondania Dél-Svédországról. Az ágyúcsövekkel és hatalmas ágyúgolyókkal díszített obeliszk attól grandiózus, hogy dombtetőn áll, előtte terjedelmes tér, ahol több ezer ember elfér a megemlékezések alkalmával. Meleg vízű, apró tavacska zárja ezt a kerékpárutakkal szegélyezett teret. Nyári lakói egy évről évre ide visszatérő törpe kacsapár, háborítatlanul úszkálnak a tavirózsák csészelevelei között. A tavacska közepén teknősbékán ülő pucér beton-kisgyerek. A teknősbéka szájából víz csörgedez. Bokrokkal keretezett füves játszóterek sorakoznak a város felé, a sajátos északi stílusban épült régi villanegyedig. Onnan, a két-sávós út bal oldalán átszelve a város nagy, makulátlan, mindig frissen gereblyézett, tekintélyes temetőjét az öreg fák alatt sorakozó sírjaival, az

egyetemi kórházak és klinikák épületrengetegéig juthatunk. Szívesen sétáltam ebben a házsongárdi temetőnél rendezettségében és tisztaságában összehasonlíthatatlanul európaibb temetőben. Feltételezem, hogy itt nagyobb nyugalomra lelnek a halottak, mint a Házsongárd zsúfolt betonrengetegében, ahol a városunkba folyamatosan betolakodók, a múltat eltörölve, a holnapra írt román történelem ígézetében, politikai csökönységgel küzdenek európai hírességű temetőnk elrománosításáért. A lundi temetőben háborítatlanul megférnek egymás mellett a zömében protestáns sírok, a katolikus, sőt a vörös csillagos kommunista vallásúak nyughelyei. A Svédországban elenyésző kisebbségben élő katolikusoknak is külön kápolnájuk van. Valószínű, hogy a mostanában tömegesen érkező muzulmánok temetési szokásainak is szorítanak megfelelő helyet. Van már ilyen több is a közeli ipari nagyvárosban. Lakónegyedünk központjához közel, elkerített területen juhok legelnek az araboknak épült gyülekezőhely körül, néhány esztendeje az üzletekből nem hiányzik a juhhús. Szomszédomban nemrég fiatalember költözött. Időnként lányok látogatják. Feltűnik egy-egy burnuszos lány is. Megy a „love”, az „amour” vagy az „amor” felekezetre való tekintettel és anélkül is.

A napi hírekből tudjuk, alig ellenőrizhetően forr körülöttünk a világ. A ligetben, amely körülölel, éltető a csend. Nyugodalmos óráimon ellenőrzöm, honnan, merre, milyen természetű fuvallatokban leng ígéretes, jövőt szolgáló gondolat.

KÁNYÁDI IRÉNE

Nők a művészetben – nőművészet

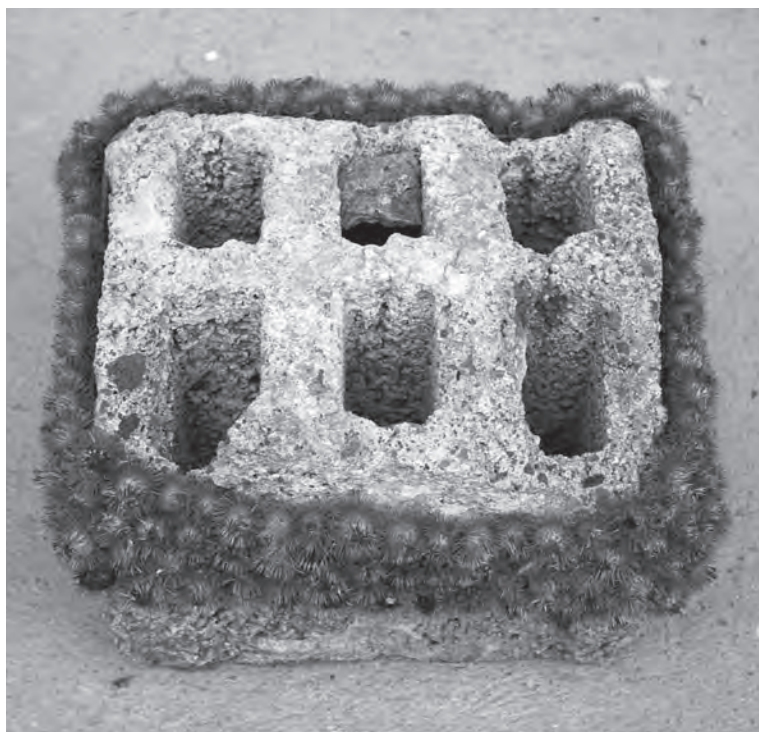
Szabó Réka és Cătălina Moș egyéni tárlatáról

Művészet

Hogyan és milyen formában mutatkoznak be a képzőművészet színterén napjainkban a nők mint művészek?

Melyek azok az elemek, technikák vagy érzékenységek, amelyek által egy kortárs nő művészként vagy nőművészként helyezi el magát. Izgalmas probléma ez, hiszen a két dolog nem fedi egymást szükségszerűen, másrészt pedig a nőművészet a kezdeteitől mostanig folyamatos átalakulásban van. Új kérdésekre új válaszokat keres, a generációk, a technikai lehetőségek és az eszközök változásával mindig új és izgalmas dolgokat tud felmutatni. Szabó Réka és Cătălina Moș munkáiban, világszemléletében és érzékeny-

KÁNYÁDI IRÉNE (1977, Sep-siszentgyörgy) filozófus, művészettörténész. A BBTE filozófia szakán végzett és szerzett doktori fokozatot, 2013 októbertől a PKE adjunktusa. Tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot.

ségében rengeteg olyan elemet találunk, amely a nőművészethez köti őket.

Mindketten a Partiumi Keresztény Egyetem reklámgrafika szakának volt diákjai. A reklámgrafikán belül elsajátított kiváló szakmai tudásukat sikeresen ötvözik művészi érzékenységükkel. Ennek eredményeként 2017-ben ők ketten képviselik Romániát a Narrative Movements által meghirdetett Land Art Symposiumon Indiában, Nyugat-Bengálban. Már eddig is sok kiállításon és művészeti eseményen vettek részt, rangos grafikai biennálékon szerepeltek sikerrel.

Szabó Réka installációit főleg a természetben készíti, felhasználva a természet elemeit. Ezen munkák meg-

Szabó Réka:
Visszafoglalás II., objekt

Szabó Réka:
Élet, installáció, részlet

*Szabó Réka:
Újrateremtés, akciófotó*

születésének egyik fontos mozgatórugója a környezetvédelem. Munkái helyspecifikusak, átérzi az adott környezet hangulatát, atmoszféráját, és ahhoz rezonálva hozza létre őket. Szembeállítja az elgépiesedett városi környezetet a természet organikus formáival, és felhasználva annak a folyamatos átváltozását, folyamatmunkákat hoz létre. Egyéni tárlata a magyar kultúra napja alkalmából nyílt meg a nagyváradi közönség számára a Partiumi Keresztény Egyetemen, a Partiumi Magyar Művelődési Céh szervezésében. Az itt kiállított munkák nagyrészt fotódokumentációk installációkról és felnagyított fotók *Az ember tragédiája* című művészkönyv lapjairól; ez a könyv Szabó Réka mesteri disszertációja.

A *Búzakalász* című installáció három hatalmas fehér vászonból áll, amelyeknek vége sűrű búzakaralással van beszegve. A búza, a kenyér a kiterített, mozgásban levő vásznakkal együtt az életet szimbolizálja. Ugyanakkor nosztalgikus hangulatot keltve utalnak egy archaikus, már eltűnőfélben levő rurális, természetközeli világra is. Ugyanezt a nosztalgikus hangvételt érezni az *Újrafermentés* című munkákban; ezeken Szabó Réka régi, törött kerámiadarabokat helyez el a padlón, és minimális, de szuggesztív rajzokkal egészíti ki a hiányzó részeket, mintegy újra életre hívva a régvolt tárgyakat. Egymásra vetíti a múlt és a jelen, az élő és a halott dimenzióit.

A *Visszafoglalás 1.* című installációja Nyárádszeredához kötődik. Az ottani

építkezési helyszínekről gyűjtötte be az anyagokat, és a kivágott fákról lehámozott kéreggel vonta be őket. Az urbanizációs folyamatnak a visszafordítását érzékelteti, ahol a természet visszaköveteli saját jogait, rákúszva a mesterséges anyagokra, mintegy elnyelve őket. Ezek a munkák a kiállításon konceptuális installációként jelennek meg.

A *Visszafoglalás 2.* című installáció a környezetvédelem jegyében született meg, a természeti anyagok felhasználásával az élő és a halott világ elemeit ötvözi. A kör alakú élő mohára rakott száraz ágak, amelyeket idővel benő a moha,

az élet győzelmét fejezi ki. Land art munkái a természethez való gondos hozzáfordulás, éppen ezért hangsúlyosan érződik az ökológikus gondolkodás, amelynek célja az, hogy az ember összhangba kerüljön a természettel. Nagyon szépen érzékelteti ezt a *Szimbiózis* című munka is.

Szabó Réka munkáinak másik fontos eleme a varrottasok hagyományos

Szabó Réka:
Erdély, fotóakció

motívumvilága. A *Motívumrögzítés* című installációban egy nagyszüleitől örökölt kézimunka-gyűjtemény vizuális elemeit dolgozza fel. Farönkökbe szöggel lyukasztotta bele a hímzésmotívumokat, s ezeket fatelepeken, elszórt fakupacokba helyezte bele, kialakítva így egy térinstallációs kontextust, felhívva a figyelmet az enyészetre ítélt értékeinkre. Itt is, mint legtöbb munkáján, a hagyományos és az ipari, az archaikus és a modern közötti feszültség jut kifejezésre. Ugyanezt a hangulatot árasztják az *Elődeim ujjlenyomatai* című munkák, ezeken régi horgolt terítők lenyomatait láthatjuk a lisztben.

Szabó Réka:
Elődeink ujjlenyomatai,
akciófotó

A mesteri disszertációra készített művészkönyve, *Az ember tragédiája* egy kortárs grafikai feldolgozás, amelyben az aktuális designtrend elemeit használja fel. A könyv határ-átlépést jelent az alkalmazott és az autonóm grafika között, egyaránt tükrözve Szabó Réka kitűnő szakismeretét és művészi érzékenységét. Már a témaválasztása által olyan kérdéseket feszeget, amelyek örök

Szabó Réka:
Motívummegőrzés és
-újrahasznosítás

Cătălina Moș:
Férfi kérődzők II.,
szerigrafia, részlet

érvényűek maradnak az idő változó folyamatában: a léthez való viszonyunk, a környezetünk és mások iránti felelősségünk, életünk értelme.

Cătălina Moș ugyancsak irodalmi klasszikusokból meríti ihletét. Munkáinak egy részét a román gondolkodás nagyjai inspirálták: Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade, Emil Cioran. Mivel mindhármuknál visszatérő téma a nőiség és a nők, olvasmányélményeiből a hármuk nőképeinek egyfajta szintézisét próbálta megalkotni.

Az *undorító nőiesség* című munkának az ötletét Culianu *Smaragdgyöngy játék* című regényének egy idézete adta. A munka egy női torzót jelenít meg, amelynek nemi szervéből belek türemkednek kifelé. Cătălina Moș azt boncolgatja, hogy melyek a tudatos és a tudatalatti szférának azok az élményei, képei, melyek a férfiképzeletben ilyen jellegű monstrumokat szülnek. Azokat az aspektusokat próbálja felmutatni, amelyek által kialakul az énképünk, testképünk vagy a másik nemről való elképzelésünk.

A *Férfi kérődzők* című szitalenyomat-sorozata csontig hatolva elevéni fel az elszemélytelenedésnek a problémáját. Biciklikormányból, emberi láb csontjaiból és állati koponyából készített fantasztikus figurákat jelenít meg. Nincs arcuk és szemük, de mozdulataik által nagy mértékű expresszivitásra tesznek szert.

Cătălina Moș:
Tactile Behind,
environment, kazetta

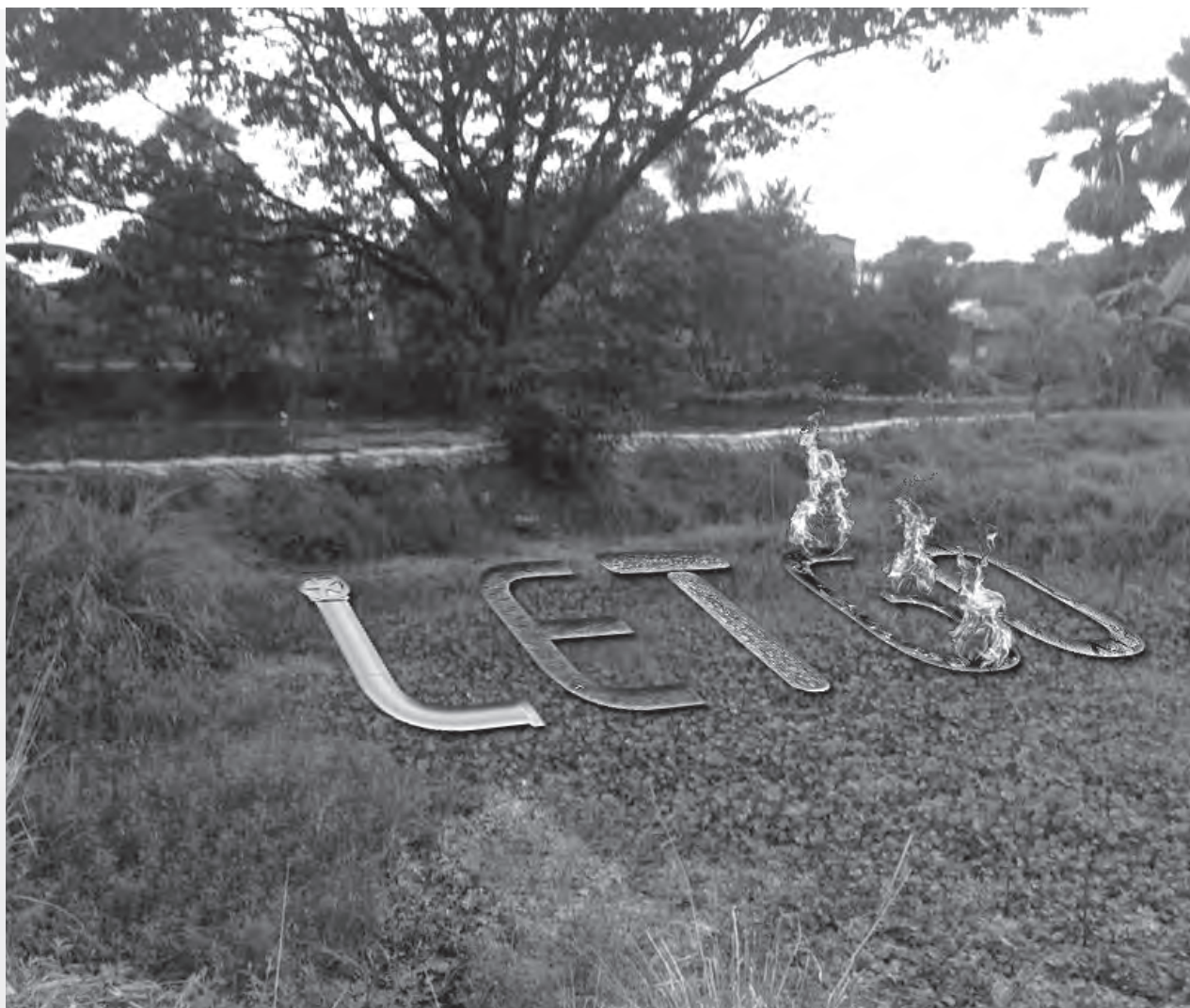
A nagy méretű land art projektjében, a *LET GO*-ban a távol-keleti filozófia öt alapelemét használja fel: tűz, víz, fa, föld, fém. Ezek örök összefüggésben vannak egymással, s a kölcsönhatásból eredően segíthetik is, ugyanakkor rombolhatják is egymást. Minden mindennel összefügg, üzenik az elemek. A természet harmonikus egységét csak az erőszakos emberi beavatkozás bontja meg. A munka ötlete a Dakota Access Pipeline elnevezésű kőolajvezeték elleni tüntetések során született meg. Ha a kőolajvezeték megvalósult volna, megbontotta volna az ökológiai egyensúlyt, tönkretette volna az ivóvizet és a szíu indiánok

Cătălina Moș:
Farewell Castle Welcome
Kafka, environment

szent területeit is. Ennek hatására a *LET GO* első betűje, amely a fém elemet szimbolizálja, alumínium cső. Ugyanakkor a kifejezés egyfajta személyes, de kollektív mantraként is funkcionál, amely a tehetetlenség érzését vagy a remény utolsó csillanását fejezi ki. Erős társadalomkritikát hordozó mű ez, eszmeiségében kötődik a *FAREWELL CASTLE, WELCOME KAFKA* című munkához. Az utóbbi azt

Cătălina Moș:
Férfi kérődzők III.,
szériográfia, részlet

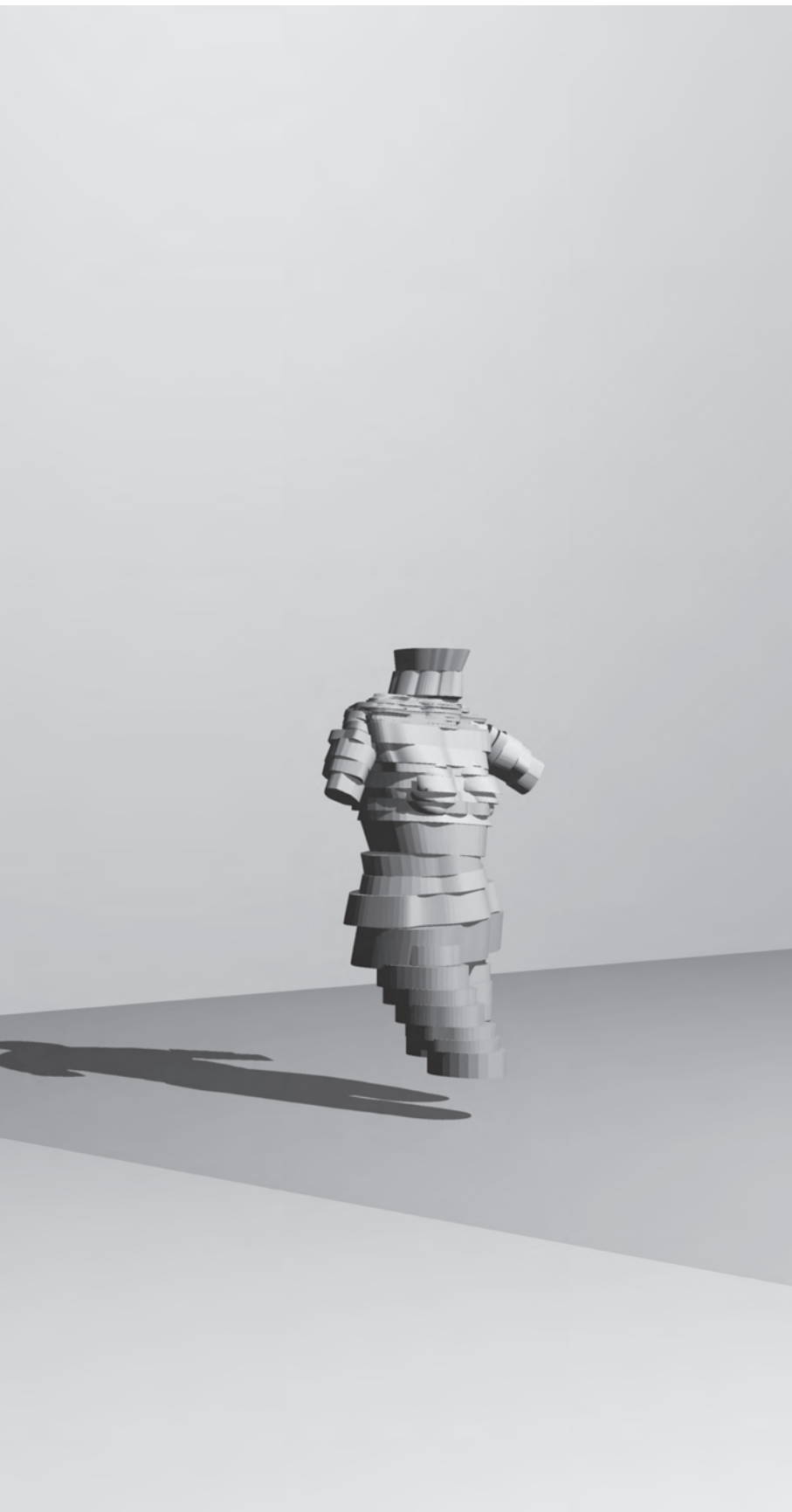
az abszurd, karkai világot érzékelteti, amelyet a gyergyószárhegyi kastély miatti pereskedés és bürokrácia hozott létre.

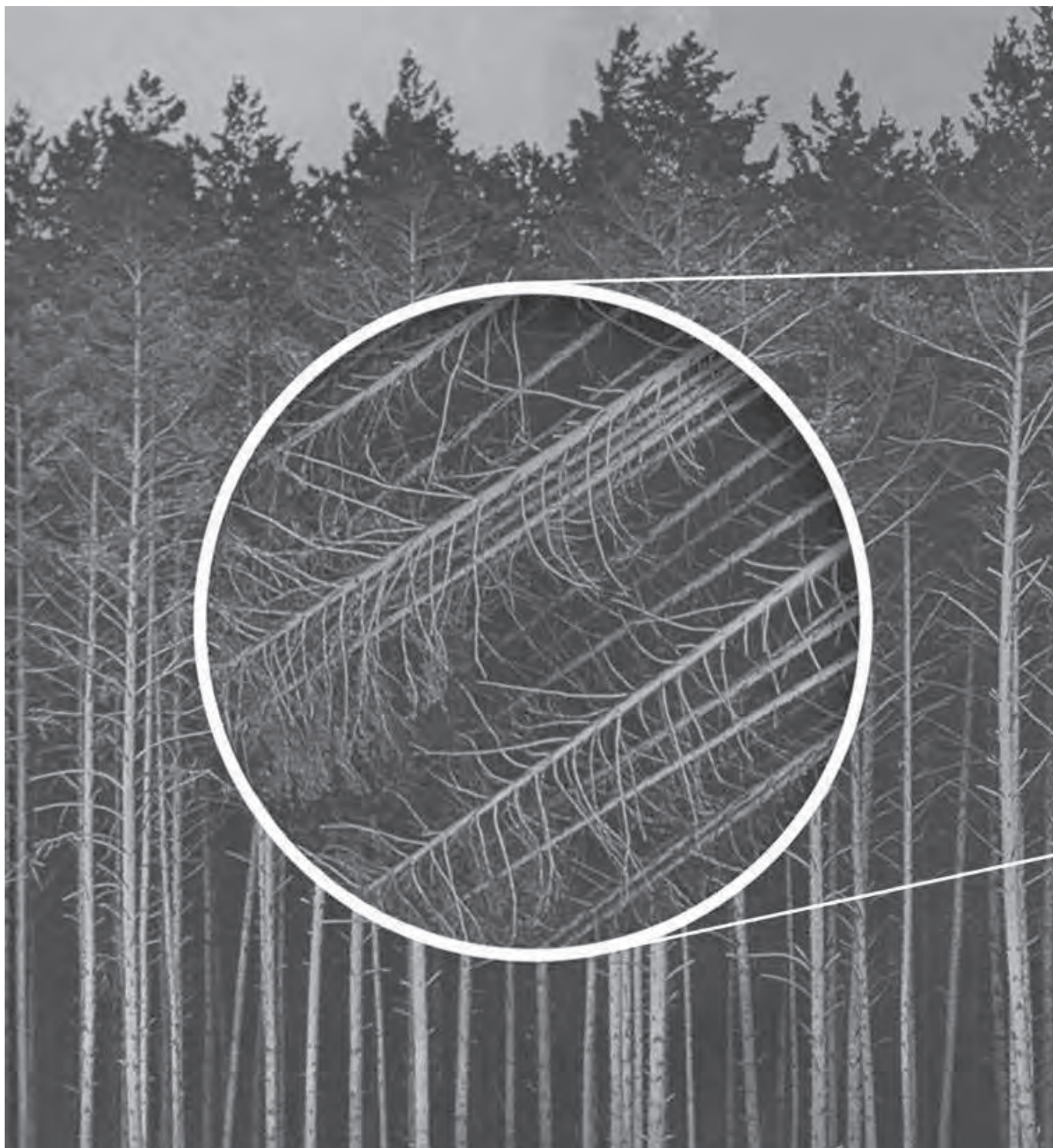
A két alkotó munkái, habár kivitelezésükben, technikai megoldásaikban nagyban különböznek egymástól, eszmei-

ségükben, konceptuális indíttatásukban sok közös vonást hordoznak: a környezethez való tudatos védő, ápoló viszonyulást, erős társadalomkritikát és igyekezetet a múlt értékeinek a jelenbe való átmenekítésére.

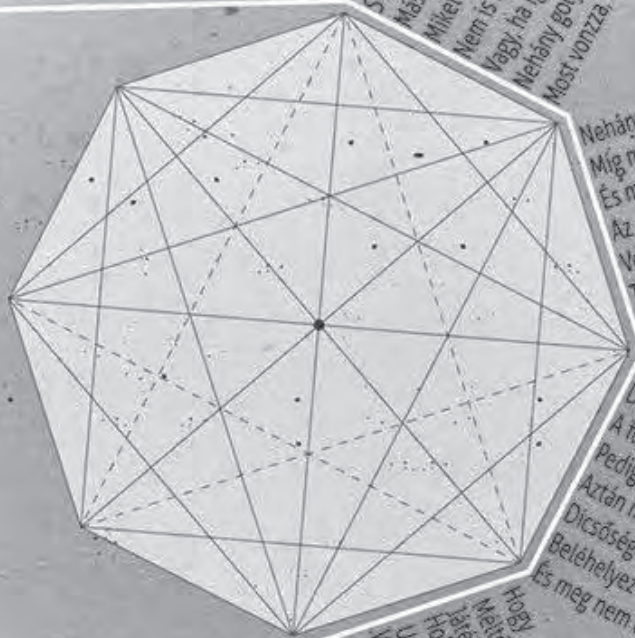
*Cătălina Moș:
LET GO, land art projekt*

*Szabó Réka:
Az ember tragédiája,
illusztráció*

S mi tessék rajta? Hogy nehány anyag
Más-más tulajdonságokkal felruházva,
Miket előbb, hogyan, nyilatkozának,
Nem is sejtették bennük, úgy lehet,
Vagy, ha igen, másolni nincs erőd,
Nehány gölyöbba összevissza gyúrva,
Most vonzza, úti és taszítja egymást.

Mehány féregben öntudatra kél,
Míg minden megtelt, míg minden kihűlt,
És megmarad a semleges salak.
Az ember ezt, há egykor ellesi,
Vegykonyhájában szintén megteszi.
Te nagy konyhádba helyezéd embered,
S elnézed néki, hogy kontárkodik.

Kotyvaszt, s magát Ist en nek képze
De hogyha elfecsérlis ron t j a m a l i d
A főztet, akkor gyúlsz kés ő h r a j d
Pedig mit vársz mást egym ű k e d v e l o t a
Aztán mivére az e g é s z t e r e m e t o r a
Dicsőségekre ir t a l k ö l t e m e z e n e z
Beléhelyezted egy rossz gépezetbe
És meg nem ünödve s z e g e t e t e z

Hogy az a nő mindig úgy me
Melőre ilyen a g g a s t y a n g y
Járak, melyen csak gyermekszív h e
Hol sárba gyűrt kis sz i k r e a m
Után, de torzának csak ké p e n
Kézzel szabadság és gy m s á t e n
S hiányzik a z ö s s z e s a ü n

KÁNYÁDI IRÉNE

Pengeélen élő és élettelen között

Gerendi Anikó sepsiszentgyörgyi kiállításáról*

Az Amerikában élő jeles képzőművész a kolozsvári Ion Andreescu képzőművészeti főiskolán végzett, ipari formatervezőként, művészetterapeutaként dolgozott, de alkalmazott grafikával, bélyegtervezéssel is foglalkozott. A '80-as években meghatározó alakja volt a nagyváradi 35-ös Műhelynek. Számtalan egyéni és csoportos kiállításon vett részt, jó néhány nemzetközi grafikai biennálén díjazták munkáit.

Mostani sepsiszentgyörgyi kiállításának anyaga három meghatározó téma köré csoportosul: *koszorúk*, *kövek* és *rozsdák* tematikájából ad ízelítőt. A tárlat anyaga már első pillantásra elragadja a nézőt a kivitelezés igényességével, szépségével, a

Koszorú, részlet, színes ceruza, akvarell

58

* Gerendi Anikó kiállítása 2017. január 27. – február 26. között volt látogatható a sepsiszentgyörgyi Lásbas Házban.

témaválasztás érdekességével és egyediségével. A betűk, száraz ágak, levelek, virágok, koszorúk, a megrozsdásodott vastárgyak melankolikus hangulatot árasztanak, az elmúlással, az idő múlásának romboló hatásával szembesítik a nézőt. Beletörődést sugallnak, de nem lemondást, hanem az élet, a születés és elmúlás ciklusához való bölcs, mondhatni misztikus hozzáállást. A festmények igényes kivitelezésük folytán nagyon érzékletesek, szinte érezni a száraz széna vagy virágok illatát, törékenységét, szinte hallani a reccsenésüket. Kissé elárvult, elhagyatott világ ez: azt a pillanatot ragadja meg, amikor a még létező az elmúlás határán lebeg, mikor átbillenőben van egy másik világba, mondjuk úgy, spirituális dimenzióba. Azt, hogy hova tovább, már nem feszegeti. Nem adja a néző tudtára, hogy az elmúlásba, az átalakulásba vagy egy más világba vezet-e ez az út.

A képek nagy része sajátos eljárással készült: ceruza és vízfesték kombinációjával. A vízfestéknek nem a hagyományos

lehetőségeit használja, hanem egy olyan technikát dolgozott ki, amely „szikárságával alkalmazkodik a témához, mintegy ellentmond saját magának”¹. Az akvarell szépsége és törékenysége a lazúrfestő eljárásban rejlik, így a papír fehérje átvilágíthat a festékrétegek áttetsző színein, Gerendi Anikó munkáiban viszont az anyagszerűség reccsenését-roppanását hivatott kifejezni. A munkákon a földszínek dominálnak: a pasztell-színek, az okker, a barna és a rozsdá árnyalatai. A természet formáinak és színeinek archetipális egysége és harmóniája köszön vissza róluk.

A **koszorúk** szimbolizmusa visszanyúlik az ősrégi időkig, a görög,

Rozsda, színes ceruza, akvarell

59

1. Ujvárossy László: *Progresszív kortárs művészeti törekvések Nagyváradon a nyolcvanas években*, Partium Kiadó, Nagyvárad, 2009, 44.

római, sőt még azelőtti korokig. A rómaiak a Vesta-templo-
mokat és a Vénusz-oltárokat díszítették virágokkal, Flóra
istennő ünnepein pedig virágokat hintettek szét. A koszorú-
nak, a legsajátosabb virágdísznek, amely feltalálásának
érdeme a görögöké, isteni eredetet tulajdonítottak, és úgy
vélték, hogy nem más, mint maga Dionüszosz, a bor és a
mámor istene találta fel. Ennek értelmében a koszorúkészí-
tést művészeti szintre emelték. A virágokat számos kultúra
hozza kapcsolatba a születéssel, a tavasz visszatérésével, a
halállal vagy a halál utáni élettel, az ifjúsággal, a szépséggel.
Ugyanakkor a halál, az elmúlás jelképeként is megjelennek
rövid életükből kifolyólag.

Gerendi Anikó koszorúábrázolásai roppant érdekesek: a
nézőnek az az érzése, hogy egy más világból lépnek ki a mi
empirikus terünkbe vagy fordítva, tűnnek el fokozatosan.
Egy részük éles, szinte kézzel fogható, más részük pedig
fokozatosan elmosódik, elfakul és már csak egy nagyon
vékony kontúr jelzi egykori jelenlétét... az elmúlás poétiká-
jának koszorúi ezek, a határátlépés tanúvallomásai.

Festményein az organikus elemek mellett, melyek mulan-
dók, de mégis az örökkévalóságot sugározzák, megjelen-
nek a konkrét, hétköznapi életből kiragadott elemek is:
egy zsinóron lógó, elhagyatott jegygyűrű, egy régi, mára
értékét veszített 100 lejes: régi korok emlékei, a személyes

érték paradoxális állapotát hivatot-
tak kifejezni.

A gömb, félgömb, a centrális kompo-
zíció, a részletesség igénye, a kivitele-
zés finomsága és törekenysége s a
témaválasztás Gerendi Anikót a nő-
művészet egyik reprezentatív alakja-
ként határozza meg.

A **rozsdák**, akárcsak a koszorúk, a
szétesés pillanatát ragadják meg:
annyira törekenyek, hogy az az érzé-
sünk, hogy ha hozzájuk érünk, szét-
porladnak. Nagyrészt kör alakúak
vagy a kör alakra törekednek, amely
a művészről szerint a tökéletes
forma. Semleges térben jelennek
meg, ahol nincs gravitáció, szinte
lebegnek. Egyedül az árnyék határo-
zza meg a térbeliségüket. Mindennek
visszaadására az ábrázoló rajz, a
miméziszis lehetőségeit használja ki,
és azt kutatja, hogy „*mennyire lehet
lehatolni a részletekbe? Mennyi részlet
szükséges ahhoz, hogy létrejöjjön a
varázs, a szemünk-agyunk valóságos-
nak érzékelje a három dimenziót?*”², a
természetes látás lehetőségeit kutat-
ja. Megáll annál a határnál, ahol a
hiperrealizmus kezdődne, amikor a
valóságosnál is valóságosabbá válik a
reprezentáció.

A **kő** motívuma fontos helyet foglal
el Gerendi Anikó munkásságában.
Megjelenik a rajzokon is, viszont fel-
dolgozza mint tárgyakat. A kiállítá-
son írott köveket láthatunk. Ebben
az esetben a kézírást levetkőzteti
gyakorlati funkciójától és művészeti
státusát hangsúlyozza – főleg az írás
lelke, stílusa, személyisége kerül elő-

térbe. Nem a szavak üzenete, hanem a kalligráfia, a vonalvezetés válik meghatározóvá. *„A kézírást a gesztuális önkifejezés eszközének tekintettem, és mint látvány érdekelt elsősorban: a betű, a szó, a szöveg képe és képbe szervezése foglalkoztatt. Az írott szövegnek mint plasztikai értelemben vett mezőnek a lehetőségeit kutattam különféle módszerekkel. De tetten érhető e törekvés az írott köveken vagy a nagy körökön is.”*³

A kalligráfiát az ókori görögök az istenek ajándékának tekintették, keleten a mai napig is szellemi útként tekintenek az írásra. Nem a végtermék, a leírt szöveg, hanem az írás folyamata a cél. A köveken látható vonalvezetés ritmikusága nemcsak dekoratív elemként jelenik meg, hanem átszellemiesíti ezeket. Olyan írás ez, amely az automatiz-

mus és a tudatosság kölcsönhatásából született meg.

Összességében tekintve, attól függetlenül, hogy a száraz koszorúk törékenységet, a kövek szilárdságát vagy a vas porlandóságát nézzük, a munkák túlmutatnak a hétköznapi, empirikus tapasztalaton, egy más, szellemi dimenzióba. Egy új, ismeretlen valóságba való átlépésnek a mérőföldkövei ezek, éppen ezért figyelmes szemrevételek meditatív állapotba helyezik a nézőt.

Koszorú, színes ceruza, akvarell

BAKCSI BOTOND

Erőszak és politika

Gondolatkísérlet

Esszé

Kormányerők és lázadók összecsapása, etnikai tisztogatás, vegyi fegyverek bevetése, autóba rejtett pokolgéppel elkövetett öngyilkos merénylet, globalizációellenes tüntetés, ámokfutás, sorozatgyilkosság, nemi erőszak, pedofília, emberkereskedelem, magán zsoldoshadseregek, hollywoodi akciófilmek, ökolívó és ketrecharc gálák, *calcio storico*. Egy ilyen felsorolás, noha túlzónak tűnhet, lassanként mindennapossá válik a sajtóban, még ha az új médiatrendeknek köszönhetően néha elrejtőzik a finom románcot és kemény szexualitást elegyítő bulvárhírek, a valóság illúzióját keltő álvételkedők, a nyílt és a burkolt reklámok színpompás áradatában. Ezzel szemben mit tanítanak a politológiai, szociológiai és szociálpszichológiai tankönyvek? Azt, hogy a modern nyugati társadalmak felépítése, jogrendje azon alapul, hogy a magánszemélyek közötti viszonyból eltávolítja az erőszakot, megszünteti az önbíráskodást, megteremti a közösség belső és külső rendjét, azaz – Max Weber híres formulája szerint – államilag monopolizálja az erőszakot. Elviekben tehát a modern társadalmak az erőszakot levették a műsorról, mégis a legváltozatosabb és legmeglepőbb formákban tér vissza újra meg újra. Nem kell profétának lennünk, hogy a szeptember 11-i eseménnyel beköszöntő századról azt a jóslatot fogalmazzuk meg, hogy az erőszak jegyében fog eltelni.

Abból a paradoxonból szeretnék tehát kiindulni, hogy a kortárs nyugati társadalmaknak az erőszakhoz való viszonyában két, egymással nehezen összeegyeztethető aspektust figyelhetünk meg. A társadalmi diskurzus formális szintjén a Nyugat hivatalos ideológiája a másság megértése, a tolerancia és a politikai korrektség deklarált elvei révén elutasítja nemcsak a fizikai, hanem a szimbolikus erőszak bármely formáját is. A hivatalosan hirdetett eszmék ellenére azonban megfigyelhető, hogy a kortárs kapitalizmus egyik legjobban eladható terméke

BAKCSI BOTOND (1979, Marosvásárhely) a BBTE-BTK magyar–néprajz szakának, az ELTE-BTK francia szakának, majd az ELTE-BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója volt. Tanulmányai, kritikái, fordításai magyar és francia nyelven jelentek meg. Önálló fordításkötete Jean-Jacques Rousseau: Esszé a nyelvek eredetéről (Attraktor Kiadó, Gödöllő-Máriabesnyő, 2007), általa szerkesztett tematikus folyóiratszám: Esztétika és politika (Helikon Irodalomtudományi Szemle, 2013/4).

az erőszak lett. Azt hiszem, nem kell különösebben részletezni, a média hogyan vonultatja fel az erőszaknak a *soft* verzióktól egészen a *hard* verziókig terjedő széles skáláját, amely ezt a hivatalosan elfojtott tartományt voltképp a vágy szférájába emeli (gondoljunk csak a tömegmédiát által felkínált „magatartásmintákra”, amelyek az akciófilmek hőseitől az ökolívóbabjokig terjednek). Ez az ellentmondás

felfedi a Nyugat belső megosztottságát és hamis önismeretét, amelyet első körben leírhatunk a tiltás és a vágy szembenállásaként is. Hogyan értelmezhető ez az erőszak fogalma mentén megjelenő szakadás? Már Freud is az ösztönkorlátozásban jelölte meg a kultúra szerepét, ő azonban még beszélhetett az elfojtás nyomán jelentkező kollektív felettes énről, amely az általa kialakított introjektált magatartásminták alapján képes korlátot szabni az ember vele született agresszivitásának. De vajon ma még érvényes-e ez a helyzetleírás? Egyre inkább úgy tűnik, a tömegkultúra jelenségét nem érthetjük meg a freudi „rossz közérzet” fogalmából kiindulva. Vajon ma még elég-e pszichológiai magyarázatot adni ezekre a jelenségekre? Vagy kísérletet kell tenni a probléma *politikai* elgondolására? Először a kapitalista kultúra jelenlegi szakaszát vizsgálom meg, amelyben az erőszak a „nép ópiumává” válhatott. Azután pedig a politikának az új fogalmát igyekszem megvilágítani, amely abból adódik, ha kísérletet teszünk az erőszak jelenségének az elgondolására.

Amint azt naponta tapasztalhatjuk, a kapitalizmus kortárs változata immár nem elfojtja az erőszakot, hanem mindinkább beépíti a társadalmi diskurzus rendjébe. A hagyományos, gazdasági alapon nyugvó marxi kritikai modell szerint az erőszak és annak mediatiszálása szemben áll a tőke rendjével, hiszen romboló erői aláaknázzák a vég nélküli felhalmozás termelésre és fogyasztásra épülő logikáját. Akkor mégis miért van az, hogy a mai társadalmi közmegegyezés szintjén explicit módon nem tiltják az erőszak számtalan formájának a megjelenítését, sőt inkább látens módon szorgalmazzák azt? A kapitalizmus korai szakaszában a nyilvánosság szférája a konfliktusok színrevitele mentén kezdett kialakulni, ám akkor még az volt a döntő mozzanat, hogy ezáltal fel lehetett mutatni az erőszak pacifikálásának társadalmilag elfogadott formáit. A szociológus Norbert Elias egyenesen azt állítja, hogy a társadalmi tér pacifikálásában fontos szerepet játszott az a folyamat, amely lehetővé tette a nem erőszakos konfrontatív megnyilvánulások színre vitelét: szoros összefüggés van aközött, hogy Angliában jelentek meg a nem erőszakos fizikai küzdelemként megjelenített sportok és a parlamenti demokrácia, amely utóbbi keretében kölcsönösen elfogadott játékszabályok alapján, erőszakmentesen lehetett megoldani a szemben álló felek konfliktusait. Ehhez képest az erőszak kortárs megnyilvánulásairól immár azt sem mondhatjuk el, hogy ugyanazt a funkciót tölte-

nék be, mint a sportok a kapitalizmus korábbi szakaszaiban, amikor olyan szelepként működtek, amelyen keresztül az elfojtott és felgyülemlett agresszív ösztönöket le lehetett vezetni.

A dolgok jelenlegi állása mellett nem egyszerűen arról van szó, hogy a kapitalizmus magát az erőszakot is áruvá teszi, felállítva azt a pofonegyszerű képletet, hogy az emberben rejlő agresszív hajlamok nagy mennyiségéből az eladhatóság magas foka következik. Nagy a valószínűsége, hogy a kapitalizmus nem napjainkban ismer fel az erőszakban rejlő piaci lehetőségeket, hiszen már a korábbi fázisaiban is igyekezett kiaknázni azokat. Az erőszaknak ezeket a (híradókban, irodalomban, filmekben, olimpiákon való) megjelenési formáit még integrálni tudta akár a nemzeti, felekezeti, szociális harc, akár a karrierszemlélet etatikus-meritokratikus diskurzusai- ba, azaz a kapitalizmus felhalmozásra alapuló logikáján kívüli legitimitást tudott biztosítani a számukra. Az utóbbi évtizedek *entertainment* világában azonban az erőszak legitimitációja egyet jelent a rendszerben betöltött szerepével, tehát eloldódik a hagyományos legitimitációs kényszerektől. A Boltanski–Chiapello szerzőpáros már az ezredforduló környékén diagnosztizálta, hogy a kapitalizmus a mai fázisában immár sikeresen magába építette nemcsak a társadalmi, hanem a művészi kritika diskurzusait is, és kialakította sajátos önigazolási képleteit (*A kapitalizmus új szelleme*, 1999). A kapitalizmusnak ez a „harmadik szelleme” elvileg a társadalmi egyenlőtlen- ségek megszűnéseként mutatja be a

maga új, projekt-alapú hálózati rendjét, amelyben a munka szerepét átveszi a tág értelemben vett „tevékenység”, a közvetítés, a hálózatra való csatlakozás képessége. Ennek a rendszernek a szubjektuma az alkalmazkodó menedzser-típus, aki aktív, kreatív és autonóm. A kapitalizmus ezekkel az önkorrekciós lépésekkel, amelyek lényegében a '68-as diáklázadásokból levont tanulságokból származnak, felszámolta nemcsak a rendszer egésze ellen irányuló lázadás és tiltakozás eszközeit, hanem magát az ellenállást legitimáló eszmerendszert is.

A kapitalizmus új rendjében az erőszakot ugyanazon kritériumok alapján ítélik meg, mint az élvezetet és az önmegvalósítást. Dardot és Laval *Az új világrezon. Esszé a neoliberális társadalomról* című könyvükben (2009) kimutatták, hogy a vállalkozásként értelmezett társadalomban a *coachingon* alapuló ön- és vállalatvezetési módszerek homogenizálják a szexualitás, a munka, a sport és az erőszak diskurzusait, mivel ebben a rendszerben a teljesítmény és az élvezet körforgása termeli az új embert. Dardot és Laval szkeptikusan vélekednek a kapitalizmus önkorrekciójáról, mivel szerintük az érdekeltségnövelés, a kreativitás megkövetelése általi motiválás arra ugyan képes lehet, hogy megszüntesse az elidegenedés-érzést, de ezt csupán azért teszi, hogy egyre kifinomultabb technikákkal uralja a vágyak globális ökonómiáját, lemondva a kényszerítésen alapuló vezetési módszereknek még a látszatáról is. Ezzel összhangban az erőszak, bármilyen formát öltön is, nem a rendszer egészét kérdésessé tevő konfliktusként, hanem a rendszer dinamikáját fenntartó, ezért szükségszerű eszköznek, a projektek rendjébe való bekapcsolódási lehetőségnek, az önmegvalósítás egyik módozatának tűnik csupán.

Ha a másik oldalról vesszük szemügyre a jelenséget, azt látjuk, hogy a bürokratikus kormányzat nem pusztán szemet hunyt az erőszak megjelenítése előtt, hanem maga is osztja a *mainstream* média elméleti alapfeltevéseit, holott a hagyományos felfogás szerint tiltania kellene az erőszakot, magának tartva fenn annak eszközeit és kisajátítva a legitimálásukra szolgáló diskurzusokat. Vajon miért alakult így a helyzet? Az a tény, hogy a hatalom mindezek ellenére látens módon tolerálja az erőszakot, abból adódik, hogy egész adminisztratív rendszerét egy olyan antropológiára alapozza, amely eleve gyanús-ként, potenciálisan erőszakos tényezőként kezeli az embert. Giorgio Agamben a *Személyiség nélküli önazonosság* c. esszéjé-

ben (2009) arra az összefüggésre hívja fel a figyelmet, hogy a mai államok adminisztratív-felügyeleti technikái, a látszólag ártatlan statisztikai módszereken alapuló nyilvántartási eszközei a XIX. századi rendészettudományból, sőt egyenesen a kriminológiából származnak. A Bertillon-féle antropometrikus személyleírás és fényképezés, a Galton-féle ujjlenyomat vizsgálat, a korszerű biometrikus azonosítók vagy az állampolgárok DNS-mintájának a tárolása, amelyek mára a személyazonosság kizárólagos kritériumává váltak, abból a közös gondolati premisszából indulnak ki, hogy minden ember potenciálisan visszaeső bűnöző. Agamben mellett érvel, hogy a pusztán biológiai jellemzőkre korlátozott önazonosság megszünteti a személyiséget, a szónak latin értelmében: a *persona* eredetileg azt a maszkot jelentette, amellyel egy szabad polgárnak rendelkeznie kellett ahhoz, hogy a társadalom elismerje jogi képességeit és politikai méltóságát. A kortárs biopolitikának az erőszakhoz való viszonya az olasz filozófus által felvázolt folyamat részeként érthető meg: egyrészt kizárja az ember politikai személyiségét, pusztán ellenőrzendő szubjektumként fogja fel, másrészt belátja, hogy a hatékony ellenőrzés nem valószínűsíthető meg egyszerűen a tiltás eszközeivel. Ez a jelenség manapság az államnak azon illúziókeltő eljárásai közé illeszkedik, amelyek révén még a szimbolikus erőszak létrehozásáról is lemond azáltal, hogy az ellenőrzést pusztán technikai-biológiai síkra redukálja. Az emberek közötti erőszak tiltásának hagyományos társadalmi-morális diskurzusa helyett pedig létrehozta

az erőszakos megnyilvánulások ellenőrzött (legalábbis általa ellenőrizhetőnek tartott) területeit, amelyeket átenged a mindinkább autonómmá váló részrendszerek egyre szélesedő (a magán zsoldoshadseregektől egészen a *calcio storico* jelenségéig terjedő) skálájának. Walter Benjamin megkülönböztetésével élve, itt azt kell kiemelni, hogy ezekben a részrendszerekben az erőszak megmarad jogfenntartó erőszaknak, és nem érheti el a jogalkotó erőszak küszöbét (*Az erőszak kritikája*, 1921).

A kortárs kapitalizmus tehát az erőszak korábban államilag monopolizált jelenségét az áruvá változtatás, a piaci rendbe való integráció révén eloldozza a társadalmi ellenőrzés alól, és ezáltal a palackból kienged egy olyan szellemet, amely könnyen katasztrófába sodorhatja az egész világot. Az *entertainment* részévé téve, azaz bekapcsolva a termelés és a fogyasztás rendszerébe, a kapitalizmus szabadon gyakorolhatóvá és élvezhetővé teszi az erőszakot, persze ezáltal önmagában még nem vonja ki a jogi-normatív kodifikáció területéről. Ezzel párhuzamosan viszont azt tapasztaljuk, hogy az állami-bürokratikus hatalom, amely a biopolitikai technikák révén felszámolja a politikai és a morális identitást, az erőszakot már a biometrikus adatokkal jelölt, pusztá testek közötti interakcióként fogja fel. Az erőszaknak ez a „privatizációja”, „kiszervezése” azzal a következménnyel jár, hogy kikerül az államilag kontrollált szférából, és attól fogva, hogy a feltételeit szerződésben rögzítik, már erőszakmentes erőszakként jelenik meg. Az igazi probléma ezzel a két konvergáló tendenciával az, hogy a mai kapitalizmus és a mai biopolitika azt az illúziót kelti, mintha az *entertainment* részévé tett és saját játékszabályokkal ellátott erőszak ártatlan maradhatna. Ártatlan abban az értelemben, hogy kivonható az ellenséggel való szembenézés logikájából, és megmaradhat pusztán a versenytársak közötti vetélkedés üzletileg előre jelezhető, szerződésbe foglalható, politikailag korrekt világában.

Ezek után joggal merül fel a kérdés, hogy mi a közös az új kapitalizmus és az új államiság erőszakhoz való viszonyában. Lényegét tekintve mindkét diskurzus alapvető célkitűzése, hogy depolitizálja az erőszakot. Kissé leegyszerűsítve a problémát, ezt a jelenséget – a poe-i ellopott levél mintájára – olyan stratégiaként írhatjuk le, amely az erőszakot épp azáltal vonja ki az elgondolhatóság forgalmából, hogy felfedi, folyton közszemlére teszi, mivel úgy véli, többé már nem lehet elrejtteni.

Csakhogy ez a diskurzus az erőszakot úgy állítja be, mintha nem az idegen, a másik ellen irányulna, hanem megmarad a hasonló értékrendet követő egyének közötti vetélkedésnek, amely ugyan véressé vagy végzetessé válhat, de mégiscsak a *fair play* elve mentén gyakorolják. Más szavakkal, a stratégia lényege abban áll, hogy múzeumi tárggyá változtatja, azaz egy virtuális térben hatástalanítja és hatálytalanítja az erőszakot, megfosztva a tömegeket attól a lehetőségtől, hogy politikai közösséggé alakuljanak, legalábbis a Carl Schmitt-féle értelmében, amely szerint az a barát és az ellenség közösségi szintű szétválasztásán, megkülönböztethetőségén alapul (*A politikai fogalma*, 1927).

Vajon nem túlzás ilyesmit állítani, látszólag mindössze egy elméleti premiszaból kiindulva? Az antropológusok kutatásaiban megtalálhatjuk ennek a közösség létmódjára vonatkozó hipotézisnek a visszaigazolását: szerintük a hagyományos társadalmak politikai életének alapkategóriája az erőszak, amit megfelelőbb módon kezeltek, mint az úgynevezett fejlett nyugati társadalmak. René Girard szerint az ember mimetikus hajlamából adódó, kiküszöbölhetetlen feszültségeket a primitív csoportok a bűnbak rituáléja révén vezették le, és csupán e rituálé részeként alakulhattak közösséggé. A bűnbakképzés mechanizmusa egyrészt nem seprí szőnyeg alá az ellenségesség jelenségét, nem áltatja magát azzal a hittel, hogy az abból adódó konfliktusok rituális áldozathozatal nélkül maradéktalanul pacifikálhatók. Másrészt pedig az áldozati rituálé

megteremti a szentség olyan szféráját, amely az áldozat megistenítéséből jön létre, fő funkciója, hogy elkülönítse, majd egyesítse magába a magasztosat, a békését és a megvetendőt, kitaszítottat, brutálisat (*Az erőszak és a szent*, 1972). A hatalmi technikák által egydimenziósra redukált és a piac világa által uniformizált társadalomban nincsenek erőszakos megrázkódtatók: mivel csupán a *self-helpen* alapuló én vágy-projekciói léteznek, a másság félelmetessége is megszűnik, hiszen a másik csupán ugyanannak a hálózatnak ugyanolyan logika alapján működő, ugyanarra a célra törő csomópontja. Pierre Clastres francia antropológus azt állítja, hogy szemben a mai államok háborúról és konfliktusról kialakított elképzeléseivel, a háború háborúként illeszkedik a primitív társadalmakba, hiszen a háború erősíti meg az egyes közösségek mi-tudatát. A primitív társadalomban a háború centrifugális, azaz szétválasztáson alapuló logikája olyan identitást hoz létre, amely képes szavatolni az egyenlő, szabad és független egyénekből összetevődő közösség létrejöttét és fennmaradását (*Az erőszak archeológiája*, 1977).

A *bia* (erőszak) görög fogalmának etimológiailag ugyanaz a töve, mint a *bios* (élet) szónak, és ugyanarra az életerőre, vitalitásra utal, akárcsak a latin *violentia*. E szavak etimológiájában fontos kiemelni azt a kettősséget, amely rávilágít arra, hogy az erőszak fogalma nem csupán a támadás, a rombolás, hanem az élet, a fennmaradás lehetőségét is magában rejt. Giorgio Agamben a *Stasis. A polgárháború mint politikai paradigma* (2015) című írásában azt a provokatív tünő elképzelést fogalmazza meg, hogy az antik görögöknél a család rendjéből eredő megosztottság, konfliktus megbékítésének lehetőségét a *stasis*, a polgárháború biztosította. Agamben szerint a *statis* fogalmának nem az a lényege, hogy az *oikos* szintjén meglévő konfliktusokat a *polis* rendjébe olvasztotta, hanem az, hogy megteremtett egy olyan küszöböt, ahol a *polis* rendje sikeresen depolitizálódik, az *oikos* rendje pedig átpolitizálódik. Ezt egy olyan mozgásban levő határmezsgyeként kell elképzelni, amely a családok közötti konfliktusokat a politikai szférába emeli, amikor azok már túllépik a társadalmi berendezkedés békéjére nézvést veszélyes szintet. Azaz politikai jelenségeként kezeli ezt az erőszakot, elismerve a szemben álló felek arra vonatkozó jogát, hogy a *polist* uraló törésvonalak mentén maguk alakítsák ki a kívánatos társadalmi berendezkedést. Arisztotelész *Az athéni állam* című, töredékesen fennmaradt

művében említi a Szolón által hozott törvényt, amely azáltal számolta fel az államon eluralkodó anarchikus viszonyokat, hogy elrendelte: „aki a városban támadt belviszály esetén nem áll fegyverével egyik fél mellé sem, polgárjogaitól megfosztassék, és a közösségből kizárassék.” A *stasis* görög felfogása azért volt eredményes, mert amellet, hogy kötelezővé tette a politikai állásfoglalást, a megbékélés is elválaszthatatlan alkotóeleme volt: ahogy Platón fogalmaz, a görögök abban a tudatban ellenségeskedtek, hogy ügyis ki fognak békülni (*Állam*, 471a). Ezt a megbékélést a polgárháború befejezését követő amnesztia kötelező volta szavatolta, amely nem a múlt elfeledését vagy elfojtását jelentette, hanem politikai felhívás volt arra vonatkozóan, hogy senki se használhassa rosszul a múltat, senki se élhessen vissza vele (vö. Arisztotelész: *Az athéni állam*, XL).

Az erőszak fentiekben vázolt fogalmával nem a hagyományos törzsi társadalmakat vagy az antik görög világot szeretném idealizálni, még kevésbé kívánok valamely bellicisztikus ideológiát dicsőíteni. Azonban úgy vélem, ha nem kíséreljük meg radikálisan elgondolni az erőszaknak a helyi és a globális színteret egyaránt eluraló jelenségét, ha kitérünk a megértés munkája elől, és megelégszünk azzal, hogy egyszerű gazdasági kérdéssé redukáljuk az erőszak mögött rejlő feszültségeket, akkor azt kockáztatjuk, hogy az erőszak annál nagyobb intenzitással fog majd felszínre törni, annál pusztítóbb lesz a hatása, minél felkészületlenebbek vagyunk rá. Ha az erőszakot politikai metaforaként

vagy határfogalomként be tudjuk vonni a társadalmi diskurzusba, elindíthatunk egy olyan gondolkodási folyamatot, amely a múzeum teréből a politika színpadára állítja vissza az erőszak elméletét. Egy ilyen elgondolás abból indul ki, hogy vannak feloldhatatlan ellentétek, amelyeket nem lehet valamely univerzalizmus nevében sikeresen kezelni, főként akkor, ha ezt az univerzalizmust az ellentéteket meghaladni képes, transzcendens fogalmakban vagy gyakorlatokban vélik megragadni.

Ennek fényében korunk feladata az lehet, hogy átpolitizálja ezeket a feloldhatatlan ellentmondásokat, amelyekre csak akkor születhet megoldás, ha megkísérli bevonni azokat a *polis* rendjének az alakításába, folyamatos újraalkotásába. Ebből a nézőpontból a politika egy olyan ingamozgásként képzelhető el, amely folyamatos mozgásban van az egyet nem értések színpadán, szemléletessé téve a félreértések mechanizmusát. Alain Badiou úgy fogalmaz, hogy „a »politika« a kollektíven felismerhető szakítások közös elnevezése” (*A század*, 2005). Ebben a felfogásban a hangsúly azon van, hogy a szakításokat nem magánszemélyként, hanem közösségileg is fel kell mutatni, ha nem akarjuk, hogy a biopolitika vagy a kapitalista piac vegye át az egyéni kudarcokra, a projekt-rendbe való alkalmazkodás hiányára redukált konfliktusok fölötti ellenőrzést. Ha visszatérünk a fentebb említett metaforára, úgy fogalmazhatunk, hogy a színpadon megjelenő maszkok látszólag megszüntetik a mögöttük levő személyek azonosságát, mégis éppen általuk válnak érzékelhetővé a mögöttes különbségek. A mai világ, amely azzal kérkedik, hogy mindenről lerántja a maszkot, úgy tesz egyneművé, hogy – a politikai személyiségként értett maszk hiányában – a biológiai funkciók azonosságára alapozva próbálja létrehozni a közösség illúzióját. Csakhogy ez már nem a politika világa: ez csupán az ellenőrzés világa. A posztmodern korban, amelyben könnyed, hálózati és játékos-ironikus lett minden, lehetetlenné vált a tragédia megtapasztalása. Ezzel szemben a mai politika tétje az erőszakkal való tragikus szembenézés, a katarzisz lehetőségének a felmutatása. A *katharsis* szónak kettős értelme van: megtisztítást és felfüggesztést is jelent. Ahhoz, hogy megértsük a tragédia tapasztalatát, mindkét jelentést figyelembe kell vennünk. Egyrészt, amint Platón mondja, a megtisztítás mindig együtt jár a szétválasztással, és általában fájdalmas műveletet jelöl (*Törvények*, 735b-736b). Másrészt –

Agamben kommentárjából kiindulva (*A maradék idő. Egy kommentár a „Rómabeliekhez írt levél”-hez*, 2000) – úgy is leírhatjuk, mint ami függeszti a feloldhatatlan ellentéteket, és ahelyett hogy megpróbálná véglegesen megszüntetni, a fogalmi szintre hozatal munkája révén hatástalanítja őket, folyamatosan áthelyezi eredeti kontextusukat, megváltoztatja a törvényhez való viszonyaikat, tudatosítja a politikai berendezkedésre gyakorolt hatásait.

A XX. századot a valóság és a cselekvés szenvedélye fűtötte. Minden fontos, a XX. században megvalósult ideológia (szocializmus, fasizmus, apartheid, neoliberálisizmus) meghatározó kiindulási pontja Marx 11. Feuerbach-tézise volt, amely szerint „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk”. A XX. század első fele a „végső harcok és megoldások” ígézetében telt el. Ezzel szemben a század második fele és az ezredforduló azt az illúziót emelte piedesztálra, hogy az erőszakot teljesen ki lehet iktatni, ha a világot úgy változtatjuk meg, hogy az ideológiák kizárásával tisztán gazdasági alapokra helyezzük. A XXI. században talán másképpen kellene meghatározni a feladatot, és nagyobb hangsúlyt fektetni az erőszak elgondolására, működésmódjának tisztázására. Ideje lenne komolyan venni egy régebbi bölcsességet, amely Platóntól származik (*Állam*, 473a): „Nem inkább az-e a természetes, hogy a cselekvés mindig kevésbé tudja a valóságot megközelíteni, mint a szó, még ha ezt valaki nem hiszi is el?”

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Bevezetés a transzilvanológiába

– Oh, yes, Transylvania! – bólogatott a londoni metróállomáson minket útbaigazító hölgy.

Mély levegőt vettem, és lélekben készültem a szépeltő helyeslésre: Yes, Dracula! Műveltségem fitogtatása végett gondolatban még azt is hozzátettem: Wonderland!

– There are many Hungarians. And bears.

Döbbenetes pillanat volt. Egyrészt az, hogy végre egy londoni, aki meg tudja mutatni, melyik út viszen Budára a Tower Bridge-hez, másrészt, hogy a nőnek szemmel láthatóan volt humora, harmadrészt, hogy nem erre a folytatásra számítottam. Valósággal rettegni kezdtem, hogy ő többet tud nálam-nálunk Erdélyről, hogy egy többmilliós metropoliszban kifogtam azt az egyetlen elvetemültet, aki megszállott módon foglalkozik a transzilvanológia vélt vagy valós tudományával.

Addig még rendben volna a dolog, hogy felsoroljam a fontosabb történelmi fordulópontokat, esetleg idézzek íróktól-szerzőktől, akiket megihletett a mesebeli környezet, de mi olyat tudnék mondani neki, ami túlmutat a kürtőskalács lyukán, és ami lényegre törőbb, mint a különös étkezési (és nem csak étkezési) szokások, vagy az etnikai alapú sértődések sora.

A hölgytől már rég elköszöntünk, amikor a nyüzsgő brit fővárosban továbbgörgettem magamban a kérdéseket, és mind közül leginkább ezt az egyet: Mi vagy te, Erdély?

Szándékosan nem úgy tételezem a kérdést, hogy nekem mit jelent Erdély fogalma. A szülőföld személyes megfogalmazá-

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés másodéves hallgatója és a nagyváradai Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játéktér és a Várad közölte. Morzsák című első dramolettjét az Oberon Csőszínház vitte színre (2012), Szent László csudáttetei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

sa természetes része a nagyotálnak, hiszen a tényszerű tudásanyagot kívül közvetlen tapasztalataink szervezik a hazánkról alkotott képet. Mindenekelőtt a különböző közösségekkel való találkozások, amelyek az érzékszervi észlelésen felüli benyomásokkal gazdagítanak minket. Az ilyenformán életre hívott megállapítások érvényessége azonban legalább két ponton vitatható.

Egyrészt, ha azt hallom, Erdély, akkor léteznie kell egy olyan szellemiségnek, amely az ilyen „szerintemből” és „úgy gondolomokból” óhatatlanul kimarad, mert több, mint a személyes viszonyulások összege. Annál is inkább, mert léteznie kell egy olyan hiteles képnek, amelynek objektivitása nem ragad meg egy földrajzi leírás szintjén, ugyanakkor jótékony távolságban tart mindenféle emberi szenvedélyeséget – szépalgést és búslakodást egyaránt.

Másrészt szembe kell néznünk azzal a fajta heterogenitással, ami miatt talán nem is beszélhetünk egy egységes közösségről, csakis közösségekről. Innen nézve pedig adja magát a kérdés: hány közösséggel kell kapcsolatba kerülnem ahhoz, hogy érvényes következtetésre tudjak jutni Erdély mibenvoltát illetően?

Az „Itt es jobb, mint Csíkban” állítólagos sírfelirat és mítosz-társai könnyen teremtenek napirendet az ide érkezőnek és az itt lakónak, hiszen az egyes csoportok érdekellentéte hír-értéket képviselhet. A híradások napirendjén a mitológia következőképpen újra- és újrateremti magát, és úgy látszik, ettől az ördögi körtől sem a közélet, sem pedig a művészet nem tud szabadulni.

Döbbenetes, hogy az elmúlt huszonöt évben Erdélyben nem jöttek létre, vagy ha vannak is, egymástól elszigetelten léteznek azok a fórumok, amelyek keretet nyújtanának az értelmiségi réteg valós érvek mentén folytatott vitájának. Nem létezik Erdély „Svájca”: egy olyan független terület, ahol a politikai hovatartozás vádja nélkül lehessen gondolkodni.

A művészetek terén hasonló a tapasztalat: a tekintélyes hagyományú intézmények nagy része a rendszerváltás óta nem volt képes magához térni, a központosított, állami fenntartású szervezetek pedig bizonytalanul egyensúlyoznak a közönségigény és a valódi műhelymunka között. Érdekes megfigyelni a kortárs erdélyi (magyar) drámairodalom helyzetét, amelyet tematikus szinten a kollektív sebnyalogatás trendje ural. A közelmúltban sikert befutott szövegek újszerűségét a kritika abban az ironikus viszonyulásban ragadta meg, amely azonban éppen az általa működtetett humor természete miatt könnyen átbillen (ön)tetszelgésbe. A nyelvi szint ezt imperatívuszokban jelzi: a katego-

rikus kijelentések (pl.: „Ez egy álom. Ebben élünk mi.”) azonban magánmitológiák részét képezik, és nem alkalmasak a befogadó megértését feltételező kritikai attitűd kimunkálására.

Mindezt összefoglalva úgy is fogalmazhatunk, hogy hiányoznak a radikális szembenézés intézményei. Ezen a ponton visszajutunk az eredeti kérdéshez: mivel kell szembenézni? Mi vagy te, Erdély?

Nem fordíthatók le a hétköznapi konfliktusok nyelvére, tehát nem is kerülnek napirendre azok a közösségek egymáshoz való viszonyulásában tételeződő töréspontok, amelyek súlyosabb és alapvetőbb kérdésekkel szembesítenek minket. Ritkán beszélünk például arról, hogy az együtt élő közösségeket rendkívül eltérő élménykészlet jellemzi. A románokról tudni véljük, hogy önérzetük gerincét a magyarellenesség képezi; de a szászok, a zsidók, vagy éppen a szlovákok történeteiről még ennyit sem gondolunk.

Azonban saját anyanyelvi közösségünket tekintve sem állunk éppen jól: mi a helyzet a Partiummal?

A kettő – Erdély és Partium – nem ugyanaz. A különbségre leginkább az egyetemen döbbsentem rá. Valósággal kulturális sokként éltük meg, hogy hiába beszélünk egy nyelven, *mégsem beszélünk egy nyelvet*. Fonetikai, lexikális és szintaxis szintű eltérések egyaránt megnehezítették az egymással való kommunikációt; aztán,

minekutána a partiumiakat gyakran érte a „táposság” vádja, lassan ők is rászoktak a *murkozásra*.

Amin jókat derültünk ezekben a helyzetekben, az sarokpontja lehet önmeghatározásunknak. Azt már ugyanis Wittgenstein óta tudjuk, hogy nyelvünk határai világunk határait jelölik ki, tehát hogy nyelvünk és identitásunk kölcsönös meghatározottságban léteznek.

A nyelvi szintű, evidens különbségeken kívül azonban számot kell vetnünk a szocializációs szintű eltérésekkel is, amelyek egy része a tradíciókhoz való viszonyulás problémáját veti fel, más részük pedig a kulturális referenciák hangsúlyeltolódásaira kérdez rá. Így például szemléletes és ugyanakkor meghökkentő belegondolnunk, hogy a két tájegységnek mások a hősei – hiszen történeteiket alapvetően más személyek és más benyomások írták. Ami Erdélyben Ábel, az a Partiumban a Tv-Maci vagy Kudlik Júlia (ez utóbbi olyannyira, hogy még a román anyanyelvűek számára is érthető referenciát jelent). A földrajzi és technológiai feltételek két eltérő pop-kulturális tapasztalati horizontot munkáltak ki, amelyeket csak ideiglenesen közelítettek egymáshoz az olyan törekvések, mint a Román Televízió Magyar Adása, vagy éppen a Sütő-féle sorsközösség-élmények. A globalizáció felől tekintve ezek a feltevések nevetségesnek tűnhetnek, viszont a társadalom működése nem hagyhatja figyelmen kívül mindezeket a jelenségeket. Egy partiumi és egy erdélyi befogadó ugyanazt a jelet eltérő módon értelmezheti, éppen azért, mert különbözőek a kulturális referenciái. Az üzenetek finomhangolása a fogyasztói társadalom fogalomkészletében is jelentős szerepet játszik, ugyanis az élménykészlet az értékrendet, így a szükségletek rangsorát is megszabja.

A szórványtelepülésekre, de a nem tömbmagyar és a nem magyar többségű településekre is jellemző tapasztalat a mássággal való mindennapos szembesülés. Az egyén személyes és „hivatalos” élete között állandó konfliktust generál a nyelvhasználat gyakorlata: míg a családi és baráti életet többnyire az anyanyelv szervezi (a szórványtelepülések esetében ez kérdéses), addig az ügyintézés nyelve a román. Ezzel szemben az átlagos erdélyi (különösképpen székelyföldi) polgár esetében ez a feszültség nem vagy alig érzékelhető; azaz csökken a másságnak való kitettség lehetősége.

Mindezek azt jelenthetnék, hogy a partiumi nem mondhatja magáról, hogy erdélyi? Mikortól válik az ember az erdélyiség részévé? Mi hát az erdélyiség határélménye?

Erre alighanem a két tájegység más-
ságra adott reakciója válaszol: az elutasítás.

A partiumi magyar azért utasíthatja el a másságát, mert konfliktusának megoldását csak a feszültséggerjesztő elem megszüntetésében látja. Ennek a maga rendjén három megnyilvánulási formáját különböztethetjük meg: egyfelől a távolságtartást és gyűlöletet, amely érdekkellentétekre és etnikai kérdések szintjére butítja az önmeghatározás válságát; másfelől az emigrációt; harmadrészt az asszimilálódást.

Az erdélyi magyar számára a másságtól való tartózkodás a komfortzónán belül maradást jelentheti, ami a maga rendjén biztosítani látszik a közösség jövőjét. A hagyományokhoz ragaszkodó társadalom a másságot veszélyforrásként érzékeli, ennél fogva útja az a fajta gyűlölet, amely egy tökéletes zárványt eredményez. Ebben a zárványban elsorvadnak a más közösséggel fenntartott kapcsolatok s virágzanak a belterjesség különböző formái, amely aztán hosszú távon úgyszintén kiveti magából az embereket.

Határélményekről beszélve ismételtelen felmerülhet a magánmitológiák kérdése. A határélmény azonban sorsfordító jellegénél fogva komplex

tapasztalat, amelynek szubverzivitása lényegileg ellentmond minden sztereotipizálási folyamatnak.

Évekkel később immár Nagyváradon keveredtem olyan helyzetbe, hogy saját hovatarozásomra ismét rákérdezzek. December elsején, a románság nagy ünnepén, tehát a magyarság gyásznapján (!) egy néni leszólított az utcán.

Puteti să mă ajutați vă rog să punem afară drapelul? (Tud, kérem, abban segíteni, hogy kitegyem a nemzeti zászlót?)

A másodperc töredékéig hezitáltam, mert a zászlótartó elég magasan volt, én pedig tériszonyos vagyok. Aztán felpattantam a létrára és megtettem, amire kért. Még a létra tetején voltam, amikor belém hasított a tudat, hogy az erdélyiség fogalmi fordulópontjának emléknapján milyen határélmény révén kerültem közelebb a válaszhoz: Mi is vagy te, Erdély?

PÉTER I. ZOLTÁN

A jezsuiták váradi építkezései

Társadalom

A Jézus Társasága (latinul: *Societas Jesu*) katolikus szerzetesrendet Loyolai Szent Ignác alapította. A rendalkotmányt III. Pál pápa 1540. szeptember 27-én hagyta jóvá a *Regimini militantis Ecclesiae* kezdetű bullájával. A társaság magyarul főként jezsuita rend néven ismert.

A rendalapítás idején javában terjedt a reformáció, és ez döntően meghatározta az alakulófélben lévő jezsuita rend szellemiségét. A protestáns hitújítókhoz hasonlóan, a jezsuiták is az egyház megújulásáért szálltak síkra, de anélkül, hogy elszakadtak volna a katolikus egyháztól, amit szerintük a pápához való hűségük garantált. A sikeres missziók és az oktatásban kifejtett tevékenységük eredményeként jelentős befolyásra tettek szert világszerte, s emiatt Európa abszolút uralkodói korlátozva érezték hatalmukat. Ennek hatására, a Bourbonok nyomásának engedve, XIV. Kelemen pápa a *Dominus ac Redemptor noster* kezdetű bullájával feloszlatta a rendet, s annak tagjait feloldotta fogadalmuk alól. A felszentelt jezsuita papok egy része ezután más szerzetesrendekhez csatlakozott, más része pedig a világi papságba kérte felvételét.

*

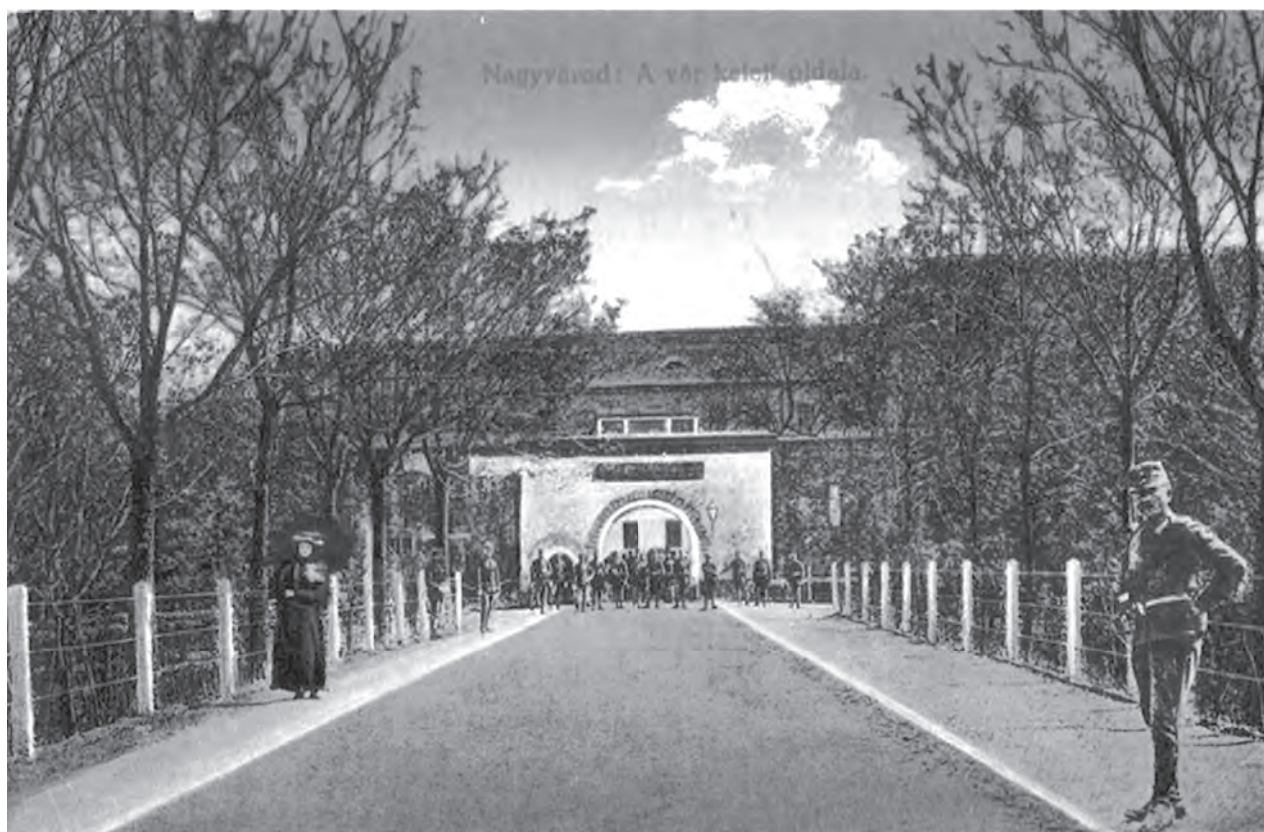
Magyarországon 1561-ben telepedett meg a jezsuita rend, amikor Oláh Miklós érsek Nagyszombatban kollégiumot alapított számukra. A Jézus Társasága a nehézségek ellenére is dinamikusan fejlődött a három részre szakadt ország minden területén; Erdélyben Kolozsmonostoron nyitott először iskolát 1579-ben. A rend tagja volt Káldy György (1573–1634) is, akinek Szentírás-fordítása erősen hatott a magyar irodalmi nyelvre. A *Societas Jesu* legkiemelkedőbb magyar tagja, az esztergomi érsekké kinevezett Pázmány Péter

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

(1570–1637) támogatásával a nagyszombati kollégiumuk 1635-ben egyetemi szintre emelkedett. Ám a rend 18. századi virágkora 1773-ban hirtelen véget ért: XIV. Kelemen pápa az európai nagyhatalmak politikai nyomására feloszlatta a rendet.

A jezsuiták váradi megjelenése

Az 1581. évi tordai országgyűlés után jelentek meg Váradon a jezsuiták. Megkapták a Szent Egyed-templomot a birtokaival együtt. Ez az istenháza a Sztaroveszky (ma Magheru) utca és a Széchenyi (ma Traian) tér sarkán állt, ahol napjainkban az úgynevezett görögkatolikus szemináriumi

templom található, mellette a szeminárium épületével. Ezen a helyen már az 1330-as években is volt egy római katolikus templom, a Szent Egyed egyháza az azonos nevű utcában. Bunyitay Vince szerint 1335-ben már bizonyosan állnia kellett ennek a templomnak, ugyanis akkor említették Iván és Miklós nevű plébánosait.

Varkocs Tamás 1557-ben Izabella királyné nevében elfoglalta a várost és a várat, s ez a protestantizmus térhódítását is jelentette; a város a reformáció egyik centruma lett. Felmerül a kérdés: mi lett a sorsa a Szent Egyed-templomnak? Verancsics Antal krónikájában név szerint is megemlíti az ostrom során elpusztult templomokat, de a Szent Egyed temploma nem szerepel közöttük. Bunyitay szerint a templom a mellette levő rendházzal együtt 1576 tavaszán ismét a katolikusok kezében volt. De hogy mikortól birtokolták, arra nem válaszolt a tudós főpap, csupán azt jegyezte meg, hogy előzőleg ez is a protestánsoké volt, de Báthory István fejedelem

visszaadta a katolikusoknak, majd 1581-től a jezsuiták kezébe került.

A jezsuiták nem sokáig birtokolhatták e javakat, mivel az 1588. évi medgyesi országgyűlés határozata alapján a rendet eltávolították Magyarországról és Erdélyből.

A váradi templomukról kimondatott: „Az váradi Szent Egyed egyház minden pertinentiájával, azkivel accupáltak volt, restituáltassék, hogy mint azelőtt, ezután is prédikátort tarthassanak ez város számára benne, de nem a római valláson valót. Ha mit pedig a jezsuiták újonnan építettek vala, az fiskusé legyen.”

A váradi jezsuiták 1692 és 1722 között a várban laktak

Mivel Csernák Béla kutatásai alapján 1588 és 1595 között két református lelkésztől – Derecskei Ambrusról és Gyula Jánosról – tudunk, valószínű, hogy az egyik Olasziban, az előzőleg jezsuita templomban, a másik a Köröstől délre, Péntekhelyen szolgálhatott.

1595-ben eltörlik a megyesi végzést, és Várad katolikusai a visszatért jezsuita rend tagjai közül nyertek lelkészt a Szent Egyed-templomban. Három évvel később, 1598 nyarán a jezsuiták távoztak Váradról, valószínűleg a közeli Szőlősrre. Ettől kezdve nem birtokolták többé a Szent Egyed-templomot és a rendházat.

1598. szeptember 29-én a törökök megjelentek a vár alatt, de azt nem sikerült elfoglalniuk; a várost ellenben feldúlták. Hogy mi lett a Szent Egyed-templom sorsa? Erre vonatkozó dokumentum nem ismeretes; valószínű, hogy elpusztult az ostrom során. Erre lehet következtetni Ortelius 1665-ös krónikájából, amelyben a török fennhatóság előtti állapotokról írja: „Jelenleg kőből épült templom egy sem létezik, csupán a reformátusoknak van egy igénytelen, inkább pajtához, semmint templomhoz hasonló imaházuk.”

Lényegében ugyanezt írja le Zeiller Martinus 1660-os tudósítása: „A városban egyetlen kőtemplom nincsen; a kálvini vallást követő polgároknak prédikációjukhoz egy nagy zsindeletet állítottak föl, olyat mint egy csűr.” Abban az esetben ha a „városban” csak a Körös bal partján levő Péntekhelyt értették – mivel akkor még az itteni települések külön városok voltak –, elképzelhető, hogy a vártól távolabb levő Szent Egyed-templom akár át is vészeltette az 1598. évi ostromot. Ez esetben az 1660. évi újabb török ostrom során pusztult el, ugyanis a visszafoglalás évében, 1692-ben már nyoma sem volt.

Visszatérnek a jezsuiták

Benkovich Ágoston püspök a török uralmat követően, 1692-ben visszaállította Váradon a jezsuita rendet, és a régi helyükön a klastrom telkének és tartozékainak birtokában is megerősítette őket. A jezsuiták meg is érkeztek, de 1692–1722 között a várban levő házakban laktak. Annyi tudható

még, hogy ez idő alatt kápolnájuk a mai vártemplom helyén volt. Időközben építkezni kezdtek, új társasházukat, kollégiumukat és templomukat 1703-ra fel is építették a régi helyén, de ekkor kirobbant a Rákóczi-szabadságharc, és Bercsényi Miklós csapatai felégették Olaszit. Elpusztultak a jezsuiták épületei is.

Az újjáépítés kezdeteiről nincsenek pontos adataink. Annyi tudható, hogy Csáky Imre bíbornok, püspök volt az, aki „a béke első éveiben helyreállította templomukat, új emeletes rendházat építtetett és leginkább azt sürgette, hogy rendeltetésüknek megfelelően iskolájukat nyissák meg” – olvasható Málnási Ödönnek a Bunyitay Vince torzóban maradt és általa befejezett könyvében. Az iskolát 1722-ben nyitották meg a jezsuiták telkének mélyén. Ez – a korabeli leírások szerint – egyszerű, földszintes épület volt kis toronnyal, melyben az előadásokra hívó csengettyű függött. Tanterem három volt benne, mindegyikben két-két osztály tanult egyszerre. De ugyanezen épületben egy negyedik terem is volt, a legnagyobb, az úgynevezett Theatrum, melyben a tanulóifjúság a színelőadásokat tartotta. Az első előadást 1731-ben mutatták be.

Csáky Miklós püspök 1746 nyarán a jezsuitáknak ajándékozta azt az épületet, amely a kertjük végében, az országút (a mai Magheru út) mentén állt, hogy azt a nemes ifjak nevelőintézetévé alakíthassák. Ez volt az addigi Arany Koronához címzett (egyszerűen csak Korona) fogadó,

amelyet még Csáky Imre bíboros építtetett 1728-ban. A Jézus Szíve rend feloszlata után, 1773-tól ez az épület ismét vendégfogadóként működött.

Bél Mátyás leírásából arra következtethetünk, hogy a jezsuiták leégett temploma 1726-ra, a történetíró váradi látogatásának idejére készülhetett el. Azt írja ugyanis, hogy Olaszinak „két papi rendje van, a jezsuiták és a ferencesek, az előbbiek helye már fel is épült a templommal együtt a Körösnél, a kőhidnál...”

Ezen a helyen volt a jezsuiták temploma és rendháza

A jezsuiták épületeinek rekonstruálása

A szegényes dokumentumok hiányában is megpróbáltuk rekonstruálni azt, hogyan is volt beépítve a 18. század második felében a jezsuitáknak ez az eléggé tágas telke, amely északon egészen a Korona (ma Enescu) utca sarkán levő azonos nevű fogadóig, a későbbi jezsuita nevelőintézetig terjedt. A telek délkeleti szegletében, az egykori országút mentén volt a zsindegyházzal fedett rendház egyemeletes kőépülete. A tőle nyugatra levő templomról semmit sem tudunk azon kívül, hogy a hossza $14 \frac{2}{6}$, a szélessége 6 bécsi öl volt. (1 bécsi öl: 1,89 méter – szerk megj.) Valószínűleg egyhajós, építészeti szempontból kevésbé értékes alkotás lehetett, akárcsak későbbi utódja. „A templomtól nyugatra egy földszintes házban állottak a szerzetesek cellái, szám szerint hat, ezután a kapu következett, s ettől balra az ebédlő, konyha, kamra. Ezzel az épülettel egy fedél alatt, de külön telken állt a gyógyszertár” – írta Bunyitay Vince.

Azt is az ő írásából tudjuk, hogy a gyógyszertártól északra, benn az udvarban volt a már említett iskola a három tantermével és a Theátrummal.

A Jézus Társasága szerzetesei 1772-ben új rendházat építettek a régi helyén, olvashatjuk Biró József könyvében. Ha figyelembe vesszük a mai állapotokat, a jezsuiták a templomtól nyugatra levő földszintes épület helyére emelheték az új rendházat.

kat (ahol a mostani szemináriumi épület található). Ebben kaptak helyet a szerzetesek cellái, az ebédlő, a konyha és a mellékhelyiségek. A templomtól keletre fekvő, régebbi emeletes rendházat később lebonthatták, de mindenképpen 1859 előtt, ugyanis Halácsy Sándor akkor kiadott térképén már nem szerepel. Erre a régebbi rendházra ma már csak a templom falát követve elszűkülő Sztaroveszky utca törésvo-nala emlékeztet.

Szintén 1772 körül építhették újjá a templomukat is. Az építés évről szóló dokumentum nem ismeretes. Biró József művészettörténész is mindössze annyit ír, hogy az új templom tervező mestere Christian Alexander Oedtl volt, aki a Bécs város levéltárában őrzött 1776. évi beadványában azt állította, hogy egyebek mellett a váradi jezsuita templomot is ő tervezte. Eszerint nem sokkal 1776 előtt épülhetett a templom. Nem lehetett impozáns építmény, alaprajzában és tömegében valószínűleg megegyezett a ma is látható szemináriumi templommal. Schütz Józsefnek a 19. század tízes éveiben készített metszetén ezen a helyen egy kis torony figyelhető meg. Egyébiránt, amint azt Biró József is megállapította, „a jezsuita templomról semmi műtörténeti dokumentum nem maradt fenn.”

A jezsuiták épületeinek további sorsa

Mint láttuk, XIV. Kelemen pápa az 1773. augusztus 17-én kiadott bullájával feloszlatta a rendet, a jezsuiták ez után elhagyták a várost. Itt hagyták az iskolájukat is a 294 növendékkel. A királyi kincstár 1773. december 13-án átvette a váradi egyházmegyében talált összes birtokukat. Az üresen maradt rendházba a görögkatolikus kanonokok költöztek be.

Mária Terézia 1777. július 1-én az újonnan alapított váradi görögkatolikus püspökség élére Moise Dragoş nevezte ki. Ettől kezdve hivatalosan is a görögkatolikusok birtokolták a rendházat a templommal együtt.

II. Lipót 1792. január 30-án kelt adománylevelében az „eltörölt jezsuiták rezidentiáját és templomát a görög katolikusoknak ajándékozta, hogy itt a nép számára tanítók és

papok neveltessenek, és maga a király 30 alapítványt tett e célra. Így állott fel a görög katolikus finevelő intézet, melyhez 1848-ban tanító-képezde is szerveztetett” – amint az K. Nagy Sándor 1885-ben kiadott könyvében olvasható.

Az egykori jezsuita társasház helyére 1846-ban Vasile Erdeli püspök – a mellékelt képeslapon is látható – egyemeletes szemináriumi épületet emeltette. A bejárati kapu feletti latin nyelvű felírás az ajándékozó császár nevét örökítette meg, az évszámmal együtt: „Teneri mei Romano G. C. Leopoldus II. MDCCXCII.”

A templom előrésze 1848-ban ledőlt, ezért Szaniszló Ferenc római katolikus püspök 1858-ban alapjából újjáépíttette, túlsúlyban neoromán stílusjegyekkel. Így látható a képen is. De az egyhajós, hevederes, csehboltozású templom belső elrendezése továbbra is barokkos maradt.

A görögkatolikus szeminárium épületét 1913-ban egy udvari szárnyal bővítették, majd 1928-ban Szallerbeck Antal építész terve alapján újabb emeletet húztak az utcai főépületre, és egész homlokzatát átépítették neobrâncovenesc stílusban.

A későbbiek során, 1948-ban a görögkatolikus egyházat felszámolták, beolvasztották az ortodox egyházba. Változást majd csak az 1989-es rendszerváltás hozott. A görögkatolikusok előbb a szeminárium épületét kapták vissza, majd egy jó évtized elteltével a templomukat is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Balogh Jolán: *Varadinum-Várad vára*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1992.

Bél Mátyás: *Bihar megye leírása*, Bihari Múzeum Évkönyve, Berettyó-újfalú, 1980.

Biró József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei*, Centrum Kiadóvállalat, Bp., 1932.

Bihar vármegye és Nagyvárad, szerk.: Borovszky Samu, Apolló Kiadó, Bp., 1901.

Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története, I–III.*, Nagyvárad, 1883–1884.

Bunyitay Vince: *A mai nagyvárad megalapítása*, Bp., 1885.

Bunyitay Vince – Málnási Ödön: *A váradi püspökök a száműzetés s az újjraalapítás korában, 1566–1780*, Debrecen, 1935.

Chifor, Agata: *Oradea barocă*, Muzeul Țării Crișurilor, Editura Arca, Oradea, 2006.

Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon, 1557–1660*, KREK, Nagyvárad, 1992.

Málnási Ödön: *Gróf Csáky Imre hűbornok és kora, 1672–1732*, Kalocsa, 1933.

Nagy Sándor, K.: *Bihar-ország, II.*, Nagyvárad, 1885.

Papp Lajos: *Nagyvárad, Városismertetés*, Bp., 1943.

Péter I. Zoltán: *Nagyvárad 900 éves múltja és épített öröksége*, Noran Könyvkiadó, Bp., 2005.

Verancsics Antal: *Összes munkái, II.*, Pest, 1857.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (15.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Tömegáradat lepte el a pályaudvarokat, vonat pedig oly kevés indult, ha egyáltalán indult, hogy két teljes napot és éjszakát hanyódtam, étlen-szomjan, csak nagy nehezen szundítgatva, kézicsomagjaimra hajtván a fejemet a váróterem, a jegyvételi csarnok vagy a Nyugati pályaudvar érkezési oldalán, a Váci út felőli udvarrész valamelyik sarkában. Ezek a forradalmi éjszakák, nappali lézengések, vonatra várakozások, lökdösődések örökre feledhetetlenek maradnak számomra. Mindazzal együtt persze, amit a forradalom utcai megnyilvánulásai-ból láttunk: a felvirágzott gépkocsikat, őszirózsával díszített fegyvereket, a Habsburg-ház közeli bukását, de legfőképp a békét éltető, százezres tömeg lelkes hullámozását.

A frontokról özönlött haza a hadsereg, összekeveredtek a csapatok, az egységek. Az egyiknél fegyver csövében őszirózsa, másikon semmi, valahol elhagyta, vagy eldobta, vala-

kinek odaadta. A széteső Monarchia minden nyelvén ordítózó, lelkesedő, némelykor egymással összekapó, összeverekedő katonák. Egyeseken már zubbony sem volt, másokon bakancs helyett kötözött kapca; szedett-vedett tömegként hullámozott a nép. Ha valamelyik irányba indítani szándékozott a pályaudvari parancsnokság civileket vagy hazatérőket szállító katonavonatokat, ötször annyian rohanták meg, mint amennyien elférhettek bennük és a vagonok tetején. Aztán a vonat vagy elindult pár óra múlva, vagy ki kellett szállni belőle, mert mégse indult. Az állomás forradalmi vezetősége hitegette az intézkedést követelő népet: rögtön összeáll egy szerelvény ebbe vagy abba az irányba, mire odaözönlött a nép a vágány mellé, nem lett belőle semmi. A két nap alatt, míg kilátástalan helyzetben ott kódrogtam, alig ment el három szerelvény. Egyik Kassa, másik Bécs, harmadik Horvátország felé, hogy aztán a Piavétől hazaözönlőket, akik ott rekedtek, segítse hazahozni. Ennyi céltalanul kóborgó katonát életemben nem láttam: minden járművön, útvonalon, üzletben, felvonuló tüntetőcsapatban, kapuk alatt csomagjaikon terpeszkedve, az áruházakat,

apró boltocskákat megrohanva, majd fosztogatva, akárhová néztem: csapattestüktől, kaszárnyáikból, egységeiktől meglépett, összevissza mászkáló, hangoskodó, hözöngőn hősködő vagy csöndesen várakozó katonák, katonák, katonák...

Közben itt-ott kapható, sőt ingyen osztogatott újságokból megtudtam, hogy az őszirózsás forradalom első napján katonák megölték Tisza Istvánt, „a háborús miniszterelnököt. A halottak virágai, a fehér krizantémok most nem a temetőbe, a sírokra, hanem az élők gomblyukaiba, fegyvereinek csövébe, ágyúinak díszítésére vándoroltak, nemzeti szín és vörös zászlókkal. Az újjászületés, az új élet fehér virágaiként fehérlettek ott – gondoltam magamban. Vagy a bukott és széteső Monarchia, vele együtt a magyar nemzet sírját borítják be rövidesen?

Még akkor tele voltunk megalapozatlan reményekkel. Nem ismertük, mi főtt ki már addig, és mi fő most az antant és a bennünket falatozó nemzetiségeink fazekában. Már napok óta a Marseillaise-t énekelték a kávéházakban, mint hallottam utóbb, Váradon is. A román csapatok kezdtek föltámadni poraikból, bevonultak Dobrudzsába, vagyis felmondták a bukaresti békét. Itthon sorozatosan csatlakoztak a különféle szervezetek, pártok, egyesületek a Magyar Nemzeti Tanácshoz, holott a király – amíg betöltötte egyáltalán a tisztségét – Tisza meggyilkolása után Hadik grófot nevezte ki új miniszterelnökké. De Budapesten is kitört a forradalom. A Keleti pályaudvaron a frontra indított 32. gyalogezred menetszázada „elakadt”, megtagadta, hogy a frontra küldjék. A forradalmi nép szétkergeti őket, a mozdonyt leszerelik, a katonai őrséget a pályaudvari parancsnokságról elzavarják, az állomás ablakait bezúzzák, a német zászlót letépdésik. A hadsereg csatlakozik a forradalomhoz. A király végül kinevezi Károlyi Mihályt miniszterelnökké, de már nem kell a Habsburg-ház és a Monarchia senkinek: ő már így is, úgy is köztársasági kormányfő.

Végre összeállt egy hosszú szerelvény, hogy Erdély felé szállítsa el azokat, akik arra tartanak. Óriási fizikai erőfeszítéssel sikerült fölcihelődnöm a mindent eltipró tömegben, de így is november negyedikén hajnalig tartott, mire Váradra értünk. Félnapos álldogálások, különféle állomásokon megrohanta az utasnép az ételosztó helyeket, kapta-falta, amit

sikerült kapnia, itta a vizet, fosztogatta az ott veszteglő szerelvényeket. A karszalagos ún. nemzetőrségnek nem volt semmi tekintélye. Mindenki jogot érzett a „forradalmi” cselekvésre, hol ez a hangoskodó tiszt, hol amaz a tiszthelyettes ragadta magához legalábbis az egy-egy kupé fölötti parancsnoklás jogát, de a fegyelem megtartásának kötelességét senki se vállalta. Zúrzavarban, anarchikus rémségek közepette, a levegőbe lövöldözve, bomlasztó lelki hatást kiváltva döcögött előre a szerelvény. Mind-egy, mentem ezzel a vonattal, mert időközben csak egyetlenegy indult a kétnapi várakozás közben arrafelé, de nem értem fel. Lehet, hogy egy-két másik szerelvény indulását megátaludtam valamelyik várótermi sarokban.

Nénémrel és Piroskával úgy beszél-tük meg előzőleg, hogy én október utolsó napján Váradra érkezem, és november 4-én, a másnapi Imre-nap név estéjén megtartjuk Érolasziban az eljegyzésünket. Erdélyben már működött a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága, Apáthy István kolozsvári rektor vezetésével. Váradon is teljes forradalmi átalakulást találtam. Senki nem volt a helyén! Elvergődtem a főposta épületéig, az Úri utcába, ott egy Liskay nevű titkárnál jelentkeztem, elmagyarázva késedelmem okát. Ebben ő nem talált kételkednivalót, ismerte a helyzetet, amely országos méretűvé vált ezekben a napokban. A postán Soós Jenő lett a főnököm. Mikor nála is bemutakoztam, Berger főtiszthez küldött, a főnöki iroda vezetőjéhez. Tőle rö-

tön pár napi szabadságot kértem, hogy az eljegyzést meg-
tarthassuk. Adott is négy napot. Mielőtt elutaztam volna
Érolaszi, illetve Székelyhíd felé – a mellékszárnyakon itt
rendesebben jártak a vonatok –, új szállás után néztem.
Valamelyik kollégám ajánlatára a Széles utcán, az állami
népiskola pedellusa, Karmazsin úr fogadott be, míg lakásom
nem kerül. De előrebozsátotta, hogy ő csak helyet ad, kosz-
tot nem, mivel nagyon nehéz a beszerzés. Karmazsinné
asszony buzgón bólogatott. Kényszerhelyzetemben, termé-
szetesen, azonnal elfogadtam, áthurcoltam a Szent János
utcából a cókómókomat, és késő délután már el is utaztam
Olasziba.

Úgy estem be valósággal a saját eljegyzésemre! Azt hitték,
már meg se érkezem. El is halasztottuk egy nappal, hogy
rendbe szedjem s előbb jól kialudjam magam Zsófi néném
házában. November 5-én, Imre napján volt végül is az
eljegyzés. Rokonsággal kibővített, szűk családi körben. Oda-
jöttek Albisról Idesék és a testvéreim.

Idesék szörnyű dolgokat meséltek, mi megy végbe a falvak-
ban, a forradalom szent nevében. Nagykerekiben például a
földbirtokos hallotta, hogy mi folyik a környéken. Féltette a
kastélyát, parkját, gazdaságát, lovait, hintóját, raktárait.
Segítségért kuncsorgott, de az már nem jött sehonnan, se a
csendőrségtől, se a katonaságtól, se a jegyzőtől, se a szolgabí-
rótól. Örült mindenki, ha békén hagyták. Erre összehívatta
a számadóit, béreseit, kondásait, a tanyai cselédségét. Kiállt
elibük a tornácra, és gyűjtő, lelkesítő, forradalmi beszédet
intézett hozzájuk. Hogy most már vége annak, ami eddig
volt. Vége a népnézésnek, szabad a cselédség, maga dönti
el a sorsát. Javasolta, hogy amiképp az országban történik
mindenfelé, alakítsák meg ők is a Katona- és Munkástaná-
csot, úgy, mint Oroszországban csinálják, vagy itt, a közel-
ben, Váradon. Az összeterelt nép lelkesen éljenzett, az ispán
javasolta is rögvést a forradalmi tanács elnökéül a földes-
urat, aki elvállalta. Kokárdákat szedett elő, sorra elébe járul-
tak a cselédjei, s ő felékesítette nemzeti kokárdával és a for-
radalom jelképeivel a mellüket. Himnuszt, Kossuth-nótát,
majd forradalmi dalokat énekeltetett velük, aztán ki-ki
öntudatosan visszatért – aki nem, azt visszaküldték – a
korábbi munkahelyére, tenni, amit évtizedek óta tettek, a
földesúr javára és hasznára, az ispán utasításai szerint.

– Így megy ez valahogy nálunk is! –
mondta Ides alig palástolt méreggel.
– Jó lenne, ha maradna időd hazajön-
ni, és egy kicsit fölrazni Szabó bátyá-
dékat, mert a szocialisták csak vitat-
koznak, kiösszák-e a földet, vagy ne
összák, közben nem történik az égvi-
lágón semmi.
– Hogyisne! – mondta Piroska, a
menyasszonyom. – Ippen azért jött
haza Imre, hogy a mások dolgába
verdesse az orrát!

A Szabó név említésére eszembe jutott
a zsebemben lapuló pesti levél, amit
majd Váradra visszatérve, azonnal
kézbesítenem kell. Arra hivatkozva,
hogy most már igazán egybetarto-
zunk, Piroska elcsalt sétálgatni a sző-
lőkbe, az elhagyott présházak környé-
kére. És – ne csodálkozzék az olvasóm,
mert így volt szó szerint! – valósággal
megeőszakolt. Addig nem hagyott
békén, amíg az eljövendő házasele-
tünkre föl nem vettem az előleget...

Másnap utaztam vissza Váradra,
azzal, hogy igyekszem esküvőnkig
valamiféle lakásmegoldást találni,
addig meg csak látogatjuk egymást,
ha Karmazsinéknak nem lesz ellene
kifogása. Mikor jelentkeztem a
főnöknél szolgálatra, az ajánlott leve-
lek felvételéhez osztott be. A pesti
levél még mindig ott lapult a zsebem-
ben. Mikor eszembe jutott, érdeklőd-
ni kezdtem a váradi kolléganőimtől,
hol dolgozik az a Szabóné Lia, akinek
én egy levelet hoztam Budapestről.
Elmagyarázták, hol találom.

Dolgomat emiatt se hagytam abba,
vártam az ebédidőt. Csak azt nem

tudtam, hol fogok ebédelni, mert szállásomon ugyan még volt valami az Érolasziból hozott, eljegyzési maradékételekből, de nálam, a hivatalban se harapnivaló, se pénz. Arra gondoltam: az ebédidő elég arra, hogy elrúccanjak Széles utcai szállásomra, és falatozzam ott valamit. Amint kiléptem a hivatal előcsarnokába, földbe gyökerezett a lábam. Tatár Ágnes jött velem szembe!

Ilyen csak regényekben van, ilyen véletlen! Ő is azonnal észrevett, azt is, hogy botra támaszkodva bicegek, ez kissé meghatotta, a hirtelen összetalálkozás is nem várt örömmel töltötte el. Könnyezve futottunk egymás karjaiba, majd hirtelen észbe kapva, hogy valaki megláthat bennünket, húzott kifelé az utcára, hogy ő úgyis megy ebédelni, kísérjem el, és váltsunk néhány szót. Valósággal megnémulva és lebegve lépkedtem, sántikáltam utána, kint az utcán ő is abba az irányba indult, amerre én: a Széles utca felé, végig az Ūri utcán: Kapkodva mondtuk el egymásnak, hogyan is kerülünk ide. Ő már fél éve dolgozott akkor a váradi postán, és albérletben lakott, az Ūri utcában. Kapcsolatunk elsorvadását nem akartam a boldog viszontlátás hangulatában rögtön szóba hozni, gondoltam, ha már egy helyen dolgozunk, több nap, mint kolbász... Amellett olyan kedves, meleg szeretettel mutatkozott irántam, annyira örült, hogy én is itt dolgozom, és hogy ezután minden nap újra láthatjuk egymást – nem is tudtam, vele kapcsolatos bánatomat hogyan és miképpen hozzam szóba.

Már éppen elválni készültünk, hogy ő az albérletébe, én meg a Széles utcai pedelluslakásra menjek ebédelni, azzal, hogy este, szolgálat után majd még beszélgetünk, és elmondja, hogy vele mi hogyan is történt, amióta megszakadt a kapcsolatunk, amikor eszembe jutott megint a kézbesítetlen levél.

– Ágnes! Nem ismer egy bizonyos Szabóné Liát, itt a főpostán?

– Ezt miért kérdezi? – nézett rám diónyira nőtt, gyönyörű szemekkel.

– Mert annak az asszonykának a férjével voltam én egyazon rokkantintézeti szálláson, hónapokon át, és ideutazásom előtt rám bízott egy szerinte nagyon fontos levelet, hogy feltétlenül adjam a felesége kezébe.

Ágnes elkomorult, szemét lesütötte, és sírással küszködve suttogetta:

– Imre, az én vagyok! Ez ma már a második hátborzongató véletlen! Egyik, hogy összetalálkoztunk, másik, hogy maga ővele, ott, együtt lakott!

– Maga Szabóné??? De hiszen maga nem is Lia!

– De igen! A második nevem Júlia! És ő így hívott, ezt szerette. Adja ide azt a levelet, nekem szól!

Retiküljéből iratot vett elő, s mutatta, hogy Szabó Gergelyné született Tatár Ágnes Júlia. Azt hittem, elszédülök! Kitört belőlem a zokogás. Átadtam neki a levelet, és szó nélkül otthagytam. Elsiettem a Széles utca felé.

„Katonatiszthez ment feleségül!” – mondták annak idején a szomszédai. Rosszul tudták. Szabó nem katonatiszt, csak altiszt. Egy műszerész. Magam is tudhattam volna, hogy egy K. u. K. katonatiszt nem veheti csak úgy feleségül a közismert szocialista műbútorasztalos lányát... Marha voltam, az maradtam. Jobb lenne meghalni. Pár napja eljegyeztem valakit, akit csak emberségből akarok elvenni, és itt van, a kezemet most engedte el, de bizonyos vagyok benne, hogy még sokat, nagyon sokat fogja szorongatni, régi nagy szerelmem, a drága Ágnes!...

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR*

KUPÁN ÁRPÁD

A nagyváradi református iskolák államosításának története levéltári források tükrében

Előzmények: a forradalmi rendszer és forradalmi ortodoxia bevezetése

1948 a kommunista hatalomátvétel éve volt Romániában. A királyságot 1947. december 30-án puccsal felszámolják, kikiáltják a népköztársaságot. Az új államforma új vezetői, a kommunisták Sztálin elkötelezett hívei, akik a „hős Szovjetunió” példáját követve a kommunizmus felé viszik az országot. 1948. február 21–23-án a Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesítő kongresszusán létrehozzák a munkásosztály egyedüli pártját, a Román Munkáspártot (RMP), Gheorghe Gheorghiu-Dej vezetésével.

Az 1948. március 28-i parlamenti választáson az RMP vezetésével létrehozott Népi Demokrácia Frontja nevű álköalicció, amelyben a Magyar Népi Szövetség is részt vett, elsőprő győzelmet arat. 407 mandátumával szemben a két még formailag létező polgári párt mindössze 9 mandátumot szerzett (később azt is elvesztette).

1948. április 12-én a Nagy Nemzetgyűlés (a parlament pótléka) egyhangúlag (401 szavazattal) megszavazta a Román Népköztársaság alkotmányát, amely szovjet mintára készült.

Az új alaptörvény formailag elismerte a föld, az ipari, kereskedelmi létesítmények magántulajdonát, de a 11. cikkely kimondta, hogy ha a nemzet érdeke úgy kívánja, államosítani is lehet. Ez nagyon hamar bekövetkezett: 1948. június 11-én államosították az ipari vállalatokat, bányákat, szállítási és közlekedési vállalatokat, bankokat, biztosítóintézeteket. Az akkori szóhasználat szerint „a fő ter-

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúraért Díjjal tüntették ki.

melőeszközöket, a tőkés kizsákmányolás intézményeit a nép tulajdonába vették, s megszüntették a tőkés kizsákmányolást, felszámolták a tőkés osztályt”.

Az új alkotmány előírta az állam és az egyház szétválasztását is, de a román kommunisták felismerik az ortodox egyházban azt az intézményt, amely – ha jól kezelik – a saját politikájuk kiteljesedését szolgálhatja. Richard Wurmbbrand lutheránus lelkész a *Krisztus a kommunista börtönökben* című könyvé-

ben így írt erről: „Részt vettem az ortodox pópáknak egy ülésén, amelyet Gh. Gheorghiu-Dej jelenlétében tartottak. Dej nagy érzéssel és barátsággal szólott hozzájuk és kiemelte a keresztény és a kommunista eszmék közötti hasonlóságot, amit a jelenlévők nagy tapssal jutalmaztak.” – Valójában a párt az 1948 májusában megválasztott Iustinian Marina pátriárka személyében megtalálta a megfelelő közvetítőt. Az ő irányítása alatt az ortodox egyház és a kommunista hatalom viszonyát hatékony együttműködés jellemzi, míg a protestáns, a görögkatolikus és a római katolikus egyházakra a tiltás és az elnyomás nehezedett. Az állam 1948 júliusában felbontotta a Vatikánnal kötött konkordátumot, azzal az ürüggyel, hogy ez a konkordátum hosszú éveken át elfogadhatatlan privilégiumokat biztosított a katolikus egyháznak. A görögkatolikus egyház elnyomását azzal magyarázták, hogy a Habsburgok kényszerítették rá az erdélyi románokat a Rómával való unióra. Iustinian pátriárka hivatalosan kijelentette: „A Vatikán a legősibb imperialista intézmény, amely habozás nélkül felhasználta a kapitalista rendszer összes eszközét, hogy a szent dolgokból üzletet csináljon a Szentszék bankja és más vállalatok segítségével, amelyeknek az érdekei megegyeznek az angol-szász üzleti körök érdekeivel. E célokat szem előtt tartva XII. Pius pápa nem habozott felhasználni az összes rendelkezésére álló eszközt, még ha ellentétesek voltak is a Szentszék szellemével és betűjével.”

A Vatikán és a katolikus hívők elleni hadjárat a vallásgyakorlásról szóló rendelet törvényerőre emelésével egyre durvábbá vált. Ez a kampány összekapcsolódott az úgymond angolszász befolyás alatt álló ökumenikus mozgalom elítélésével. 1948 májusában 92 katolikus és protestáns papot tartóztattak le az ebben a mozgalomban való részvétel vádjával. A kampány részeként az állam ráteszi a kezét a katolikus egyház még megmaradt ingatlanaira, és részben az egyházak elleni kampánynak tekinthető az egyházi oktatási rendszer felszámolása, az iskolák államosítása is.

Az új alkotmány bevezetése, az egyházellenes támadások fokozódása református egyházi körökben is felkeltette a veszély előérzetét és megelőző intézkedések meghozatalára készítette őket.

A Királyhágómelléki Egyházkerület levéltárában bukkantunk rá egy érdekes dokumentumra, a bánsági református egyházmegye 1948. április 23-i közgyűlésének 21. számú határozatára, amelyben a következő javaslattal fordultak az Egyházkerülethez: „Egyházkerületi közgyűlésünk készüljön fel az egyház és állam szétválasztásának bekövetkeztére. Tegye meg az előkészületet az önkéntes egyháztagság és az önkéntes teherviselés bevezetésére. Az iskolák államosítása folytán az iskolák terhértől felszabaduló egyházakat és híveket idejében fegyelmezze, és erkölcsileg kötelezze, hogy ezt ne a terhértől megszabadulás örvendetes alkalmának tekintsék, hanem az így fennmaradó anyagi erejüket fordítsák sajátos egyházi célok megvalósítására: a hitélet mélyebbé tételére, a szeretetszolgálat áldozatosabb végzésére, nem csak saját gyülekezetükben, hanem egyetemes vonatkozásban is. (...) Az elvesztett középiskolákban végzett nevelés pótlására, – ha lehetséges – tartsák fent és bővítsék a középiskolai internátusokat, alakítsák át nevelő intézetekké, sőt minden középiskola mellett alapítsanak nevelőintézeteket. Az egyházkerület adjon ki időszaki családi lapot és gyermekújságot, a parochiális könyvtárak és a lelkészek számára adjanak ki vallásos könyveket. A gyülekezetek létesítsenek vallásos nevelési alapot. Az egyház az állami iskolákban gyakorolja a vallás-tanítás jogát.

Lugos – Újkissoda

Nemes Elemér esperes,
Nits István lelkészi főjegyző”

Ugyancsak az egyházkerület levéltárában található a nagyváradi református leánygimnázium tanári karának 1948. június 9-i határozata, melynek alapján 1948. június 11-én Arday Aladár püspök elnöklete alatt értekezletet tartottak az egyházkerület középiskoláinak ügyében. Az értekezleten részt vett Csernák Béla püspök, lelkész, a Nagyváradi Református Leánygimnázium igazgatótanácsának elnöke, Gálbory Erzsébet igazgató és dr. Soós István egyházkerületi ügyvéd. A résztvevők az új Alkotmány 27. paragrafusában foglalt lehetőségeket figyelembe véve a következő javaslatot fogadták el: *„A nagyváradi közel 30 éves leánygimnázium, amely 330 növendékkel és 18 tanárral működik, a diakonissza szakképzés célját szolgáló hét osztályú középiskolává alakítandó át, mely képzésre az egyházi törvényekben lefektetett elvek alapján az Egyházkerületnek is feltétlenül szüksége lesz. Eddig is sok diakonisszát adott Biharmegye reformátussága az erdélyi és debreceni diakonissza képzőnek. Mint püspöki székhelyen lévő középiskola alkalmas arra, hogy az egyház szeretetmunkásságát végző egyéneket képezzen ki. A tanári testület javaslata, hogy hét osztályú középiskola formájában szervezzék meg, olyképpen, hogy lenne egy humán tagozata, amely olyan előképzettséget adna, amely az egyház társadalmi gondozására hivatott diakonisszákat juttatná ezen a téren hasznosítható ismeretekre. Ez az iskola típus beilleszthető az új Alkotmány 27. paragrafusára szerint az egyházak által fenntartható iskolatípusok közé.”*

A református iskolák jövőbeli sorsával kapcsolatos aggodalmak azonban csak vezetői szinten jelentkeztek, a presbiteri ülések jegyzőkönyveiben említés sem található róluk, pedig ezeknek az összejöveteleknél a helyszíne 1947 nyaráról éppen a református leánygimnázium díszterme volt. 1948. június 30-án először jelenik meg a presbiteri ülésen az 1948. áprilisában megválasztott új püspök, Arday Aladár. Ezen az ülésen az iskola igazgatótanácsának elnökét, a leköszönő volt püspököt, Csernák Bélát ünnepezték, de az iskola jövőjéről nem esett szó. 1948. július 7-én újabb presbiteri ülést tartottak, ahol a szórványok állapotáról, a hitélet jobbításáról, a vallás erkölcs kérdéséről tárgyaltak. Ugyanakkor felszólították a presbitereket, buzdítsák arra a híveket, hogy megtakarított pénzüket az állami bankba helyezték. Ismertették a vallásügyi hivatal 17 302/1948 számú rendeletét, melylyel a lelkészeket az egyházak vagyongazdálkodóinak nevezik ki.

Ezek után derült égből villámcsapásként hathatott az alig két héttel később bekövetkezett államosítás.

Hogyan történt a „dicső történelmi aktus”?

1948. július 26-án reggel országsszerte egy időben, valamennyi felekezeti és magániskolában hivatalos küldöttség jelent meg (bejelentés nélkül), feltárta az iskola teljes ingó és ingatlan vagyonát, kijelentve, hogy attól kezdve mindaz a Román Népköztársaság közvagyonára. Ezt az aktust az iskolák államosításaként tartja számon a történelem. Az államosítás szónak a román megfelelője – naționalizare – jobban kifejezi a cselekmény lényegét és valós célját, azaz nemzetivé tenni a román nemzeti eszmétől idegen, vagyis magyar, német, szlovák stb. oktatást, nevelést nyújtó iskolákat, s nem utolsósorban felszámolni az egyházak szerepét, befolyását az ifjú nemzedék formálásában. Ezt a törekvést már maga a mód is, ahogyan az államosítást végrehajtották, egyértelműen bizonyítja. A magyar tannyelvű református, katolikus, unitárius iskolák államosításáról az iratokat román nyelven készítették, s az egyház javait úgy vették leltárba, hogy annak képviselőit, a lelkészt (akit nem sokkal azelőtt vagyongazdálkodóként neveztek ki) vagy a gondnokot erről nem is értesítették, de még csak közel sem engedték, mikor a birtokbavétel történt.

A nagyváradi állami levéltárban őrzik a Bihar megyei felekezeti

iskolák államosításának iratait, s ezekből kiolvasható, mindez hogyan ment végbe. Előző napon a prefektúrára összehívták az akció végrehajtására kiválasztott megbízható tanügyi kádereket és a megyei pártbizottság által kijelölt párttagokat. Ismertették velük, hogyan kell másnap kora reggel végrehajtani az iskolák valamennyi ingó és ingatlan vagyonának felleltározását és átvételét. A feladatot a tanfelügyelőség által kijelölt állami iskolai tanerő végezte, a megyei pártszervezet megbízottjának felügyelete mellett. Az átadó az iskola addigi igazgatója volt, a nagyobb iskoláknál behívták az iskola könyvelőjét, pénztárosát vagy titkárát is, ha volt ilyen tisztviselő. Három irat készült: emlékirat (memoriu), jegyzőkönyv és leltár. Az emlékiratban az esemény történelmi jelentőségét emelték ki, az akkor divatos politikai szövegeket hangoztatva. A jegyzőkönyvben rögzítették, mikor, hol és kik vettek részt az akcióban, s mindenütt azt hangsúlyozták, hogy az átvétel békésen, zavartalanul ment végbe. A leltár mindenütt terjedelmes, részletező volt, s két nagy fejezetből állott: az ingatlanok és az ingóságok felsorolásából. Az ingatlanleltár számos olyan adatot tartalmazott, amelyekből arra lehet következtetni, hogy nem ott s nem akkor készült, ugyanis tartalmazta az épületek, kertek, szántóföldek helyrajzi és telekkönyvi számát, pontos méreteit, valamennyi adatát. Ezeket az adatokat vagy már előre beszerezték, vagy utóbb egészítették ki, pontosították. Az ingóságok leltárai érdekes kordokumentumok is, megtudható belőlük, milyen felszereltségűek voltak az egyes iskolák, milyen tanszereket, taneszközöket bírtak, használtak, de az is, hogy milyen hiányokkal küszködtek, mennyire szegények voltak. Csak egy példát említünk meg, amelyből megítélhető, hogyan gondolkoztak az átvevők. A kágyai református iskola átvételéről szóló emlékiratban feltüntették, hogy az iskola kerítése, sőt maga az iskolaépület is romos állapotban van, melynek kijavítása, felújítása a volt tulajdonos feladata lett volna. Ezért javasolták, hogy a javításokat a helyi református egyház sürgősen végeztesse el saját anyagi erejéből.

Bihar megyében 1948. július 26-án a levéltári adatok szerint 83 falusi felekezeti iskolát államosítottak. Ezek felekezet szerinti megoszlása a következő:

51 református
26 római katolikus
3 görögkeleti
2 izraelita
1 görögkatolikus.

A városi iskolákról nem találtunk összesítő kimutatást felekezetek szerint, csupán annyit sikerült kideríteni, hogy összesen 29 felekezeti városi iskola került az állam tulajdonába.

A nagyváradi református egyházközségnek három elemi iskolája volt az államosításkor – ezeknek az átvételi iratai csak hiányosan találhatóak az állami levéltárban. Az 1. számú iskola az akkor Visinszki utcának nevezett Teleki utcában a 36. szám alatt volt, két tanteremmel és egy kis szobával. Az udvarban volt egy háromszobás lakás, amelyet az egyház egy magánszemélynek adott bérbe – ennek sorsa ismeretlen, nem tudni, azt is államosították-e akkor. A 2. számú iskola a Püspöki úton – akkori nevén Calea Proletarilor – a 47. szám alatti ingatlanban működött, ez az épület dr. Soós István magántulajdona volt, az egyház tőle bérelte 1935 óta. Ahogy a jegyzőkönyvből kiderült, a tulajdonos ideiglenesen és teljesen ingyen megengedte, hogy a református egyház használjon egy termet (egy elemi iskolai osztály tanítására és szabad órákban istentisztelet tartására). Az átvételkor a helyiséget a Magyar Népi Szövetség használta. Az átvevők kérték a Tanügyminisztériumtól a helyiség államosítás alóli mentesítését.

A 3. számú elemi iskola a Református leánygimnázium épületében működött, és az általa használt részt ugyanaz a bizottság vette át, mint a másik két elemi iskolát: Bancsik József tanító és Nagy Ferenc, a PMR megyei megbízottja.

Amennyire hiányos az elemi iskolák átvételéről készült iratcsomó, annyira teljes és részletes a nagyváradi református egyház legjelentősebb és legértékesebb tanintézménye, a Református leánygimnázium eltulajdonításáról tanúskodó dosszié, amely a Bihar megyei prefektúra fondjában, a tanfelügyelőség iratai között, a 68-as leltári szám alatti 525–529 iratcsomókban található.

Már az is jellemző, hogy kiket bíztak meg az átvétellel: Cicortaş Petrut a tanfelügyelőségtől és Markovits Alexandrut a megyei pártbizottságtól. Amint az iratokból kiderül, az átvétel itt is, akárcsak az egész országban, 1948. július 26-án kezdődött, de rendhagyó módon csak augusztus 4-én fejeződött be. A hálás utókor szerencséjére Cicortaş elvtárs rendkívül éber volt, sőt arra is gondolt, hogy gondos és lelkiismeretes munkáját írásban is megörökítse, így az emlékiratba nem csak azt írta be, hogy „a teljesített kötelesség tudata boldoggá teszi, hogy szerény munkájával ő is hozzájárult egy szilárd téglával a nép iskolájának építéséhez a Román Népköztársaság megerősítésének és felemelkedésének korszakában”. Némi rövidítéssel a továbbiakban idézzük a tanulságos beszámolót (amelyet talán feljelentésnek is nevezhetünk): „Július 26-án reggel 6 órakor érkeztem az iskolába. Kapcsolatba léptem Gálbory Erzsébet igazgatónővel és kérdésemre, mennyi pénze van az intézetnek, azt felelte, hogy nincs semmi készpénze, ami a pénztárban van, az az ő pénze. Megérkeztek a gazdasági ellenőrző szervek, [az átvevő hívta ki őket az igazgatónő megfélemlítésére], és lepecsételték a helyiségeket és a szekrényeket. A fürdőszobában nagy mennyiségű lisztet találtak, amiről az igazgatónő azt állította, hogy az a tanároké. Később az igazgatónő beismerte, hogy az iskola pénze és könyvelési iratai Béczy Ernő pénztárosnál vannak. Ő viszont azt mondta, hogy Kis János könyvelőnél, aki végül előadta a pénztárkönyvet és a nyugtatombót. A gazdasági ellenőrzők eltávovása után Béczy Ernő előadott 91 ezer leit és a nyugtákat. Utána megkezdtük a leltározást. Július 27-én az igazgatónő beismerte, hogy a talált liszt az internátusé, s azért volt külön téve, mert az Iskolaszék azt határozta, hogy eladják a tanároknak, s abból kifestik az iskolát. Július

28-án a pénztár felnyitásakor 3 pénzköteget találtunk. Az igazgatónő állítása szerint az egyik pénzcsomó Bereczky tanáré, a másodikban a karácsonyi adakozásból begyűlt összeg van, s a harmadik köteg tulajdonosát nem tudja. A három csomagban összesen 27 648 lei volt. Július 29-én megtudtuk, hogy a titkárnőnél, Babicsák Teréziánál vannak az internátus pénzei. Mikor hazajött, átadott 18 400 leit és még külön 13 000 leit, amit előzőleg az igazgatónőnek adott kölcsön. (...) Az internátus éléskamrájában nem találtunk sem zsírt, sem cukrot, viszont az igazgatónő éléskamrájában találtunk 11 befőttesüvegben zsírt – 92,60 kg bruttó össz-súlyban, két zsák cukrot 47,80 kg össz-súlyban, 5 tarisznya fehér lisztet – 264 kg és 90 kg mosószappant. Július 30-án az internátus éléskamrájában a polcok alá rejtve találtunk 42 kg cukrot, amiről csak az igazgatónő tudott, és azt mondta, az az internátusé. (...)

Az internátus pincéjében egy szekrényben a könyvtárból kiselejtezett magyar és német nyelvű revizionista, sovíniszta, antiszemita könyveket találtunk. (...)

A leltár lezárása előtt felszólítottam az igazgatónőt és a pénztárost, hogy ha van még náluk valami a gimnázium tulajdonából, azt adják elő. Ekkor vállotta be Béczy Ernő, hogy még van nála 56 687 lei, amit aztán átadott. Így végül 197 088 lei készpénzt és nyugtán 9650 leit sikerült átvenni.

1948. aug. 4.

Aláírók:
Cicortaş Petru, Markovits Alexandru”

Az átvételi jegyzőkönyv így szól:

„Jegyzőkönyv, felvétel 1948. augusztus 4-én a Nagyváradi Református Leánygimnázium és Internátus átvétele alkalmából

Alulírott Cicortaș Petru és Markovits Alexandru, az iskolaállamosító bizottság delegátusai a 936. számú törvénycikk alapján 1948. július 26-án megjelentek a fentnevezett iskola átvételére. Ebben az ingatlanban a földszinten van 24 szoba, illetve tante-rem és három vécé, az I. emeleten 7 szoba-tanterem és 5 vécé, az alagsorban 12 helyiség. Leltárba vettük az összes bútorzatot, valamennyi ingóságot, amelyek a Román Népköztársaság tulajdonai lettek. A gimnázium képviselői ezt tudomásul vették.

*Aláírók: Gálbory Erzsébet, Babicsák Terézia,
Cicortaș Petru, Markovits Alexandru*

*Mellékletek: pénztári leltár 1 oldal
bútorzat-ingatlan leltár 28 oldal
fizikai szertár 4 oldal
kémiai szertár 3 oldal
a kiselejtezett könyvek címe: 1 oldal
az igazgatónő élelmiszerei 2 oldal”*

A kiselejtezett könyvek leltára összesen 217 kötetet tartalmazott, amelyből 160 volt magyar nyelvű. Ebben a leltárban szerepelt még 24 darab iskolai térkép, 12 régi tankönyv, évkönyvek, újságok, folyóiratok bekötve, például *Tanári Közlöny, Protestáns Szemle, Felvidéki Nevelő, Családi Lap* stb.

A néhány „revizionista, sovíniszta, antiszemita” könyv címe: *Magyar–német művelődési kapcsolatok története*, Gaál Mózes: *Német világ Magyarországon*, Pukánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok*, Végh István: *Kuruc históriák*, Szabó Zoltán: *Szerelmes földrajz*, dr. Bartha József: *A magyar nemzeti irodalom története*, Tamás Lajos: *Erdély magyar egyeteme*, Verne Gyula: *Nemzeti lobogó*, Bodor Antal: *Falukutató vezérfonal*, Lengyel Laura: *A fejedelemasszony*, Komáromi János: *Pataki diákok*, Mikszáth Kálmán: *Magyarország lovagvárai*, Wesselényi Miklós: *Szózat a magyar nemzethez*, Ady Endre: *Kulturális öngyilkosság*.

Ezeket a könyveket hivatalos állami utasításra vonták ki a forgalomból. Először 1946 őszén jelent meg ilyen utasítás, amely előírta a közforgalomból való kivonását a fasiszta tartalmú tájékoztató eszközöknek. 1948-ban jelent meg egy részletes, szerzőket és címeket is felsoroló kiadvány román nyelven: *Publicații interzise până la 1 mai 1948*. (Betiltott kiadványok 1948. május 1-ig) címmel, és ennek alapján kellett megtisztítani az összes könyvtárat a fasiszta tartalmúnak minősíthető könyvektől. A református leánygimnázium vezetői túlzott óvatosságból vonták ki azokat a könyveket, kiadványokat is, amelyekről azt sejtették, hogy sérti az új hatalom érzékenységet, s még ezt a jó szándékú tettet is ellenük fordította a buzgó átvevő, azt sugallva, hogy valami rossz, elítélendő szándékból rejtegették ezeket a „bűnös” könyveket.

Visszatérve az államosított református leánygimnázium további sorsára, az Állami Levéltárban található iratok szerint az intézményt előbb Futó Aladár tanár vette át Cicortaș Petrutól, de a következő tanévben már mint Școala Tehnică Profesională Fete Române (műszaki-szakmai román leányiskola) szerepel, amely az Aurel Lazăr 1. szám és Nagysándor József utca 14. szám alatt található. Az iskola 2088 négyzetméteres területét Victor Dragalina igazgató örökös birtoklásra – stăpânire vecie – vette át a Megyei Tanfelügyelő-ségtől. Azt még megjegyzi az okirat,

hogy előbbi tulajdonosa a református eklézsia volt, és református leánygimnáziumként használta.

A reformnak nevezett államosítás álságos módját igazolja az a tény is, hogy minden előzetes bejelentés nélkül hajtották végre, s maga a törvény is csak az után született meg s jelent meg a *Hivatalos Közlönyben*, miután az új hatalom már mindenütt rátette a kezét az iskolákra, teljes vagyonukkal birtokba vették őket.

Az egyházi iskolák államosításának fő célja a felekezetek befolyásának, a társadalomban betöltött szerepüknek a

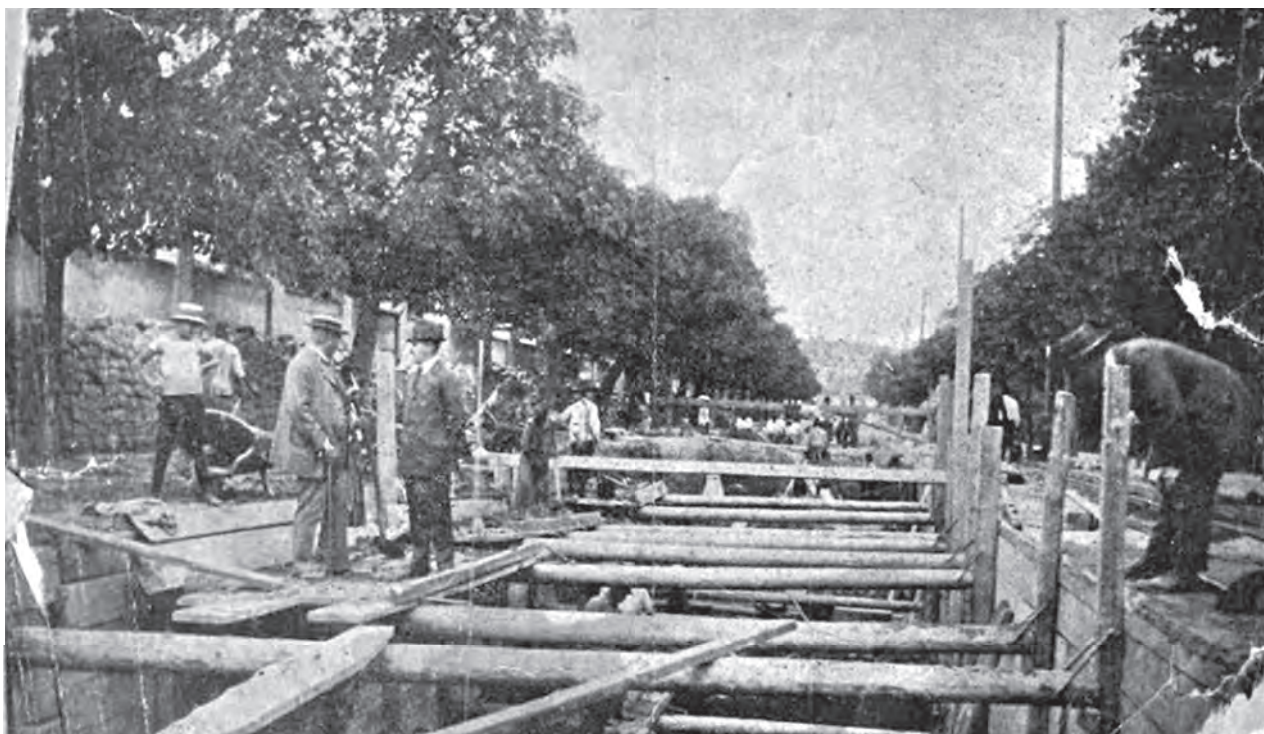
gyengítése volt, valamint a társadalmi (kommunista) ellenőrzés kiterjesztése, a szovjet modell megvalósítása az oktatásban-nevelésben. A reform a nemzetiségeket, elsősorban a magyarságot érintette a legérzékenyebben, és természetesen az ő felekezeteiket gyengítette. Amint a későbbi események igazolták, ez volt az első lépés a titkos cél, a magyar iskolarendszer teljes felszámolása felé.

PÉTER I. ZOLTÁN

Amikor a Páris-patakot beboltozták

Sok gondot okozott hajdanán Nagyváradon a Páris-patak. Esőzésekkor, hóolvadáskor nagy mennyiségű vizet szállított, nemegyszer áradást okozva, mint például 1881 tavaszán, amikor kilépett a medréből és Olaszi egyharmad részét árvízzel fenyegette. De emlékezetes maradt az 1909-es esztendő is, amikor a pünkösdi nagy esőzések következtében a Páris-patak a Fő utcánál kiöntött, és piszkos, szennyes vize ott hömpölygött a pénzügy-igazgatósági palota előtt. A nyári szárazságok idején azonban szinte teljesen kiapadt. Az emberek viszont ilyenkor is beledobálták a háztartási hulladékot, belevetették a szennyvizet, ami állandó fertőzésveszélyt okozott.

De hol is szelte át a várost ez a garabonciás patak? A Páris-patak valahol a száldobágyi dombok között ered, a Kórház utca és a Kálvária (ma Dózsa György) utca között lép be a város belterületére. Szeszélyes kanyarulataival nagyjából párhuzamosan követi e két utca vonalát, majd mint aki meggondolja magát, miután áthaladt a vasúti töltés alatt, a kórház felé veszi útját, immár csak a hasonló

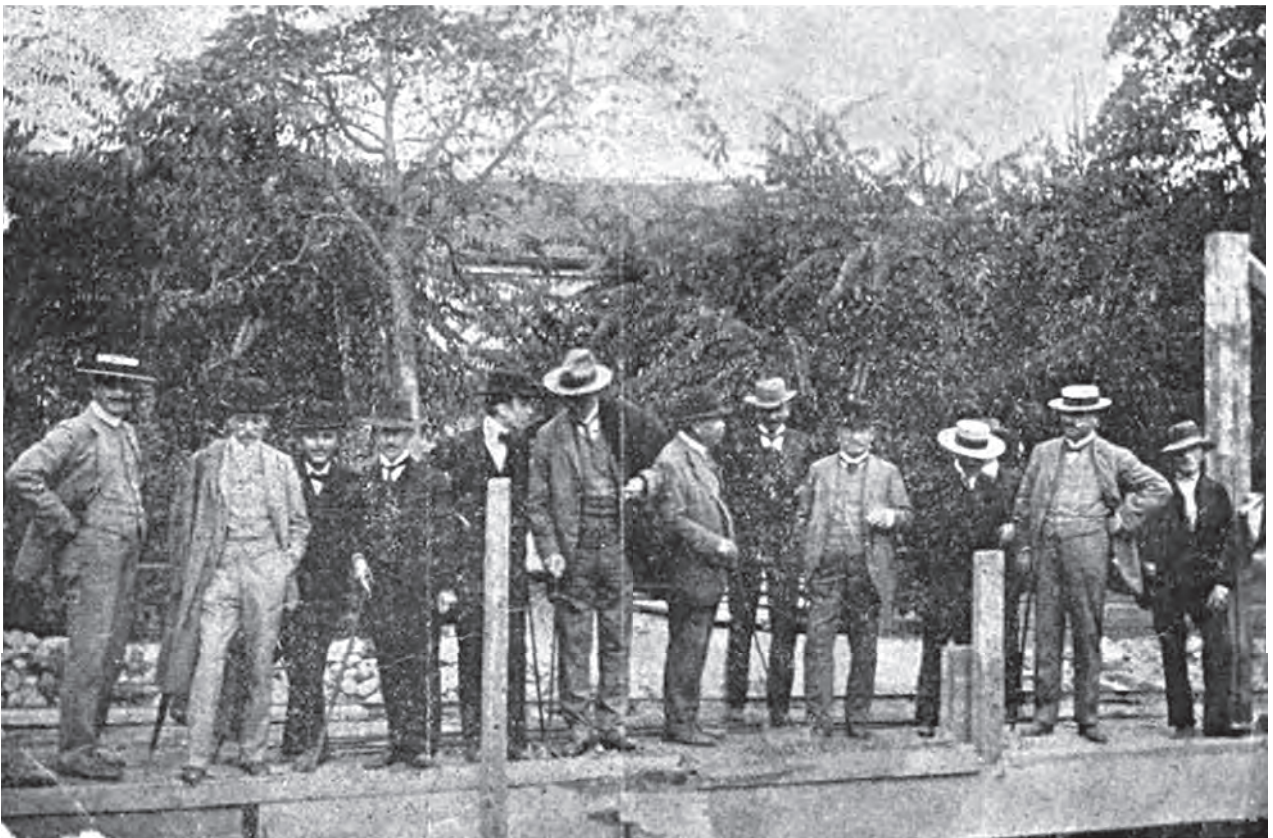
A Páris-patak vasbeton boltozási munkálatai a Sztaroveszky utcán

nevű utca mentén (a mai Bărăganului utca vonalában). A Kórház utca torkolatánál keresztezte a Fő utcát, hogy utána a Kőfaragó (Nicolae Jiga) és a Barátok (későbbi Sal Ferenc, mai Dunărea) utcai telkek között határpatakként haladjon tovább. Ezután keresztezte a Szaniszló (Eminescu) utcát, utána végighaladt a későbbi Szentpéteri (Iorga) utcán, elhaladt az Úri (Ciorogariu) utca mellett, hogy végül bekanyarodjon a Nagy Fürdő (ma ez is Eminescu) utcába. Innen a Kis Fürdő (Haşdeu) utcával nagyjából párhuzamosan haladt célja, a Körös irányába. A mellékelt, 1890-ben kiadott Berger-féle térképen jól nyomon követhető a Páris-patak egykori nyomvonala.

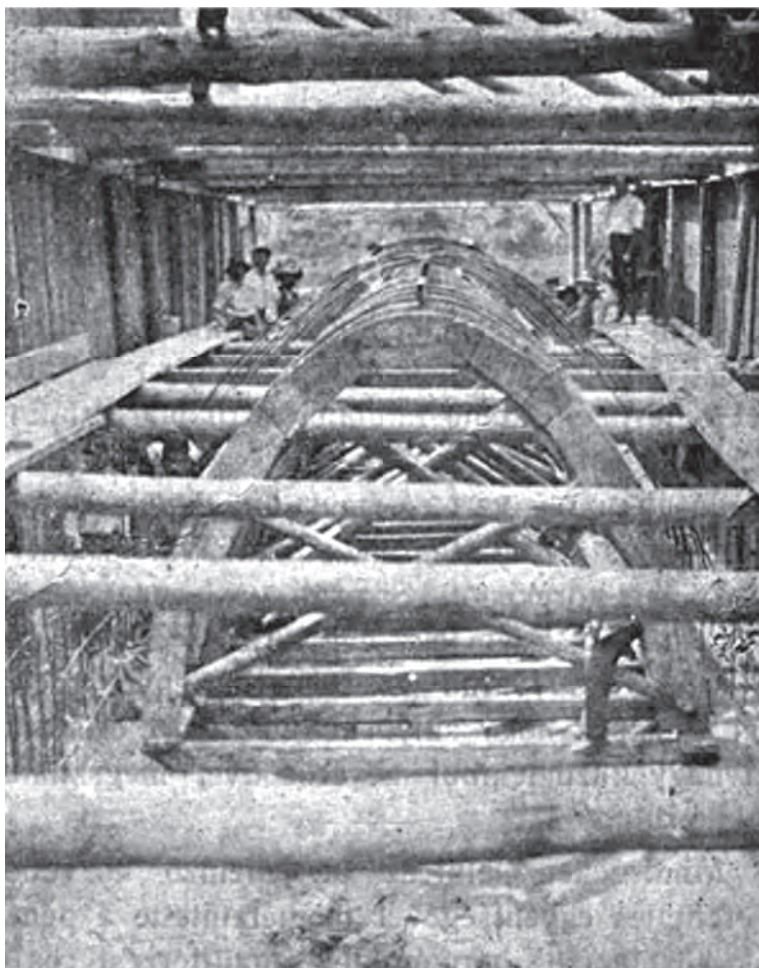
Nem lehetett valami jó véleménye Nagy Endrének a Páris-patakról, amelyet a város egyik legrégebbi és legfájdalmasabb szegényének tartott. „Ez a patak itt eredt a közeli szőlőhegyekben, gödrével beszemtelenkedett a belső városba. Hát hiszen az esős időszakokban még megjárta, amikor medrét

színültig megtöltve hömpölygött benne a víz a hegyekből, de nyáron, amikor egészen kiszáradt, gondolni se volt jó rá, hogy micsoda kaktuszültetvényekkel telepítették be a mederágyat a járókelő mezei hadak...”

A fenti kellemetlenségeket figyelembe véve döntött úgy a város vezetősége, hogy szabályozza a Páris-patakot, egyben részben megváltoztatja a medrét, hogy a legrövidebb úton csatornába terelve juthasson el a Körösbe. Az így felszabadult kacskaringós és hosszú régi medret a Fő utcától kezdve a patak partján levő telkek kiegészítésére, részben pedig új utcák létesítésére szánták.

*A mérnök- és építészegylet
váradai tagjai
tanulmányozzák a Páris-
patak munkálatait*

A patak új nyomvonala

A Páris-patak csatornába terelését a városi mérnöki hivatal terve alapján valósították meg. A kivitelezéssel Rosenberg Izsó helyi vállalkozót bízták meg, s ő a munkálatok során mindvégig Kőszeghy József városi főmérnök utasításait követte. Az új csatorna a vasúti töltésnél kezdődött, a töltésen túl levő rész akkor még érintetlen maradt; a Kálvária és Kórház utca között újonnan nyitott utcán (később kapta csak Ritoók Zsigmond nevét a mai Enescu utca) vezetett, majd befordult a Sztaroveszky (Magheru) utcába, hogy a Nagyhíd mellett, attól 15 méterrel alább torkolljon a Sebes-Körösbe. Az egész csatorna hossza 700 méter, miközben a régi meder több mint négyszer ennyi volt.

*A jövődő csatorna
zsaluzata*

A munkálatokat 1912-ben kezdték el, és a következő évben fejezték be. Erről a *Nagyvárad* *Élet* 1912. szeptember 7-i számában tudósított Kemény Béla mérnök. Beszámolt arról is, hogy a magyar mérnök- és építészegylet nagyvárad osztálya is megtekintette a munkálatokat, s őket a helyszínen Kőszeghy József városi főmérnök, Rosenberg Izsó és Müller Herman építésvezető mérnökök fogadták és kalauzolták.

Lóháton is bejárható

A csatorna számára először a földet ásták ki, mintegy öt méter mélységben és szélességben. Az így keletkezett árkot gerendákkal és pallókkal kidúcolták. A kitermelt földet részben az árok mentén tárolták, de nagy részét a városligetbe szállították. Egy bizonyos hosszúságú árok kiásása és kidúcolása után az árok aljára 40 centiméter vastag vasalt alapbeton réteget terítettek. Miután megkötött, felállították rá a jövődő csatorna zsaluzatát, azt vaspálcákból készült hálóval borították be, majd bedöngölték a megfelelő vastagságú betonréteggel. Miután a beton megkötött, kiszedték alóla a zsaluzatot, majd a csatorna belseje cementes vakolatot kapott.

A már említett nagyvárad lap szemléletes riportban számolt be a látotakról: „Most munka közben egyszerre lehet látni a különböző szakaszon az építés minden fázisát. A hatalmas munkagödörben izmos kubikosok talicskázzák ki a földet, hogy aztán görkocsira rakva, lovakkal a városli-

getbe vontassák. A nagy villamoshajtású betonkeverő gép csak úgy ontja magából a betont, amelyet mindjárt visznek a felhasználás helyére, és ledobják a fából készült hatalmas boltozati állványra. Odább már kész a boltozat, tovább az utca szintje is helyre van állítva, s csak benn a csatornában folyik még a simítás munkája, acetylén lámpák fénye mellett. A csatorna végső szakasza a Körös mellett már teljesen készen áll.

A csatorna hatalmas méreteiről csak odalenn a csatorna belsejében lehet helyes képet alkotni. [...] szélessége és magassága egyaránt 3,5 méter, tehát egy huszár lóháton kényelmesen végig mehet benne, minden méter csatorna készítéséhez 6,25 köbméter beton szükséges; a lejtése a csatornának [0,0025] pedig olyan nagy, hogy másodpercenként 26 000 liter vizet képes levezetni, tehát ötször annyit, mint a Körös kis vízállás idején.

A mérnökegylet megjelent tagjai érdeklődéssel hallgatták a városi és vállalati urak érdekes magyarázatait, s nagy elismeréssel nyilatkoztak úgy a munka ügyes és célszerű disz-

pozíciója, mint az építés gondos, kifogástalan végrehajtása felől.”

Mint láttuk, a Páris-patak csatornába való terelésével az árvizek megelőzése és közegészségügyi szempontok mellett azt is szem előtt tartották, hogy a régi meder helyén új utcákat nyithassanak. Ezek az utcák a mai elnevezésük alapján a következők: Braşovului, Praporgescu, Bicazului, illetve Nicolae Iorga. Az ottani, jobbára az 1920-as években emelt házak lakói számára ma már semmit sem jelent az egykoron oly sok bosszúságot okozó Páris-patak neve. Azé a pataké, amely immár teljes hosszában csatornába zárva folydogálhat Nagyvárad területén célja felé, a Sebes-Körösbe...

TÓTH HAJNAL

A nagyváradi nyomdászat 450 esztendeje

Kultúra

Az első tipográfia 450 éve nyílt meg Nagyváradon. Ennek emlékére nyomdatörténeti díszalbumot jelentetett meg a budapesti Országos Széchényi Könyvtár és az Argumentum Kiadó. A *Tipográfia régtől fogva – A nagyváradi nyomdászat 450 éves története* című kötetet a magyar kultúra napján, január 22-én mutatták be a Körös-parti városban a *Várad* kulturális folyóirat, az OSZK és az Argumentum szervezésében.

A szép kivitelezésű és tartalmas, olvasmányos, gazdag képanyaggal illusztrált díszalbumot stílusosan a Szigligeti Stúdióban mutatták be. Ennek a létesítménynek az az épület ad otthont, ahol a Sonnenfeld család híres nyomdája is működött. A Sonnenfeld-palotabeli könyvbemutató iránt sokan érdeklődtek. Nem is meglepő ez, hiszen igényes és hiánypótló kiadványról van szó.

*Nyomdászattörténeti könyv
bemutatása méltó helyen,
a Sonnenfeld-palotában. Emődi
András, Lakatos Attila és Boka László*

Fotó: FRIED NOÉMI LÚJZA

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a Bihari Napló riportere, szerkesztője, majd a nagyváradi Reggeli Újság napilap munkatársa. 2014 májusától a Várad folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

Nagyváradon 1565 végére datálható az első nyomda létrejötte, amiről hiteles forrás maradt fenn. Az azóta eltelt 450 esztendő helyi nyomdászatának történetéről átfogó, illusztrált könyv eddig nem készült, a legutóbbi, Naményi Lajos által írt monografikus igényű összegzés is már 115 éves.

A könyvismertető rendezvényen **Szűcs László**, a *Várad* folyóirat főszerkesztője köszöntötte a résztvevőket. Mint mondta, érdekes dolog a tipográfia, hiszen egyszerre iparág és művészet. A nyomdászat a hagyo-

mány és modernizmus összekapcsolását is jelenti; s nem utolsósorban kapocs az irodalom és a sajtó felé. A tipográfia szerepe pedig akkor is fontos, amikor nincs szükség nyomdára, hiszen a korszerű és színvonalas online sajtó tipográfiájára is figyelmet kell fordítani.

Az album szerkesztőivel, **Emődi András** nagyvárad levéltárossal, könyvtörténésszel és **Boka László** irodalomtörténésszel, az OSZK tudományos igazgatójával **Lakatos Attila** történész beszélgetett. A moderátor hangsúlyozta: a nyomdászat valóban sokkal több, mint pusztán iparág, kézművészet. Hatása az egyetemes művelődéstörténetre kétségtelen. Lakatos Attila először a holografikus igényű kiadvány szerkezetéről beszélt. Négy plusz egy tanulmányt foglal magába a kötet. Az első tanulmány szerzője Bánfi Szilvia könyvés és nyomdászattörténész (OSZK), írásának címe: *A váradi nyomdászat kezdete és 16. századi története*. Ezt követi V. Ecsedy Judit irodalom-, könyv- és művelődéstörténész (OSZK) *A váradi könyvnyomtatás virágkora – Szenci Kertész Ábrahám a váradi református egyház nyomdájának élén 1639 / 1640–1660* című munkája. Ezután Emődi András *A katolikus papnevelde (szeminárium) nyomdájának hat évtizede 1740 / 1744–1804* című tanulmánya olvasható. A plusz egy tanulmány voltaképpen a tragikusan fiatalon elhunyt Naményi Lajos (1868–1905) történész *A nagyvárad nyomdászat történe-*

Nyomdászattörténeti könyv bemutatása méltó helyen, a Sonnenfeld-palotában. Emődi András, Lakatos Attila, Boka László és Szűcs László

Fotó: FRIED NOÉMI LUJZA

te a 19. században című már említett monográfiája. A könyvet Boka László *Nyomdászattörténeti körkép Nagyváradon a 20. század első felében* című tanulmánya zárja. Lakatos Attila hozzáfűzte: Boka László mindmáig aktív személyisége a váradi kulturális életnek is.

A nehézségekről szólván Boka László megemlítette: nem könnyű olykor rávenni egy kiadót, hogy tudományos munkát hozzon ki. Az album összeállításakor arra törekedtek, hogy egyebek mellett minél olvasmányosabb legyen a könyv, sok képanyaggal, kultúrtörténeti érdekességekkel. Most 1948-nál megálltak, úgyhogy van még bőven feltárni való anyag a 20. század második feléről, a nyomdák, könyvkereskedések további működéséről, történetük alakulásáról.

Emődi András beszélt a budai ősnymdáról, a reformáció és ellenreformáció hatásairól, a jezsuita nyomdák megjelenéséről és túlburjánzásáról. Mesélt a protestáns vándornymdászokról. Egyébiránt sok protestáns lelkész nyomdászként is munkálkodott, saját udvarházukban állítottak fel nyomdákat. Működtek kérészéletű kis nyomdák is. Az első váradi tipográfia 1565 végére datálható. Raphael Hoffhalter európai hírnymdász, betűöntő és mintametsző kezdte meg itt tevékenységét. Hoffhalternek előbb Bécsből kellett távoznia Debrecenbe, majd a cívisvárosból érkezett Nagyváradra. Ő adta ki Méliusz Juhász Péter református püspök, egyháztudós, író, botanikus

Szent Jób könyvének magyar fordítását. Nem tudni biztosan, hogy Hoffhalter miért is jött Váradra. Egyesek szerint Méliusz Juhász Péterrel volt nézeteltérése, ám ez valószínűleg nem helytálló, hiszen a Körös-parti városban is ő nyomtatta ki Méliusz református műveit.

Szenci Kertész Ábrahám szintén nem akármilyen nyomdász volt. 1639-től ő vezette a nagyváradi protestáns egyház nyomdáját. Neki köszönhető egyebek mellett a híres *Váradai Biblia*, mely európai szinten is megállta a helyét, a korabeli tipográfia egyik csúcsteljesítménye lett.

A katolikus restauráció után a Csákyak bírtak nagy jelentőséggel. Erős egyházi beágyazottságot jelentett a Csáky Miklós római katolikus püspök által alapított szemináriumi nyomda, ez 1744 és 1804 között működött.

Emődi mindezekhez hozzátette: a kutatások során folyamatosan kell helyesbíteni, kiegészíteni. Ilyen a történetírás.

A borítón látható grafika a Sonnenfeld cég fejlődés papírját díszítette valaha. A kép jól megjeleníti, mit is jelentett Váradon a Sonnenfeld nyomda

Tipográfia régtől fogva

NAGYVÁRADI
nyomdászat
450 éves története

Boka László szövege arról, hogy Naményi 1905-ig követi nyomon a tipográfia történetének kacskaringós útját. Naményi monográfiáját kiegészítették képekkel, dokumentumokkal. Azóta eltelt 115 év. 1905 után kezdődött a nagyváradi nyomdászat igazi fejlődése. Szerre jelentek meg az újságok. Volt olyan időszak, amikor egyszerre öt napilap is volt Váradon. Boka László mesélt például Láng Józsefről és jól működő tipográfiájáról, ahol a *Nagyváradot* is nyomtatták. Láng József nyomtatta annak idején a Szigligeti Társaság ünnepi selyemplakátját aranybetűkkel. Szó esett a Fehér Dezső-féle *Nagyváradi Naplóról*, valamint a Szent László és a Kálvin nyomdáról. A Sonnenfeld

família papírkereskedése és nyomdája is meglehetősen híres volt. A Sonnenfeld-féle nyomda az egyedüli, melynek az induláskor nem volt lapja. A holnapos költők is Sonnenfeldékhez fordultak az antológia kiadása végett. Sonnenfeld Adolf volt az, aki sokat fejlesztette a nyomdaüzemet. Ő 1918 májusában hunyt el. Az utódok vitték tovább a vállalkozást. Sonnenfeld Gusztáv pedig igazi nagyvállalattá fejlesztette a nyomdászati céget. Az alkalmazottak száma a '30-as évekre elérte a százötvenet. 1940 után a Nagyváradon is hatályba lépett törvények a Sonnenfeld vállalat működését is korlátozták. E vészidőszakban, 1944 tavaszán az egész Sonnenfeld családot a váradai gettóba vitték. Érdekesség, hogy Sonnenfeld Gusztáv úgy élte túl az Auschwitzba való deportálást, a borzalmakat, hogy a náci Németországban bankjegyhamisításhoz használták a nyomdászokat, így Sonnenfeldet is, aki kiváló tipográfus volt. Aztán Sonnenfeld Gusztáv üzlettársával, Friedländer Árminnal (aki szintén túlélte Auschwitzot) erőfeszítéseket tett, hogy megmentse, újraindítsa nyomdavállalatát. 1946-ban sikerült valamicskét visszaszerezni az egykoron virágzó cég tulajdonából, és Grafica nyomda néven bejegyeztettek egy közkereseti társa-

ságot. Az üzemet 1948-ban államosították és újból tönkretették – ebbe az újabb csapásba belehalt Sonnenfeld Gusztáv...

Boka László arról is szólt, hogy ezek a jelentős váradai nyomdai műhelyek nem csupán újságokat és könyveket nyomtattak, hanem plakátokat, szórólapokat, rengeteg gyönyörű képeslapot, miegymást. Mindegyik nyomdának megvan a saját különleges históriája, éppen ezért mindegyik megérne egy külön könyvet. A nagy jelentőségű nyomdák mellett léteztek kisebb tipográfiai műhelyek is, amelyeket épp csak megemlített a szerző e tanulmányában. Szóval volna még mivel foglalatoskodni, kutatásra váró téma akad majd bőven ezután is.

TÓTH HAJNAL

Gittai István Léteesszenciája

Ha kedve kerekedik hozzá, Gittai István költő csatlakozhat most már a „hetvenkedők” társaságához. 2016 szilveszterén ugyanis hetvenesztendős lett. A *Várad* folyóirat egyik alapítóját a kerek évforduló apropóján legújabb verseinek gyűjteményével ajándékozták meg, a kötet *Léteesszencia* címmel jelent meg a *Várad* és a Holnap Kulturális Egyesület közös gondozásában. A verseskötvet a magyar kultúra napján, január 22-én mutatták be a nagyváradi Illyés Gyula könyvesboltban.

Gittai István új verseskötve megjelenésének és nagyváradi bemutatójának több érdekessége is volt. A kötet hetven számozott példányban látott napvilágot. A kötetismertető eseményen pedig egészségi állapota miatt sajnos nem lehetett jelen a szerző. A költő hú társa, **Köpe Éva** viszont részt vett a rendezvényen, s át is adta az ünnepektől üdvözlését, örömteli jókívánságait, aki amolyan „gittais” módra megjegyezte azt is: „Mondd meg a színésznek, aki majd felolvasson, hogy orrvérzésig mondja a verseket.” S a színművész, **Szabó Eduárd** becsületesen eleget is tett, ha nem is az orrvérzésnek, de a felkérésnek. Jó néhány Gittai-verset felolvasott ugyanis a *Léteesszenciából*.

A szép számmal összegyűlt érdeklődőket, irodalombarátokat, Gittai István egykori újságíró kollégáit, régi ismerőseit **Szűcs László**, a *Várad* folyóirat főszerkesztője, a kötet szerkesztője köszöntötte. Főleleveníttette Gittaihoz fűződő régi barátságát, szó esett az egykori péntek esti Ady körök hangulatáról, az újságíróskodásról a *Bihari Naplónál* a Kanonok sori szerkesztőségben és még sok minden másról.

Gittainak jelent már meg válogatáskötete versekből is, meg rövidprózáiból, az általa araszosoknak nevezettekéből is. Az

új gyűjtemény tartalmazza mindazokat, amiket azóta írt. Gittai írt verseszöveget és költői (avagy szertelen) naplót. Írt aktualitásokról és elvont témákról. Most egyfelől visszatért régebbi korszakaihoz, másfelől új témák kerültek elő tarsolyából. Több mint 200 versből 130 szerepel a válogatáskötetben. Ha a szerző a szerkesztőtől távol él, és nem tudnak rendszeresen egyeztetni, megbeszélni dolgokat, annak van jó és rossz oldala is. Szűcs László viszont hozzáfűzte: „Pistával soha nem volt komolyabb vitánk a szerkesztés során.”

A mostani könyvben öt (nem a szerző által meghatározott) ciklus található. Vannak írások, amelyek a gyökerekkel, szülőhellyel, nagyszülőkkel foglalkoznak; más írások a lét, nemlét kérdéseit boncolgatják; megint más költeményciklus az unokához szóló versek füzére; és persze a nő, a szerelem, a múzsa is megkapja méltó helyét az alkotásokban. A létfilozófiai versekben visszaköszön az egykori szertelen napló. Nincs éles határ a ciklusok között, de érdemes volt mégis tagolni. Szűcs László hangsúlyozta: fontos könyv a *Léteesszencia*. Gittai legjobbjai közül való.

Ezután jóbarátok, pályatársak anekdotáztak. Humoros és szomorkás, szívmengető történeteket egyaránt meséltek. Arról, hogy milyen az, amikor két igazi pajtás pingpongozik egy jót – asztal és labda nélkül. Hogy milyen az, amikor Gittainak a szíve „csupa asszony-nyom”. Hogy az Ady körökön azt is meg lehetett tanulni tőle, hogy nem kell félni, s ő hajlandó is volt minden versét felolvasni. Hogy milyen szeretettel, örömmel tud beszélni a szőlejéről, a szülőházáról Tótiban s az ottani Géza-dombról. Hogy miként hitette el a redakcióbeli dörzsölt költőtársakkal azt, hogy néhány vers, ami beérkezett hozzájuk, egy fiatal lánynak az alkotása, holott Gittai Pista írta őket Barabás Eszter álnéven. Hogy milyen ízesen tudta énekelni a Komámasszony kakasát a Kanonok sori szerkesztőségben a születésnap vagy másféle vigasságokon. Hogy milyen jó barátságban volt a néhai Morvay László képzőművésszel. Hogy a napilap kultúra

rovatánál sokat foglalkozott a képzőművészettel, kiállításokkal, s egy alkalommal az egyik művész menyire zokon vette, hogy Gittai megírta, szereti a barnáit, zöldjeit, de nem szereti a kékjeit a szóban forgó festőnek. S még sorolhatnók.

Gittai léteessenciájából mindenki kapott egy képzeletbeli kupicával. S ha a poéta fizikailag nem is volt jelen a váradi könyvbemutatóon, lélekben biztosan együtt töltötte az estét a jelenlevőkkel, velük kacagva nagyokat vagy meghatódva az emlékeken, adomákon.

Szűcs László szerkesztő és Szabó Eduárd színművész a Gittai-kötet bemutatóján az Illyés Gyula könyvesboltban

Fotó: TASNÁDI-SÁHY PÉTER

SIMON JUDIT

Színpadon a 66. szonett

Kritika

A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház jellemzője a kultúrák egymásba fonódása, egyebek mellett ennek is köszönheti népszerűségét a szórványban működő teátrum. No meg a korszerű, mindig aktuális színházi nyelvenek, melyen megfogalmazódnak az előadásai. Fontos, a közösséget, a társadalmat, az egyént foglalkoztató és ezeknek tükröt tartó előadásaikkal a temesváriak a fesztiválon túl számos erdélyi városban is megmutatkoznak. Váradon is fontos lenne látni produkcióikat, megismerkedni azzal a sajátos, mégis univerzális színházzal, amely rájuk jellemző.

Ezt az évet is különleges előadással indították, mely felkavaráró és gyönyörű, amilyen a vers maga. Shakespeare és a világ, egymásba fonódva. Kokan Mladenović és a temesvári színművészek megrázóan mutatják be, hogy bár az idők változnak, a vágyak, az érzelmek, a jóság és gonoszság örökkévalók.

„Fáradt vagyok, ringass el, ó, halál: / Az érdem itt koldusnak született / És hitvány Semmiségre pompa vár / És árulás sújt minden szent hitet // És Becsületet rút gyanú aláz / És szűz Erényt a gaz tiporni kész / És Tökéletest korcs utód gyaláz / És Érc-erőt ront béna vezetés // És Észre láncot doktor Balga vet / És Hatalom előtt néma a Szó / És Egyszerű kap Együgyű nevet / És Rossz-kapitány rabja lett a Jó. // Fáradt vagyok; jobb volna sírba mennem: / Meghalnék, csak ne hagynám el szerelmem!” (Szabó Lőrinc fordítása)

A fenti szonettre alapoz a *Shakespeare, Sonnet 66* előadás, így, angolosan írva. Mert Shakespeare és a szerb Kokan Mladenovićnak a temesvári magyar színészekkel készült előadása univerzális. Olyan, mint Shakespeare, mindenki-

SIMON JUDIT újságíró, kritikus (1956, Nagyvárad). **A Majomsziget, a Bihari Napló, az Erdélyi Napló, a Brassói Lapok, majd a Krónika munkatársa. 2002 óta az Erdélyi Riport újságírója. MŰRE Nívódíjas (1993).**

hez szól és mindenkinek tükröt tart. A kornak, amelyben élt, és amelyben élünk. Az előadás egésze olyan, mint a vers maga, feszes, tömör, többsíkú, nagyszerű, tiszta színházi nyelven megfogalmazva, izgalmas, mégis könnyen megfejthető jelkép-rendszerben. Katartikus a maga egységében, kiszámíthatóságában, szépségében. Oratórium megrázó zenével és szuggesztív, nagyszerű koreográfiával, különleges jelmezekkel.

Prológussal indul (Szabó Lőrinc fordítása), epilógussal zárul (egy új fordítás, vélhetően kortárs szerzőtől) az előadás, s a kettő között az elektronikus számolt időben (az óra a minimalista díszlet része) élet, halál, szerelem, pénz, hatalom és hatalmas-kodók, szolgák és szolgalelkűek,

háborúk és alig-békék. A vers az egyetlen szöveg, angolul és magyarul, minden sora egy jelenet, minden sora egy kor vagy korszak, s egyben Shakespeare-hős. Othello, III. Richárd, Macbeth, Puck, Rómeó és Júlia, Titus Andronicus ismerősek és felismerhetők. Itt vannak, velünk élnek. Itt van Hamlet is, a koponyával, megválaszolatlan kérdéseivel. Az önkény és a szerelem, az élet és a halál, a gyilkos és az áldozat, a király és a szolga tragédiája, a mindenkori társadalom drámája, ha tagjainak a lázadását meg lehet törni, hogy magányosak legyenek a hősök, és mindig akad udvartartás a hatalmasoknak.

A 20. és 21. század tragédiái, az átlagember tehetetlensége, megalkuvása, ostobasága és nagyszerűsége, a hatalmasok, hatalmaskodók, diktátorok, bankok és bankárok béklyóiban. Az élni és túlélni mibenléte, az együvé tartozás kényszere és kénytelensége, a reménytelenség és a remény, a fogyó idő szomorúsága mind benne van az egyre fogyó hatvanhat percben.

Elfogy a levegő is, a rohanásban észre sem vevődik, hogy elpusztul a környezet. Holokauszt és menekültválság, agresszió, asszonyok meggyalázása, Európa-léggömb, de bélyeggé válhatnak a csillagok, ha lekerülnek róla, horogkeresztté a kereszt, ártalmassá a művészet. A legkisebb részlet is tele drámaisággal, feszültséggel. A fekete-fehéret a hús színe töri meg, finoman, mégis tragikusan. A spanyolgallér és a meggyalázott testek megrázó kontrasztja. Észrevétlenül kerülnek le a ruhák, olyan észrevétlenül, ahogy a méltóság veszhet el az önkény nyomása alatt.

A pusztítás és pusztulás oratóriuma lenne Mladenović víziója, de mégsem az. Mert jön a szárnyas kobold, talán Puck személyesen, elmondja a szonett nagyon mai változatát, aztán szelfit készít egy szép nővel, mert az élet mégis szép, s viszi tovább a szerelem.

Fájdalmas, felkavaró és gyönyörű a temesváriak *Shakespeare, Sonnet 66* előadása. A zene, a koreográfia, a dramaturgia pontosan lekottázott, egymást és az előadást szolgálja.

Mindez a nagyszerűség a színészen múlik, akik úgy tudnak jelen lenni, mozogni, élni és átélni a színpadon, hogy egyetlen pillanatig sem engedik el a nézőt, akit a rendező belekomponált az előadásba. Mert hogy rólunk szól ez az egész: jószágunkról, gonoszságunkról, életünk-ről, társadalmunkról, gyarlóságainkról és nagyszerűségünk-ről. Rajtunk múlik a lenni vagy nem lenni. Talán megérdemeljük Shakespeare-t.

Temesvári Csiky Gergely Színház
Shakespeare, Sonnet 66

Rendező: KOKAN MLADENOVIC

Dramaturg: GÓLI KORNÉLIA

Koreográfus: ANDREJA KULESEVIC

Zeneszerző: IRENA POPOVIC

Díszlettervező: MARIJA KALABIC

Jelmeztervező: TATJANA RADIŠIC

Rendezőasszisztens: SZERDA ZSÓFIA

Játsszák: ASZALOS GÉZA, BALÁZS ATTILA, BANDI ANDRÁS ZSOLT, BORBÉLY B. EMÍLIA, CSATA ZSOLT, ÉDER ENIKŐ, HORVÁTH ANNA, KISS ATTILA, KOCSÁRDI LEVENTE, LŐRINCZ RITA, MAGYARI ETELKA, MÁTYÁS ZSOLT IMRE, MOLNÁR BENCE, MOLNOS ANDRÁS CSABA, SIMÓ EMESE, TAR MÓNKA, TOKAI ANDREA